

450 Ft

LEVÉLTÁRI SZEMLE

67. évfolyam 2017. évi 2. szám

A TARTALOMBÓL

Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet
2016. évi munkájáról

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

KOCSIS PIROSKA: A Teleki család irathagyatékának
kalandos útja Országos Levéltárba kerüléséig

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN – SZATUCSEK ZOLTÁN: A Magyar Nemzeti Levéltár
nemzetközi kapcsolatai

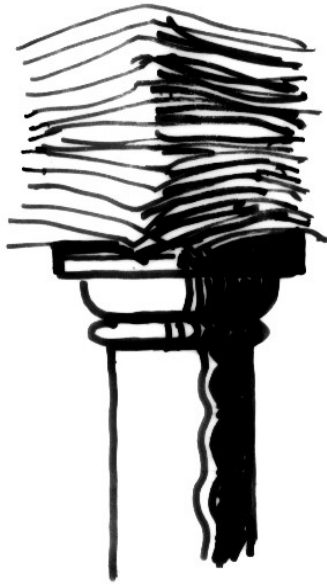
HORVÁTH J. ANDRÁS: Levéltárértelmezés, forrásértékelés és
levéltárhasználat az Archivar 2010–2016 közötti évfolyamainak
vezető írásában

67.

évfolyam

2 0 1 7

2. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

67. évfolyam
2017. év 2. szám

Levéltári Szemle

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR,
a MAGYAR LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE és a
MEGYEI ÉS VÁROSI LEVÉLTÁRAK TANÁCSA folyóirata

E számunk megjelenését támogatta a

Szerkesztők:

HORVÁTH J. ANDRÁS (főszerkesztő),
ÓLMOSI ZOLTÁN (felelős szerkesztő),
ERDÉSZ ÁDÁM (szerkesztő),
NÉMETH ÁGNES (szerkesztő)
SASFI CSABA (szerkesztő),
BORBÉLY JÁNOS (tördelőszerkesztő)

[HTTP://ARCHIVPORTAL.ARCANUM.HU/LEVSZEM](http://ARCHIVPORTAL.ARCANUM.HU/LEVSZEM)

http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html

www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/folyoiratok/leveltari_szemle/leveltari_szemle.html

A szerkesztőség címe:

1139 Budapest, Teve utca 3-5.

E-mail: leveltar.sz@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó:

A Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója,
a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöke és a
Megyei és Városi Levéltárak Tanácsának elnöke

Nyomdai munkák:

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr

Felelős vezető: RADEK JÓZSEF ügyvezető igazgató

TARTALOM

Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2016. évi munkájáról (<i>Cseh Gergő Bendegúz</i>).....	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
KOCSIS PIROSKA: A Teleki család irathagyatékának kalandos útja Országos Levéltárba kerüléséig.....	17
KILÁTÓ	
GARADNAI ZOLTÁN–SZATUCSEK ZOLTÁN: A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai.....	45
HORVÁTH J. ANDRÁS: Levéltárértelmezés, forrásértékelés és levéltárhasználat az <i>Archivar</i> 2010–2016 közötti évfolyamainak vezető írásaiban.....	59
MÉRLEG	
A Győri Tanulmányok legújabb kiadványa (<i>Márfi Attila</i>)	77
HÍREK	
Új intézményvezetők:	
SZABÓ CSABA	83
CSEH GERGŐ BENDEGÚZ.....	85
„ <i>Szent Márton emlékezete szülőföldjén</i> ” – rendhagyó levéltári kiállítás (<i>Aigner Géza</i>)	89
Mozaikok Győr történetéből – Városmonográfia Műhelynap (<i>Horváth József</i>).....	93
IN MEMORIAM	
GAZDAG ISTVÁN 1932–2017 (<i>Major Zoltán László–Szendiné Orvos Erzsébet</i>)	99
HORVÁTH ANDRÁS 1955–2017 (<i>VERITAS Történetkutató Intézet</i>)	101
INHALT	102
CONTENT	103

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

AIGNER GÉZA, plébános, Répcelak

CSEH GERGÓ BENDEGÚZ, főigazgató, ÁBTL

GARADNAI ZOLTÁN, főlevéltáros, MNL Főtitk.

HORVÁTH J. ANDRÁS, főlevéltáros, BFL

HORVÁTH JÓZSEF, történész, könyvtáros, igazgatóhelyettes, Győr

KOC SIS PIROSKA, főlevéltáros, MNL SZKK

MAJOR ZOLTÁN LÁSZLÓ, levéltáros, MNL HBML

MÁRFI ATTILA, nyugalmazott főlevéltáros, Pécs

SZATUCSEK ZOLTÁN, főlevéltáros, igazgató, MNL NK EU IG

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET, főlevéltáros, igazgató, MNL HBML

Szerk.= szerkesztőség, ÁBTL= Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, BFL = Budapest Főváros Levéltára, MNL NK EU IG = Magyar Nemzeti Levéltár Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Unió projekt Igazgatósága, MNL Főtitk. = Magyar Nemzeti Levéltár Főigazgatói titkárság, MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdu-Bihar Megyei Levéltára, , MNL SZKK = Magyar Nemzeti Levéltár Szakmai Koordinációs Központ.

ELŐFIZETÉSBEN TERJESZTI A MAGYAR POSTA ZRT. Postacím: 1900 Budapest Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 1600 Ft

BESZÁMOLÓ A LEVÉLTÁRI SZAKFELÜGYELET 2016. ÉVI MUNKÁJÁRÓL ÉS ELLENŐRZÉSI TAPASZTALATAIRÓL

A Levéltári Szakfelügyelet működése

A Levéltári Szakfelügyelet 2016-ban a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és ellenőrizte a 27/2015. (V.27.) EMMI rendeletben megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

Az éves szakfelügyeleti munka alapját a vezető szakfelügyelő által készített, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Miniszterének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte.

A közlevéltári szakfelügyelők és a vezető szakfelügyelő az év során összesen negyvenhat közlevéltárban folytatott ellenőrzést, bár a Közjegyzői Levéltárban értelmezhető vizsgálati eredmény nem született. Mivel a levéltár munkatársai vitatják, hogy a levéltári szakmai követelményekről szóló rendelet hatálya alá tartoznának, a vezető szakfelügyelő 2016 májusában az EMMI állásfoglalását kérte a kérdésben.

A két magánlevéltári szakfelügyelő a negyven hazai nyilvános magánlevéltárat a 2014-ben megfogalmazott ellenőrzési stratégia alapján, egyedi ellenőrzési terv szerint három év alatt járja végig, ez évente átlagosan 13-14 intézmény vizsgálatát jelenti. Az éves ellenőrzési terv alapján 2016-ben a következő nyilvános magánlevéltárak vizsgálatára került sor:

- Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Levéltára (Kismaros)
- Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár (Debrecen)
- Görög Katolikus Püspöki Levéltár (Nyíregyháza)
- Győri Egyházmegyei Levéltár
- Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára (Bp.)
- Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Bp.)
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár
- Baptista Levéltár
- Evangélikus Országos Levéltár
- Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára
- Orosházi Evangélikus Gyülekezet Levéltára
- Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
- Szarvas-Ótemplomi Evangélikus Egyházközség Levéltára.

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők megküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

A 2016. évi Ellenőrzési Terv tartalmazta még egy – 2015-ről elhalasztott – célvizsgálat lefolytatását a Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány Kisgazda Levéltárában, ennek eredményéről a nyilvános magánlevéltárak ellenőrzéséről szóló fejezetben lesz szó.

Az év során kizárólag az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálatokat végezte el a szakfelügyelet, az Emberi Erőforrások Minisztériuma rendkívüli vizsgálat lefolytatására nem adott utasítást. A szakfelügyelet 2014-ben keletkezett és elfogadott ötéves stratégiai terve ugyanakkor egyébek mellett a következőket is tartalmazza:

- *Ellenőrzései során a szakfelügyelet figyelemmel kell legyen arra a szempontra is, hogy a levéltárak fenntartói biztosítják-e a szakmai munkához szükséges raktározási, infrastrukturális, pénzügyi és személyi feltételeket. Amennyiben ezek területén alapvető hiányosságokat észlel, jelentéseiben megfogalmazott javaslatokat intéz az adott levéltár fenntartójához.*
- *A szakfelügyelet az éves ellenőrzési feladatok ellátása mellett szükség szerinti tanácsadással, az egyes levéltárakban felmerülő konkrét problémákra való reagálással is hozzájárulhat a szakmai feladatok egységes végrehajtásához.*

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Hess András téri épületének költöztetése során az illetékes szakfelügyelő és a vezető szakfelügyelő előzetes javaslatokat fogalmazott meg a Daróczi utcai épület iratórző helyiségeinek kialakítása kapcsán, illetve több ízben a helyszínen is tájékozódott a kialakult helyzetről. A további tájékozódásra alapot szolgáltatott, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár vezetése a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 21.§ 2. bekezdése alapján 2016. június 7-én az iratanyagot veszélyeztető helyzet kialakulásáról tájékoztatta a szakfelügyeletet. A bejelentés után tapasztalt helyzetről és ezzel kapcsolatos javaslatairól a vezető szakfelügyelő a Magyar Nemzeti Levéltár vezetését, valamint a fenntartó minisztériumot is tájékoztatta.

A levéltári szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2016-ban összesen húsz esetben érkezett selejtezési terv, illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezt véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő tervek és jegyzőkönyveket javaslatukkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek. Az év során összesen 55 selejtezési jegyzőkönyvet és tíz selejtezési tervet hagyott jóvá a szakfelügyelet. A szakfelügyelet pénzügyi helyzete és infrastrukturális ellátottsága a Minisztérium támogatásának, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésének köszönhetően az év során mindig stabil és biztosított volt.

A levéltári szakfelügyelet 2016. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (*Batalka Krisztina, Katona Klára, Kovács Melinda, Tóth Eszter, Csízi István, Káli Csaba, Melega Miklós, Sáfár Gyula, Sipos András*), két magánlevéltári szakfelügyelő (*Lakatos Andor, Szabadi István*), valamint a szakfelügyeleti titkár (*Vetró Ferencné*) hajtotta végre.

Közlevéltárak ellenőrzése

Az Ellenőrzési Terv a 2016. évre a közlevéltárak esetében két feladatot határozott meg: az első félévi ellenőrzés nem igényelt helyszíni vizsgálatot, míg a második félévi vizsgálat elvégzéséhez a szakfelügyelőnek mindenképpen személyesen kellett ellátogatnia az adott intézménybe.

Az Ellenőrzési Terv – melyet az év elején minden levéltár részére postáztunk – a következő vizsgálati célokat tartalmazta a közlevéltárak számára:

- Az első félévi vizsgálat előkészítette a második félévi átfogó ellenőrzést, ezért a szakfelügyelők a vizsgálat előtt bekértek és értékelték olyan dokumentumokat (Szervezeti és Működési Szabályzat, Iratkezelési Szabályzat és Irattári terv, Állományvédelmi Terv) a levéltárakból, melyek részletes vizsgálata és a gyakorlatban való működ(t)ése a második félévi ellenőrzés tárgyát képezte.
- A 2016. évi fő vizsgálat – az ötéves szakfelügyeleti stratégiának megfelelően – kettős célt szolgált: egyrészt a levéltár saját iratkezelésének és ügyvitelének szabályozottságát és szabályosságát (illetve annak részterületeit) ellenőrizték a szakfelügyelők, másrészt pedig az elektronikus levéltári rendszert érintően a levéltár felkészültségét az elektronikus iratkezelés felügyeletére és esetlegesen elektronikus iratok átvételére.

A 2016. évi első ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

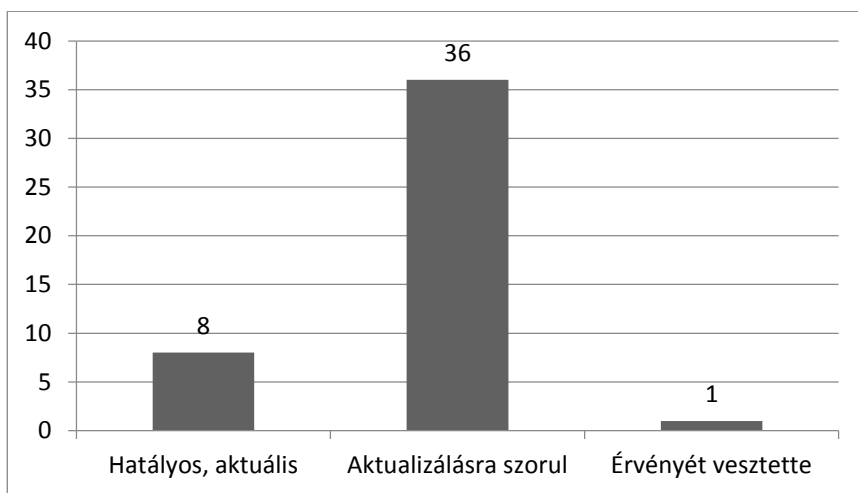
Az év első felében a szakfelügyelet a levéltárak működésének szabályozottságához szükséges dokumentumok meglétét és aktualizáltságát vizsgálta meg és értékelt. E vizsgálat során a következő konkrét kérdésekre keresték a választ a közlevéltári szakfelügyelők:

- Rendelkezik-e a fenntartó által jóváhagyott Szervezeti és Működési Szabályzattal a levéltár? Mikor adták azt ki, mennyiben aktuális vagy mely területeken szorulna aktualizálásra? Amennyiben aktualizálásra szorul, intézkedtek-e annak előkészítéséről?
- Mikor adták ki a levéltár Iratkezelési Szabályzatát és Irattári Tervét és az megfelel-e a hatályos jogszabályoknak? E dokumentumok lefedik-e a levéltári munka minden szükséges területét?
- Történtek-e az elmúlt időszakban (2010 és 2015 között) olyan intézményi, szervezeti átalakulások, melyek nem tükröződnek a fenti dokumentumokban? Amennyiben igen, mi a dokumentumokban történő megjelenítés elmaradásának oka?
- Tartalmaz-e az Iratkezelési Szabályzat előírásokat a levéltár elektronikus iktatására vagy elektronikus iratkezelésére vonatkozóan? Hogyan szabályozza az ISZ ezeket a kérdéseket?
- Rendelkezik-e a levéltár a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 23. § 1. bekezdése szerinti ötéves állományvédelmi tervvel?

A szakfelügyelők által megvizsgált negyvenöt közlevéltár döntő többsége rendelkezik hatályos Szervezeti és Működési Szabályzattal, egyedül az Állatorvos-tudományi Egységen Levéltárban szükséges teljesen új szabályzatot kiadni a közeljövőben, mivel az

Állatorvostudományi Kar 2016. július 1-jén kivált a Szent István Egyetemből. (A levéltár jelenleg már Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum néven működik.) A hazai közlevéltárak többségében ugyanakkor a vonatkozó szabályzat kisebb-nagyobb mértékben aktualizálásra szorul, ez leggyakrabban az időközben bekövetkezett jogszabály-változások következménye. A leggyakoribb hiányosság, hogy a levéltári szakmai munka követelményeit meghatározó 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet nem került még be az intézményi Szabályzatokba. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy számos esetben a szabályzatok aktualizálására irányuló kezdeményezések megtörténtek már, csak a fenntartó egyelőre nem hagyta jóvá a frissített dokumentumokat.

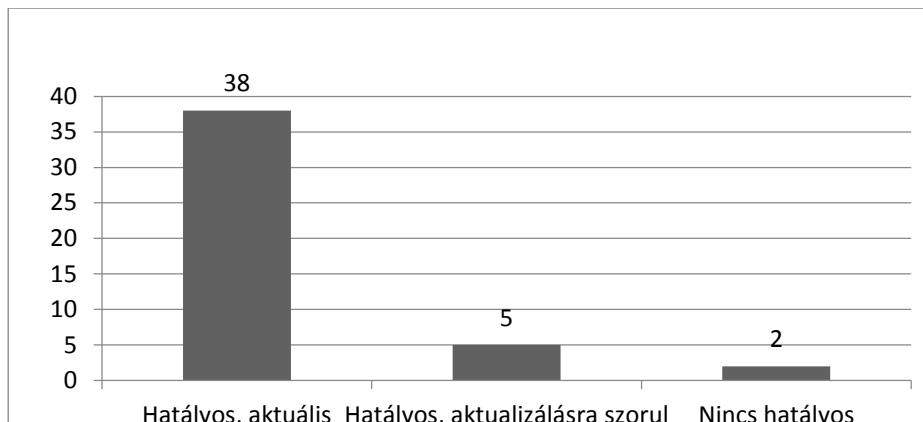
Szervezeti és Működési Szabályzat

Megnyugtatóbb a helyzet az intézmények Iratkezelési Szabályzata és Irattári terve tekintetében: a negyvenöt intézmény többségében hatályos és aktuális a vonatkozó dokumentum, összesen öt levéltárban szorul aktualizálásra, viszont két intézmény (Állatorvos-tudományi Egyetem Levéltára, Magyar Tudományos Akadémia Levéltára) egyáltalán nem rendelkezik hatályos szabályzattal.

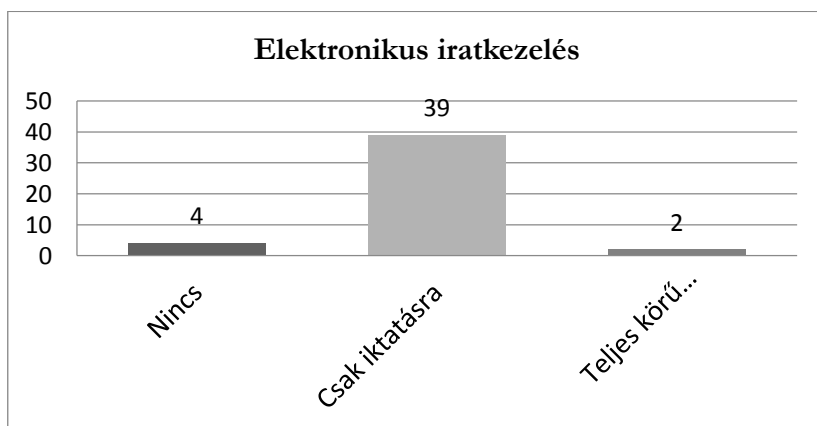
Az ellenőrzési tervnek megfelelően az első félévben a szakfelügyelők azt is megvizsgálták, hogy az egyes levéltárak vonatkozó szabályzatai tartalmazzak-e előírásokat az elektronikus iratkezelés tekintetében, illetve, hogy az egyes intézmények miként kezelik az elektronikus formában érkező dokumentumokat és üzeneteket. A tapasztalatok alapján a hazai közlevéltárak vonatkozó szabályzatai döntő többségükben tartalmazzak az elektronikus iratkezelésre vonatkozó előírásokat: összesen négy közlevéltár (Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Vác Város Levéltára, Magyar Tudományos Akadémia Levéltára) esetében tapasztalták ennek hiányát az illetékes szakfelügyelők.

Iratkezelési szabályzat, Irattári terv

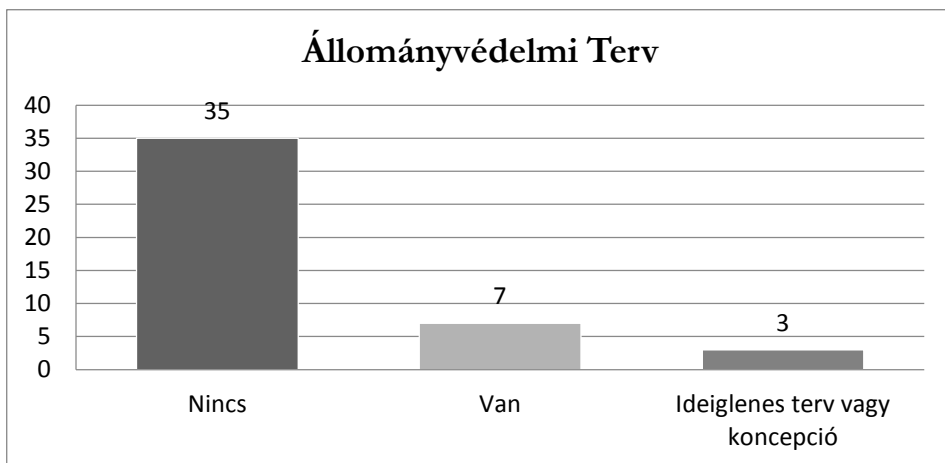

Korántsem ilyen kedvező a kép, ha az elektronikus iratkezelés gyakorlatát is figyelembe vesszük, hiszen az intézmények döntő többsége csak elektronikusan iktat, de számítógépes dokumentumkezelő rendszert vagy nem működtet, vagy annak csak bizonyos elemeit használja. Az általános hazai gyakorlatnak tehát az tekinthető, hogy az elektronikus formában érkező vagy keletkező dokumentumokat a levéltárakban kinyomtatják, és papír alapon iktatva kezelik tovább. Ettől eltérő gyakorlatot csak két egyetemi levéltár (Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltára, Semmelweis Egyetem Levéltára) folytat, e két helyen az elektronikusan érkező vagy keletkező iratokat alapvetően a számítógépes rendszerben kezelik a teljes életciklus folyamán, és csak szükség esetén, illetve archiválási célra nyomtatják ki azokat.

A szakmai követelményrendelet 23. § 1. bekezdése minden közlevéltár számára kötelező jelleggel írja elő az öt évre kidolgozott állományvédelmi terv meglétét.

A szakfelüyeleti vizsgálat meglehetősen negatív tapasztalatokkal járt ezen a téren: a rendelet hatályba lépését követő egy éven belül a hazai közlevéltárak túlnyomó többsége – összesen harmincöt intézmény – egyáltalán nem rendelkezett ilyen dokumentummal, hét levéltárban elkészítették az előírásoknak megfelelő tervet, két további levéltárban pedig ideiglenes terv vagy koncepció alapján dolgoznak. Az intézményvezetők általában az állományvédelmi források beszűkülésével (vagy teljes megszűnésével), illetve központi utasítás hiányával magyarázták a helyzetet (ez utóbbi értelemszerűen a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeire érvényes). Az állományvédelmi tervek kapcsán érdemes ugyanakkor kiemelni, hogy ennek a dokumentumtípusnak a részletes tartalmát nem írja elő a rendelet, így ennek elkészítése nem lehet az aktuális finanszírozási helyzet függvénye. Az állományvédelmi terv olyan preventív, állagmegóvó intézkedéseket is tartalmazhat, amelyek adott esetben nem igényelnek komolyabb költségvetési támogatást vagy speciális, levéltárosoktól nem elvárható állományvédelmi ismereteket, de adott esetben erre a célra felszerelt műhelyt sem. Némiképp árnyalja az állományvédelmi tervek kapcsán kialakult képet, hogy az év második felében – részben a szakfelügyelők tanácsai alapján – több intézményben is elkészült a vonatkozó dokumentum.

A 2016. évi második ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

A levéltári szakfelüyelet jóváhagyott ellenőrzési programja alapján 2016. második felében a következő területeket vizsgálták a szakfelügyelők:

- A levéltárba érkező küldemények érkeztetése és iktatása megfelel-e az Iratkezelési Szabályzatban foglaltaknak?
- Hogyan történik a különböző úton (postán, faxon, elektronikus levélben) érkezett küldemények iktatása?
- Milyen a különböző intézményi e-mail címekre érkező üzenetek iktatásának rendje?

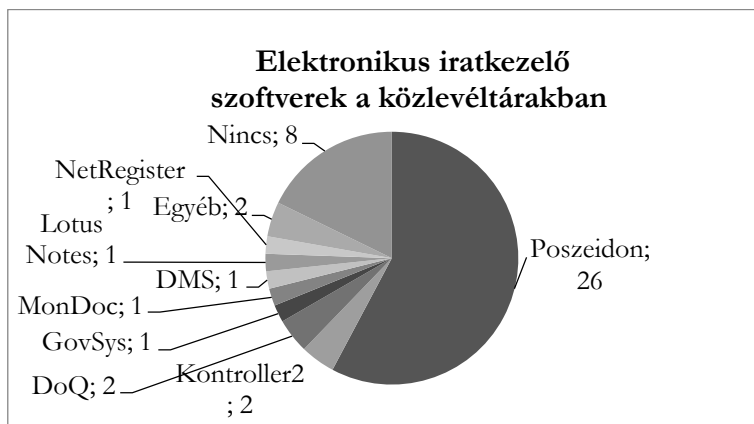
- Elfogad-e a levéltár online kérelmeket ügyfelektől, kutatóktól vagy intézményektől? Ha igen, milyen formában történik meg ezen kérelmek iktatása és további kezelése?
- Használ-e a levéltár elektronikus iktatási rendszert vagy szolgáltatást?
- Elektronikus iktatás esetén érvényesülnek-e a 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet 43. § 3., illetve 4. bekezdésében meghatározott, az elektronikus iktatókönyv archiválására vonatkozó követelmények? Amennyiben nem, hogyan végzik az iktatókönyvek évenkénti lezárását és hitelesítését?
- Betartja-e a levéltár a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 47. § 1. bekezdésében megszabott 30 napos adatszolgáltatási határidőt? Működtet-e határidő-figyelő rendszert vagy az iktatást végző személy nyomon követi-e a határidők betartását?
- Milyen ügyintézési határidők betartásával végzi a levéltár az illetékességébe tartozó szervek iratselejtezésének elbírálását?
- Milyen tapasztalatokkal rendelkezik a levéltár az illetékességébe tartozó szervek elektronikus iratkezelésével kapcsolatban?
- Az iratkezelés közlevéltári ellenőrzése kiterjed-e az elektronikus iktatással és dokumentumkezeléssel kapcsolatos követelmények vizsgálatára?
- Engedélyezte már a levéltár az illetékességébe tartozó szervek elektronikus irataiban történő selejtezést?
- Vett-e át a levéltár bármilyen adathordozón, bármilyen formában készült elektronikus iratot, illetve a közeljövőben tervezi-e ezt?
- A levéltár saját informatikai eszközei, vagy igénybe vett szolgáltatás révén tudja-e biztosítani a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 19. § 4. és 5. bekezdésében megfogalmazott, az elektronikus iratok tárolására vonatkozó követelményeket?

A fenti területeken a negyvenöt hazai közlevéltárról a következő kép rajzolódott ki a jelentések alapján.

Amint azt az első félévi vizsgálat is megmutatta, a közlevéltárak többségében hatályos és aktualizált Iratkezelési Szabályzat alapján dolgoznak. Ezen szabályzatok előírásait a szakfelügyelők tapasztalatai alapján a leggyakrabban be is tartják, és az iratkezelés általános folyamata megfelel az előírásoknak.

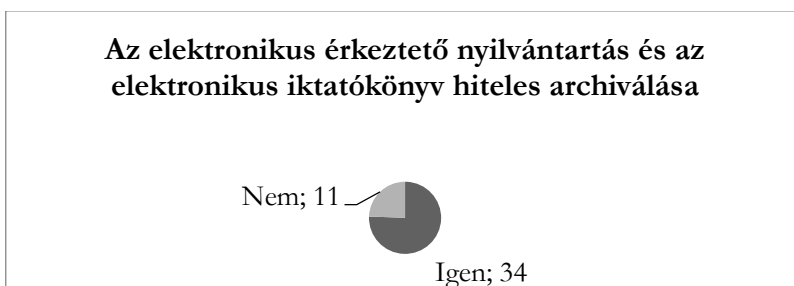
Ezen előírások és a napi gyakorlat is azt mutatja, hogy a negyvenöt közlevéltár túlnyomó többsége, összesen 37 intézmény akkreditált iratkezelő szoftvert használ, leggyakrabban a Poszeidon, a Kontroller2, illetve a DoQ elnevezésű rendszereket.

A fenti rendszereket a hazai levéltárak döntő többségükben csak iktatásra használják, tényleges elektronikus dokumentumkezelést a közlevéltárak elenyésző kisebbsége folytat csak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az elektronikusan érkező vagy így keletkező dokumentumokat szinte mindenütt kinyomtatva érkeztetik és iktatják, azután pedig papír alapon kezelik tovább. Összesen két levéltárban tapasztalták azt a szakfelügyelők, hogy egy nagyobb egyetemi struktúrába integráltan az iratkezelés folyamata túlnyomó részben már elektronikus formában zajlik az irat teljes életciklusában (Pécsi Tudományegyetem Levéltára, Semmelweis Egyetem Levéltára).

A levéltárak elektronikus szolgáltatásainak fontos része (lehet) az ügyfelekkel, kutatókkal vagy külső szervekkel való mind hatékonyabb kapcsolattartás, ehhez pedig a levéltári honlapokon szolgáltatott online adatigénylő vagy adatszolgáltató kérdőívek jelentős segítséget nyújtanak. A megvizsgált negyvenöt közlevéltár mindegyike elfogad elektronikus levélben érkezett kérelmeket és megkereséseket, de összesen három intézmény (MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, MNL Veszprém Megyei Levéltára, ÁBTL) kínál online adatigénylési lehetőséget is az érdeklődők számára.

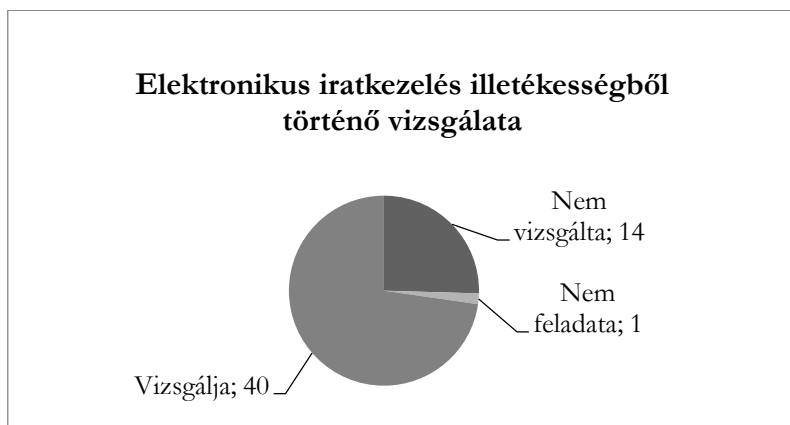
Az ellenőrzés során a szakfelügyelők arra is választ kerestek, hogy a levéltárak mennyiben tudnak megfelelni a 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet 43. § 3. és 4. bekezdésében meghatározott, az elektronikus érkeztető nyilvántartás és az elektronikus iktatókönyv archiválására vonatkozó követelményeknek. Mint az előzetesen feltételezhető volt, ezeket a feltételeket jelenleg azok a hazai közlevéltárak tudják teljesíteni, melyek egy nagyobb szervezeti egységbe integrálódva, annak központi számítógépes kapacitására és elektronikus iratkezelési rendszerére tudnak támaszkodni. Jellemzően ilyenek a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményei és a nagyobb egyetemi levéltárak. A fenti jogszabályi feltételeknek 2016-ban a vizsgált negyvenöt közlevéltár háromnegyede, összesen 34 intézmény tudott megfelelni.

A helyszíni ellenőrzés során a közlevéltári szakfelügyelők – konkrét ügyiratok átnézésével – azt is megvizsgálták, hogy a levéltárak a jogszabályban meghatározott ügyintézési határidőket be tudják-e tartani. Ezt a feltételt egyaránt megvizsgáltuk az állampol-

gári adatszolgáltatási ügyek esetén, illetve az illetékességi körbe tartozó szervek iratselejtezési jegyzőkönyveinek elbírálása során. Az elmúlt évekből szűrőpróbaszerűen kiválasztott ügyiratok általánosságban azt mutatják, hogy mindkét intézkedéstípus esetén a levéltárak többsége jóval az előírt határidők előtt, sokszor néhány nap elteltével meg is küldte a választ a kérelmezőnek. Mindössze négy levéltárban találtak ettől eltérő eseteket a szakfelügyelők: a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában a selejtezési jegyzőkönyvek elbírálása során, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a kampányszerű adatigénylések esetén, Budapest Főváros Levéltárában egyes rendvédelmi szervek nagy mennyiségű selejtezési jegyzőkönyveinek jóváhagyásakor, az ÁBTL-ben pedig az állampolgári betekintési kérelmek megválaszolásakor nem sikerült minden esetben határidőn belül választ adni. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a közlevéltárak túlnyomó többségében a szűrőpróbaszerűen elvégzett vizsgálatok nem tártak fel ezen a téren hiányosságokat. A selejtezési jegyzőkönyvek határidőn belüli elbírálásában a tapasztalatok alapján jelentős segítséget nyújt a levéltáraknak az iratképző szervekkel fenntartott folyamatos kapcsolata, melynek révén az előzetesen egyeztetett és a levéltári elvárásoknak megfelelően elkészített jegyzőkönyveket küldik csak meg végleges jóváhagyásra a szervek.

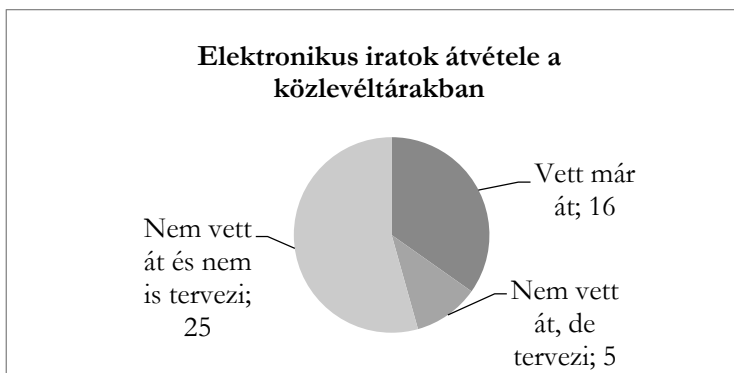
Az illetékességi körbe tartozó szervek iratkezelése kapcsán külön kitért a vizsgálat az elektronikus iratkezelés ellenőrzésére is. Ezen a téren meglehetősen vegyes kép alakult ki: az összesítés szerint a negyvenöt intézményből tizennégy egyáltalán nem vizsgálta eddig a szervek elektronikus iratkezelését, a többi levéltár munkatársai pedig általában csak az elektronikus iktatás szabályosságát és az iratkezelő szoftver működését regisztrálták. (Egy levéltár, az ÁBTL nem lát el ilyen feladatokat.) Természetesen fontos ehhez hozzátenni, hogy az iratképző szervek jelentős része nem is használ elektronikus dokumentumkezelő programokat, így az iktatáson túl már – a levéltárakhoz hasonlóan – általában papír alapon kezeli az iratait.

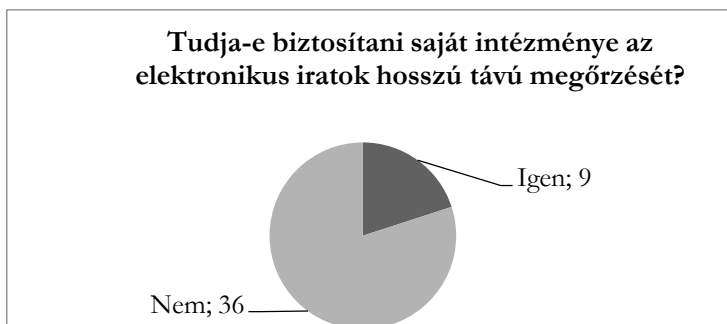
A fenti problémával szorosan összefügg, hogy elektronikus iratok selejtezését ezidáig egyetlen hazai közlevéltár engedélyezte az iratképző szervek számára, ennél több kérelem nem is érkezett mostanáig.

Összetettebb képet mutat a hazai közlevéltári iratanyag a már átvett elektronikus iratok

esetében. Ezen a téren a hazai levéltári vezetők döntő többsége arról számolt be, hogy intézményük informatikai rendszere egyáltalán nem alkalmas nagyobb mennyiségű elektronikus irat befogadására, ráadásul munkatársaik nincsenek is felkészülve ilyen jellegű feladatok ellátására és ezen iratok hosszú távú megőrzésének biztosítására. Ettől függetlenül az intézmények jelentős része valamilyen formában vett már át elektronikus iratokat vagy segédleteket (gyakran csak a papír alapú eredeti szkennelt formáját). Leggyakoribb adatállomány-fajták ezen a téren a különböző iktatóprogramokból kinyert nyilvántartások, illetve egyes testületi ülések digitális hangfelvételei, valamint fényképgyűjtemények. Az alábbi grafikon pontosan szemlélteti a közlevéltárak felkészültségét és fogadóképességét az elektronikus iratok átvételére.

Természetesen a fent részletezett „átvételi hajlandóság” nem függetleníthető az intézmények informatikai ellátottságától sem. A szakfelügyelők az ellenőrzés során azt is megvizsgálták, hogy a közlevéltárak mennyiben képesek megfelelni a szakmai követelményrendelet 19. § 4. és 5. bekezdésében megfogalmazott, az elektronikus iratok hosszú távú megőrzésére vonatkozó követelményeknek. A jelentések tanúsága szerint önmagában, saját informatikai rendszerében egyetlen hazai közlevéltár sem tudja biztosítani ezeket a feltételeket.

Az elektronikus iratok hosszú távú megőrzésére csak nagyobb intézményi keretek között, az E-levéltár projektben, illetve nagyobb egyetemi informatikai rendszerekben mutatkozik jelenleg lehetőség. Az alábbi grafikon az intézményvezetők véleményét

tükrözi a fenti jogszabályi feltételek jelenlegi teljesíthetőségére vonatkozóan saját intézményükben. Érdemes kiemelni, hogy a legnagyobb mennyiségű elektronikus irat keletkezésével számolni kénytelen Magyar Nemzeti Levéltár vélhetően központi tárhe-lyen fogja biztosítani ezen feladatok ellátását, a megyei tagintézmények munkatársai ugyanakkor ennek gyakorlati lépéseiről vagy konkrét állapotáról nem tudtak felvilágo-sítást nyújtani.

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

A nyilvános magánlevéltárak számára az éves Ellenőrzési Tervben külön vizsgálati te-matikát állítottunk össze, mely elsősorban az adott intézményben folytatható kutatási tevékenység szabályozottságát és az intézmény ilyen irányú szolgáltatásait ellenőrizte az alábbiak szerint.

Teljesültek-e az Ltv. 30. § 2. bek. a) pontjának előírásai, mely szerint a nyilvános magánlevéltár „*levéltári anyagának jegyzékét – nyilvántartás céljából – a Magyar Nemzeti Levél-tárnak átadja?*”

A felmérések tapasztalatai ezen a téren meglehetősen vegyesek: a vizsgált tizenhá-rom intézményből hét vagy egyáltalán nem, vagy nagyon régen küldte meg a jegy-zékét, esetleg az évekkel ezelőtt megküldött jegyzék már más okból nem tekinthe-tő aktuálisnak.

Rendelkezik-e a levéltár érvényes, a fenntartó által jóváhagyott és a kutatók számára is megismerhető kutatási szabállyal? Közzétették-e a kutatási szabályzatot a levéltár internetes honlapján?

A vizsgált nyilvános magánlevéltárak gyakorlatilag mindegyikének érvényes kutatási szabályzata van, ezeket azonban részben a változó jogszabályi környezet miatt ak-tualizálni kellene és sok helyütt nem is érhető az el nyilvánosan.

Hogyan szabályozta a fenntartó a levéltár nyitvatartásának idejét? Elegendő-e az itt meghatározott időtartam a felmerülő kutatási igények kiszolgálására?

A vizsgált nyilvános magánlevéltárak esetében megállapítható, hogy a kutatóter-mek nyitvatartási ideje meglehetősen széles határok között mozog (heti 8 és 30 óra között), de általában mindenütt rugalmasan kezelik a levéltárosok a kutatási időket. A hatékonyabb kiszolgálás érdekében több helyütt előzetes bejelentkezést kérnek a kutatóktól. A szakfelügyeleti jelentések tanúsága szerint a vizsgált nyil-vános magánlevéltárak mindegyikében elegendő a biztosított heti kutatási idő, néhány intézményben azonban a kutatóforgalom emelkedése komoly megterhe-lést jelent a levéltár munkatársai számára.

Teljesülnek-e a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet (R.) 41. § 2. bekezdésében foglalt követelmények, mely szerint „A levéltár a levéltári anyagot, annak nyilvántartása, tu-dományos igényű rendszerezése és tájékoztatási célú segédletek készítése útján kuta-tásra alkalmassá teszi, külön helyiségben (a továbbiakban: kutatóterem) ingyenesen a kutatók rendelkezésére bocsátja, és lehetőséget teremt arra, hogy a kutató a kutatásra kiadott levéltári anyagról saját költségén másolatot készíttethessen?”

A kutatótermek kialakítása és felszereltsége terén a szakfelügyelet nem talált kirí-vó szabálytalanságot vagy elfogadhatatlan körülményeket. Minden levéltár megfe-lelő feltételeket tud biztosítani a kutatók számára, de több levéltárban (Győri

Egyházmegyei Levéltár, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára) egyenesen ideális, a hazai levéltári állapotokat felülmúló körülményeket teremtett a levéltár fenntartója a kutatási tevékenységhez. Minden ellenőrzött intézményben biztosítják az iratanyag másoltatásához vagy fényképezéséhez szükséges feltételeket is.

Milyen formában érhető el az iratanyag kutatását lehetővé tévő levéltári segédletek?

Az esetek egy részében a segédletek csak helyben, nyomtatott formában kutathatók, de a vizsgált intézmények jelentős részében már fond- és állagjegyzék, egyéb segédletek, sőt különféle adatbázisok (Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Evangélikus Országos Levéltár, Orosházi Evangélikus Gyülekezet Levéltára) is elérhetőek az interneten keresztül.

Milyen kutatószolgálati nyilvántartásokat vezet a levéltár?

Gyakorlatilag mindegyik intézmény vezet kutatási naplót és nyilván tartja a kutatási engedélykérelmeket is saját, fenntartója által jóváhagyott kutatási szabályzata alapján.

Évente mennyi a regisztrált kutatók, a tényleges kutatási esetek és a megrendelt másolatok száma a levéltárban? Milyen tendenciát mutatnak az adatok az elmúlt öt évben?

A vizsgált időszakban komoly hullámzások történtek a kutatók és a kutatási esetek számában. Van olyan intézmény, ahol drasztikusan növekszik a kutatók száma, míg a kutatási esetek száma csökken az e-kutatás bevezetésének eredményeként. Legnagyobb növekedés a Győri Egyházmegyei Levéltárban mutatható ki, ahol a kutatási esetek száma közel megtízszereződött a vizsgált időszakban, de a Piarista Levéltárat is négyszer annyi alkalommal keresték fel az időszak végére, mint a kezdetén.

Biztosít-e valamilyen online kutatási lehetőséget a levéltár?

Digitalizált iratok online elérésére kevés intézmény biztosít lehetőséget, de például a Győri Egyházmegyei Levéltárban kb. 500 ezer, míg a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban mintegy 400 ezer digitális felvételt érhetnek el a kutatók az interneten keresztül.

2016-ban Szabadi István és Cseh Gergő Bendegúz – az ellenőrzési tervnek megfelelően – külön vizsgálatot folytatott a Kiszgazda Örökség és Levéltár Alapítvány Kiszgazda Levéltárában. Az érdi, önkormányzati tulajdonban lévő családi házban rendezett körülmények között őrzött és kutatható állapotban lévő iratanyag helyzetéről részletes jelentés készült. Ezt a jelentést a szakfelügyelet azzal a javaslattal küldte meg a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatójának, hogy indokoltnak tartja mielőbbi tárgyalások megkezdését a rendkívül értékes kulturális örökségnek a Magyar Nemzeti Levéltárban történő végleges elhelyezéséről.

Budapest, 2017. január 26.

Cseh Gergő Bendegúz

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

KOCSIS PIROSKA

„...hogy megnyugvással tehessek pontot elhatározásomnak rendben történt végrehajtására.”

A TELEKI CSALÁD IRATHAGYATÉKÁNAK KALANDOS ÚTJA ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBA KERÜLÉSÉIG

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának dokumentumai között sok olyan eredeti, egyedi, pótolhatatlan ritkaság található, amely apáról fiúra öröklődő családi ereklyékre, feljegyzésekre és történetekre vonatkozik. A régi családok, nemzetségek levelesládájába, levéltárába tartozó iratoknak nem csupán a tartalma, hanem azok sorsa is említésre érdemes, már csak azért is, mert azok átadás-átvételét, levéltárba kerülését sokszor a feledés homálya borítja. Ide tartozik a *széki gróf Teleki család* iratainak Országos Levéltárba kerülése, amit a hidegháborús bizalmatlanság légkörében hosszú, évtizedeken keresztül folytatott levelezés, egyeztetések kísértek, az iratanyag sorsának megnyugtató rendezéséhez azonban a világ számos országát bejáró tulajdonos kitarató döntése és az Országos Levéltár fogadókészsége is elengedhetetlen volt.

Tanulmányunkban a széki gróf Teleki család levelesládájának kalandos útját követhetjük végig az Erdélyben található paszmosi Teleki kastélyból Magyarországra, majd onnan Párizsba, végül Argentínába. Innen a családi levéltárat birtokló *Teleki Andor* a magyar követség és a Magyar Külügyminisztérium közvetítésével eljuttatta azokat Magyarországra, ahol az Országos Levéltárban végleges őrzési helyére került, és a Levéltárban őrzött hagyatékok sorát gazdagítva nemzeti örökségünk és történelmünk részét képezi.

A Telekiek

A gróf széki Teleki család Erdély és Magyarország egyik legjelentősebb arisztokrata famíliája. Tagjai évszázadokon keresztül jelentős szerepet játszottak a magyar és erdélyi politikai és kulturális életben, s a család számos kiváló egyéniséget adott a hazai és a nemzetközi tudománynak, irodalomnak, politikai életnek. A család a hagyomány szerint a bolgár eredetű *Garázda nemzetség* leszármazottja, birtokaik a középkorban részben a magyar fennhatóság alá tartozó Bolgárországban és Boszniában feküdtek, a család

innen vette előnevét, amely a mecsinczei vagy mecsinczi alakban fordult elő. A Garázdák először Zsigmond király¹ idején tűntek fel: a címerszerzők, a két Garázda testvér és Szilágyi László,² Zsigmond király hű emberei, akik hűségüket akkor bizonyították, amikor a király trónja Nápolyi László trónkövetelő ellenében veszélyben forgott. Négy évig hősiessien védelmezték Bosznia³ egyik erősségét, Szrebernik⁴ várát. Hű szolgálataik jutalmul 1409. február 24-én Zsigmond királytól armálist kaptak, amelynek érdekessége, hogy ez az első ismert festett címeres levél Magyarországon.⁵

Boszniát 1414-ben a törökök feldúlták, a Garázda-család kénytelen volt felhúzódni a szűkebb értelemben vett Magyarországra. Új birtokokat szereztek Zágorkhídon, Széken és Teleken, majd három ágra szakadtak: Zágorkhídi, Széki és Teleki ágra.⁶ A nemesi előnevet a család „Szék” (Zek) birtoka, a családnevet a Teleki név adta. A 16. század végén már csak János élt Garázda néven, aki egyetlen leányát, Annát a köznemesi származású I. Teleki Mihályhoz adta nőül, és vejét minden birtokában örökösévé tette. Teleki Mihály *Bocskaai István* fejedelem testőrkapitánya volt, majd 1608-ban *Báthory Gábor* familiárisa lett. Egy 1612-ben kelt oklevél szerint a Bihar vármegyei Széken telepedett le és a „széki” nemesi előnévvel említették halálakor. Leszármazottaik, borosjenei János és borosjenei István a Garázda nevet elhagyták, és a továbbiakban a széki Teleki nevet használták. Címerük a lángokból kiemelkedő vadkecske, amelyet még Zsigmond királytól nyertek 1409-ben.

Borosjenei Teleki János Zaránd vármegye főispánja feleségül vette az előkelő erdélyi családból származó *Bornemissza Annát*, *Apafi Mihály* erdélyi fejedelem feleségének nagynénjét. János négy gyermeke közül II. Mihály (1634–1690) Apafi Mihály fejedelem alatt magas hivatalokat töltött be: főkancellár, az ország generálisa, több székely szék főkapitánya, (az erdélyi) Fejér, Torda és Máramaros megyék főispánja. Ő vetette meg a család vagyonosodásának és közéleti tekintélyének alapját, kapta a grófi címet Lipót királytól, 1685-ben. Meghatározó szerepe volt abban, hogy Erdély visszakerült a magyar korona fennhatósága alá, még ha Habsburg uralom alatt is.⁷ 1690-ben, az Erdélybe be-

¹ Luxemburgi Zsigmond (1368–1437), magyar (1387), német (1411) és cseh (1419) király, 1433-tól német–római császár.

² A címerszerzők leszármazottjai a horogszegi Szilágyiak, ebből a családból származik Szilágyi Erzsébet, Mátyás király anyja és Szilágyi Mihály, az ország kormányzója. A címer-azonosságból tudjuk, hogy a 15. század humanista költője, *Janus Pannonius* is a Garázda nemzetség leszármazottja. (Fejérpataky–Áldásy, 1926.)

³ 1405 és 1410 között Zsigmond király öt hadjáratot vezetett Boszniaiba. 1404-ben Szrebernik várának megszerzésével Észak-Bosznia magyar fennhatóság alá került.

⁴ Északról Orbász, Pozsega és Valkó vármegyék, nyugatról a jajcai bánóság, keletről a macsói bánóság, délről az oszmán birodalom határolta. Székhelye és névadója Szrebernik, legdélibb erőssége Babolc (Bobovác) volt. Az ezüstmányáiról ismert vidéket Maróti János macsói bán foglalta el 1404-ben. 1464-ben Szapolyai János másodszor is Magyarországhoz csatolta. A bánóság 1512-ig állt fenn, ekkor került oszmán uralom alá. Ma Bosznia-Hercegovina része.

⁵ Az armálisok adományozásának kora Luxemburgi Zsigmond uralkodásához köthető, aki felismerte a címerek fontosságát, s az első magyar király volt, aki tömegesen adományozott armális levelet alattvalóinak. Tőle származik a legkorábbi teljes, pajzsból, sisakból és sisakdíszből álló, ám csak rányomott pecsét alatt kiállított, s továbbra is címerfestmény nélküli címeradomány, amelyet 1398. október 16-án adott ki Csentevölgyi Demeter részére. A Garázda-armálissal megjelent a magyar címeres levélnek egészen a 20. századig fennmaradt formája. A Garázda armális elveszett, ma már csak publikációk révén ismert. (BARABÁS, 1895.)

⁶ KÓVÁRY, 1854. 232.

⁷ TRÓCSÁNYI, 1972. 16.

törő Thököly Imre ellen vívott zernyesti csatában⁸ bekövetkezett halála után fiai számára a császár és király 1697. április 20-án ünnepélyes diplomát állíttatott ki, amelyben a család a római szent birodalmi grófi cím és kibővített címer viselésére volt jogosult.⁹

Teleki Mihály kancellár két feleségének halála után feleségül vette *Weér Juditot* (1641–1707), akitől 13 gyermeke született. A Weér és Teleki családot régi barátság kötötte össze. Széki gróf Teleki Mihály kancellár és Weér Judit egyik fia, gróf széki *Teleki Mihály* (1671–1720), Kolozs vármegye főispánja volt. Felesége *Thoroczkey Katalin*. Öt gyermekük született s egyik fiúk, gróf széki *Teleki János* (1697–1772) és felesége, vajai *Vay Anna* a család római katolikus ágának alapítói voltak. A Teleki család a hitújítás idején szakadt református és római katolikus ágra, a Telekiek többsége azonban református maradt.

A család református ágának tagjai között a családnak számos tagja örökítette meg nevét kiemelkedő tudósként, íróként, államférfiként. A legismertebb a már korábban említett Teleki Mihály, aki I. Apafi Mihály fejedelemsége idején volt kancellár, és a család vagyonának megalapozójaként tartották számon. Kiemelkedő tevékenységet folytatott *Teleki Domokos*¹⁰ erdélyi nyelvművelő és ásványgyűjtő a 18. század végén, valamint a szintén ezen a néven szereplő *Teleki Domokos* (1810–1876), a Marosvásárhelyt lévő Teleki-könyvtár kéziratainak rendezője. Az ő dédunokája (VII.) *Teleki Sámuel*, aki Rudolf trónörökös jó barátja volt és 1888-ban afrikai expedícióra indult, s átkutatva Kelet-Afrikát, felfedezte az általa elnevezett Rudolf- és Stefánia-tavat, valamint a róla „elkeresztelt” Teleki-vulkánt. A nőnevelés úttörőjeként tartják számon a kufsteini várban raboskodó *Teleki Blankát*, aki 1846-ban magyar tanítási nyelvű leánynevelő intézetet nyitott Pesten.¹¹ Maradandót alkotott *Teleki József* (1790–1855) történetíró, aki Erdély kormányzója, az Akadémiai Könyvtár alapítója és a Magyar Tudományos Akadémia társalapítójaként annak első elnöke volt, vagy *Teleki László* (1811–1861) reformkori politikus, a Határozati Párt vezetője, avagy a Zala megyei birtokán gazdálkodó *Teleki Béla* (1896–1969) politikus, Zala vármegye főispánja.¹²

A Telekiek katolikus ágának kialakulása Teleki Mihály egyik unokájához köthető. A család katolikus képviselői között találjuk gróf *Teleki Pált* (1719–1773), Doboka vármegye főispánját, *Teleki Mihályt* (1744–1793), császári és királyi kamarást, *Teleki Ferenc* (1795–1831) költőt, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagját. Az ő unokája volt gróf *Teleki Géza* (1843–1913) író és politikus, valóságos belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő és belügyminiszter, akinek fia volt a tragikus sorsú *Teleki Pál*

⁸ 1690. augusztus 21-én győzte le Thököly Imre serege Donatus Heisler császári tábornok és Johann Doria ezredes hadait a zernyesti csatában, amelynek eredményeként a „kuruc király” egy rövid időre megszerezte a főhatalmat Erdélyben.

⁹ IVÁNYI, 1931.

¹⁰ TELEKI DOMOKOS (1773–1789), utazó, útirajz író, költő, királyi táblai ülnök. A Jénai Ásványtani Társaság 1797-ben tartott alakuló ülésén elnökké választotta. A *Honi utazásairól* írt könyve *Egynehány hazai utazások leírása Tót és Horváth országoknak rövid ismertetésével* együtt 1796-ban jelent meg, Bécsben.

¹¹ Budapesten, a mai Szabadság téren.

¹² Teleki Béla úgyszintén Dél-Amerikába emigrált, 1949-ben először Argentínába érkezett, majd családjával együtt Paraguayba költözött. (KÁLI CSABA: *Egy gróf az emigrációban. Teleki Béla naplója 1944–1969*. MLE vándorgyűlés, Balatonfüred, 2011. június 21. – <http://slideplayer.hu/slide/2216774/>. [Letöltés ideje: 2017. 06. 23.]

miniszterelnök.¹³ A katolikus ághoz tartozott még *Teleki Sándor* (1821–1892), a kalandos életű „vad gróf”, a koltói Teleki-kastély ura, *Petőfi Sándor*, *Liszt Ferenc* és *Victor Hugo* barátja, valamint *Teleki János* országgyűlési képviselő (1893–1946).

A birodalmi rangra emelt széki Telekiek a politikai, társadalmi életben betöltött szerepükkel több évszázadra beírták nevüket Magyarország és Erdély történelmébe. Ilyen történelmi előzmények alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy a Teleki Pál nevével fémjelzett, katolikus ághoz tartozó Teleki Andor a maga módján, több mint tízezer kilométer távolságból megpróbálta menteni és biztonságba helyezni azokat a pótolhatatlan értékű dokumentumokat, amelyet a család őrizetére, felügyeletére bízott. Erre inspirálta őt a Teleki család hagyatékához tartozó, mintegy negyvenezer kötetre rúgó marosvásárhelyi *Teleki Téka*,¹⁴ amelyet Teleki Sámuel erdélyi kancellár adományozott 1802-ben a városnak, vagy az a 16. századi *Teleki-kódex*,¹⁵ amely a ferences irodalom egyik becses példánya, valamint a Kolozsvárott őrzött, 18. századi *Teleki-énekeskönyv*.¹⁶ Figyelemre méltó továbbá az az adomány is, amelyet Teleki László édesanyja, *Mészáros Johanna* és gyámja, *Teleki József* tett, amikor felajánlották a Teleki család könyvtárát az 1825-ben megalapított Magyar Tudós Társaságnak.

A Teleki-család mecénási és a kulturális életben betöltött tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az 1947-ben Argentínába emigrált Teleki Andor, mint a család legidősebb feje gondoskodjék azokról a családi iratokról, amelyek nemcsak a katolikus ágra, de a református ágra vonatkozóan is jelentős és maradandó értékű dokumentumokat tartalmaznak.

Széki gróf Teleki Andor nem tartozott a kiterjedt család ismert tagjai közé, hiányos életrajzi adatai ellenére azonban egy olyan nem mindennapi személyiség képe bontakozik ki előttünk, aki méltó arra, hogy az utókor – saját jogán is – számon tartsa.

¹³ Teleki Pál (1879–1941), geográfus, egyetemi tanár, miniszterelnök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, az ország főcserkésze.

¹⁴ A Teleki-Bolyai Könyvtár vagy ismertebb nevén Teleki Téka Marosvásárhely egyik legjelentősebb kulturális öröksége. A könyvtár több ősnymtatványt, régi könyveket, kéziratokat és könyvritkaságokat őriz. Érdekességként megemlítjük, hogy Pesten később, 1802. november 25-én alapította gróf Széchényi Ferenc az Országos Széchényi Könyvtárat, amely a Magyar Nemzeti Múzeum őse lett.

¹⁵ A Teleki-kódex 1525 és 1531 között készült. Legendákat, elmélgedéseket, erkölcsstanító példákat, imádságokat és szerzetesi regulákat tartalmaz. Magyar nyelvemlék, amelyet valószínűleg négy személy írt. Az első három szerzőtől származó részt feltehetően a marosvásárhelyi klarissza apácák készítették, míg a mű negyedik írója a sepsiszentgyörgyi Ferenc fráter, ferences szerzetes. 1930 után a kódex további három középkori kódexszel együtt eltűnt, feltehetően gróf Teleki Károly kurátorsága idején, akit ezután leváltottak tisztségéből.

¹⁶ Gróf Teleki László Gyula hosszúfalvi levéltárának rendezése idején került elő az a kéziratos töredék, amely a 17. századi magyar líra történetéhez nyújt értékes adalékokat. A kötet 49 verset tartalmaz, amelyek mindegyikét Barakonyi Ferenc (1611–1675) Torna és Abaúj vármegyei szolgabíró, alispánnak, Wesselényi Ferenc nádor és Széchy Mária udvari kapitányának tulajdonították. A Teleki-énekeskönyv a 20. század elején került az irodalomtörténet látókörébe. Felfedezője Erdélyi Pál volt. Ma már kimutatták, hogy az énekeskönyv összesen hét különböző kéz írását tartalmazza, és sok javítás található benne. A kéziratot 1655-től az 1660-as évek közepéig írták, anyagában sokkal korábbi versek is helyet kaptak.

Gróf Teleki Andor és családja

Teleki Andor édesapja *Teleki Ferenc* (1870–1925) ügyvéd, országgyűlési képviselő, honvéd huszárszázados Paszmoson,¹⁷ Doboka vármegyében született. 1896. január 9-én, a millennium évében vette feleségül losonczy báró *Bánffy Annát*. Házasságukból öt gyermek született. Három leány, Erzsébet¹⁸ (1896–1981), a rövid életű Margit (1898–1906), valamint Cécile¹⁹ (1901–1981) és egy fiú ikerpár, Andor és Ernő.

Teleki Andor ikertestvérével együtt 1902. szeptember 1-jén, Kolozsvárott látta meg a napvilágot. A család ekkor az Egyetem utca 8. szám alatti fényűzően berendezett Esterházy-házban²⁰ élt, ugyanis Bánffy Anna édesanyja a galántai Esterházyak családjába tartozott. Teleki Ferenc felesége 1907. október 7-én, 30 éves korában halt meg. Az anya nélkül maradt gyerekeket a nagymama, galántai *gróf Esterházy Cecília*²¹ nevelte. A gyerekek a kor szokásának megfelelő gondos főúri nevelésben részesültek. Nyelveket tanultak, s amikor az elavulás előtti mese helyett családjuk történetét hallgatták, tulajdonképpen Erdély históriájával ismerkedtek.

A magántanuló ikerpár az elemi iskolát Kolozsvárott, 1912-ben, a *Váradi Albert* igazgatta Római Katolikus Főelemi Fiúiskolában fejezte be. Középiskolai tanulmányait az Erdélyi Római Katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló főgimnáziumban folytatták, ahol 1920-ban érettségiztek. Osztályfőnökük a nagy tudású, széles látókörű piarista szerzetes, *Patay József*²² volt.²³

Az érettségi letétele után az ikrek sorsa elvált egymástól. Andor a budapesti Kereskedelmi Akadémián szerzett diplomát, Ernő, édesapja betegeskedése miatt csak az érettségi után két évvel folytathatta tanulmányait. A diploma megszerzése után Teleki An-

¹⁷ A Beszterce-Naszód megyében található Paszmost az Árpád-korban német ajkú telepesek alapították. Itt szerzett birtokot 1680 körül Teleki Mihály erdélyi kancellár. Ekkor még nem állt itt ház, de a 18. század közepén már néhány unokája Paszmoson lakott. A családi udvarházat Teleki Pál és Haller Borbála újjáépíttette barokk stílusban. Ők alakították ki az udvarház négyzetes elrendezését is. 1823-ban az udvarház leégett, helyreállítását Teleki Ferenc irányította, amely 1830-ig tartott. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményei során az udvarházat kifosztották, Teleki Ferenc helytelen volt nagysomkúti birtokára költözni. 1868-ban, a házat ismét használatba vevő Teleki Andor helyreállította. 1936-ban az istállót lebontották, majd kicsit távolabb, újból felépítették. 1945 után az épületeket a kiépülő kommunista diktatúra államosította, itt alakította ki az állami gazdaság irodáit és szolgálati lakásait. Az erdő nagy részét kivágták, a díszparkból mindössze néhány tölgyfaóriás maradt meg. Az épület igen rossz állapotban van. Jelenleg is folyik az eljárás az ingatlan visszajuttatásáról a Teleki családnak.

¹⁸ Teleki Erzsébet 1920-ban házasságot kötött gróf Degenfeld-Schonburg Miksával. Erzsébet T[agyosi] Rátz Péter (1879–1945) nagybányai festő, grafikus tanítványaként tájképeket és portrékat festett.

¹⁹ Teleki Cécile nem ment férjhez, Budapesten halt meg, a házsongárdi temetőben nyugszik.

²⁰ Az épületben rátóti Gyulaffy László 1748-ban árvaházat alapított. 1840-ben az ingatlant gróf Esterházy Nepomuk János gróf (1824–1898) vásárolta meg, amit 1842-ben felújítottatott.

²¹ Galántai Esterházy Cecília (1857–1946) losonczy báró Bánffy Ernőnek (1850–1916), az Erdélyi Magyar Gazdasági Szövetség elnökének, az Erdélyi Református Egyház és a Kolozsvári Református Kollégium főgondnokának volt a felesége.

²² Patay József (1886–1946), erdélyi magyar egyháztörténész. 1902-ben belépett a piarista rendbe. Egyetemi és teológiai tanulmányait Kolozsvárott végezte, doktori oklevelét 1909-ben, tanári diplomáját 1910-ben szerezte. Pályáját a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumban kezdte. 1925-től az intézet igazgatója, a kegyes tanító rend tartományfőnöke. Jeles szónok, tanulmányai főleg a főgimnáziumi értesítőkből jelentek meg. A gimnázium VII. osztálya számára *Egyetemes történelem* (Kolozsvár, 1922.) című tankönyvet szerkesztette.

²³ SAS, 2011.

dor visszatért az akkor már Romániához tartozó Kolozsvárra, és a bankszakmában helyezkedett el. 1923. december 1-jétől 1924. június 20-áig a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. Főfelügyelőségénél dolgozott, ahonnan saját kérésére mentették fel állásából. 1924-től 1925 végéig szerkesztőségi titkár és helyettes kiadóhivatali főnök az Ellenzéki Lapkiadó Részvénytársaságnál. 1927-től – immár ismét magyar állampolgárként – külföldön tevékenykedett. Először Konstantinápolyban bukkant fel, mint egy ipari vállalat alapítója, majd 1929-től 1944-ig a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal alkalmazásában állt. 1929-től 1930-ig kereskedelmi megbízott Athénban, 1930 novemberétől a Hivatal párizsi megbízottja 1933 áprilisáig, amikor a Magyar Külkereskedelmi Intézet Rt. és a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet összevonásával megalakult a Magyar Királyi Külkereskedelmi Hivatal.²⁴ A két intézet megbízottait közös irodában helyezték el, ettől kezdve a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal párizsi kirendeltségén másodmegbízott, 1934 novemberében a kirendeltség vezetőjévé nevezték ki. 1935-től a Párizsban székelő Office International du Vin-nél (Nemzetközi Borügyi Hivatal) Magyarországot több éven keresztül képviselte állandó megbízottként. 1936. január 15-én a párizsi kirendeltség vezetői megbízatásának érintetlenül hagyása mellett, párizsi székhellyel megbízást kapott németalföldi területre. 1936-tól 1938-ig a Belga–Luxemburgi Gazdasági Unió területén, Párizs székhellyel a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal megbízottja. Megbízata kiterjedt Hollandiára és a belga–luxemburgi vámunió területére is. 1937-ben a párizsi Nemzetközi Világkiállítás²⁵ magyarországi részvételének központi irányítására kormánybiztost neveztek ki. A kormánybiztos helyettese Teleki Andor lett, aki a világkiállítási ügyek felelőseként a személyzet irányításával kapcsolatos feladatokat intézte,²⁶ és nagymértékben hozzájárult a világkiállítás magyar sikeréhez.²⁷ A világkiállítás sikeres lebonyolításáért és a magyar–francia kereskedelmi kapcsolatok elmélyítése terén kifejtett tevékenységéért 1937-ben megkapta a Francia Becsületrend nagykeresztjét (Légion d’honneur)²⁸ és a belga Koronarend Keresztjét. A Párizsban végzett munkát itthon is értékelték: mint a kiállítás helyettes kormánybiztosa, az 1937. évi párizsi világkiállítás magyar csoportjának előkészítése körül kifejtett „értékes és eredményes munkássága” jutalmául kormányzói elismerést²⁹ és a Magyar Érdemrend tiszti keresztjét adományoztak számára.³⁰

²⁴ A Magyar Királyi Külkereskedelmi Hivaltat a 2000/1933. évi M. E. rendelettel hozták létre. A Miniszterelnökség alatt működő szerv feladata a mezőgazdasági és ipari kivitel előmozdítása volt. A Hivatal Budapest, a Széchenyi (korábban: Rudolf) rakpart 6. sz., majd 1943-tól a Hunyadi u. 1. sz. alatt működött. Elnökei: 1933 és 1936 között Winckler István, 1936 és 1937 között vojvai Serbán István, 1937–1940-ben Kunder Antal, 1940–1941-ben Splény István, majd 1942–1944-ben Teleki Andor volt.

²⁵ 1937-ben Párizs már hatodszor adott otthont az eseménynek. Az Eiffel-torony szomszédságában, a város szívében alakították ki a pavilonokat. A magyar pavilont Györgyi Dénes (1886–1961) építész tervezte, ami valamivel több, mint kétmillió frankba került. Ebből egymillió 300 ezret Magyarország, a többit a kiállítás szervezője, Franciaország állta.

²⁶ MNL OL K 728.

²⁷ A világkiállítás magyar pavilonja nagy sikert aratott, több díjat, így a kiállítás nagydíját a pavilon épületéért, a belső berendezéséért elnökségi aranyérmes és a nemzetközi zsűri két nagydíját is megszerezte. A magyar pavilon homlokzatának egyik darabjaként elhelyezték Pátzay Pál Szent István- emlékművét, ami szintén nagy sikert aratott.

²⁸ P 1881 Teleki Andor irathagyatéka (1556–1977)

²⁹ MNL OL K 27 – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. 1938. 09. 24. – 1011., 1012. 5. napirendi pont: Javaslat gr. Teleki Andor, a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal párizsi megbízottja, a kiállítás helyettes

1939. július 31-ével felmondták párizsi kirendeltségen betöltött állását és felmentették a külföldi szolgálat alól. A felmondás feltehetően összefüggésben állt a második világháború kirobbanásának előkészületeivel és a két ország közötti kapcsolatok megromlásával. Hazatérése után a Weiss Manfréd Művek Acél- és Fémművek Rt. igazgatójaként helyezkedett el. Munkáját 1939. december 31-éig látta el. 1939-ben a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége 46. közgyűlésén választmányának tagjává választotta.³¹ 1939. december 18-án az iparügyi miniszter az anyaggazdálkodás vas- és acélipari szakbizottságának tiszteletbeli tagjává nevezte ki.

1940. január 1-jétől ismét a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal szolgálatába állt. Kinevezését közeli rokona, Teleki Pál miniszterelnök is támogatta. 1940. április 11-étől, minisztertanácsi határozattal a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal alelnökévé nevezték ki. 1940. augusztusától a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal alelnökségének egyidejű megtartása mellett kinevezték az árellenőrzés országos kormánybiztosává. Még ugyanebben az évben részt vett a Turnu Severint³² követő tárgyalásokon.³³

1941. február 8-án kinevezték a M. Kir. Külkereskedelmi Hivatal elnökévé. A Minisztertanács 1941. február 28-ai ülésének egyik napirendje foglalkozott személyével és fizetésével. A közellátási tárca nélküli miniszter kérte a Minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a M. Kir. Kereskedelmi Hivatal elnökévé kinevezett Teleki havi javadalmazását 3550 pengőben állapítsák meg.³⁴ Méltányosnak tartották annak elfogadását is, hogy Teleki Andor részére, szolgálati jogviszonyának megszűnése esetén a szolgálati jogviszony megszűnése időpontjában élvezett havi össz-járandósága alapján kiszámított kétévi időtartamra járó összeget, mint végjárandóságot biztosítsák. Teleki elhalálása esetén ez az összeg örökösei részére is kifizethető volt.³⁵

Teleki 1941. március 15-én a Magyar–Olasz Együttműködési Bizottság magyar kormány megbízottja, majd 1941. márciusától 1942. áprilisáig a Hajózási és Kikötőügyi Tanács tagjává nevezték ki. 1943-ban a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztéri-

kormánybiztosa részére a kormányzói elismerés nyilvánítására az 1937. évi párizsi világkiállítás magyar csoportjának előkészítése körül szerzett érdemeikért (KeKöM).

³⁰ MNL OL K 27 – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. 1938. 10. 28. – 1036., 1037. 37. napirendi pont: Javaslat gr. Teleki Andor a m. kir. Külkereskedelmi Hivatal párizsi megbízottja részére a Magyar Érdemrend tiszti keresztje kitüntetés adományozására (ME).

³¹ MNL OL K 612-a–1939. július 18. XXI. évf., 172. sz. 2. kiadás.

³² Turnu Severin, régi magyar nevén Szörénytoronya (-vára). Város Románia Olténia régiójában. A 13. században létesített egykori Szörényi Bánság székhelye, ma Mehedinti megye központja.

³³ A romániai Szóvényváron (Turnu Severin) 1940. augusztus 15. és 24. között folytatott román–magyar tárgyalások nem vezettek eredményre, a tengelyhatalmak mindenképp el akarták kerülni a fegyveres konfliktus kirobbanását. A német és az olasz kormány a magyar és a román kormányok képviselőit Bécsbe rendelte, és a közöttük folyó vitát döntőbíráskodás révén rendezte. A magyar kormány (gróf Teleki Pál miniszterelnök, Csáky István külügyminiszter és Hory András, a románokkal folytatott tárgyalásokon a magyar küldöttség vezetője – mindannyian erdélyi származásúak voltak) és a román kormány a döntőbíráskodást elfogadta. Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntéssel Magyarország 43 492 négyzetkilométernyi területet kapott vissza, benne a Székelyfölddel.

³⁴ Teleki Andor havi javadalmazása az alábbi összegekből állt: 2350 pengő fizetés és lakáspénz, 250 pengő utazási pótlék, 250 pengő működési pótlék, valamint autótartás és ezzel kapcsolatos készkiadások megtérítésére 700 pengő.

³⁵ MNL OL K 27 – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867–1944. 1941. 02. 28. 1017., 1018., 1019., 1020. 10. napirendi pont: A M. Kir. Kereskedelmi Hivatal elnökévé kinevezett gróf Teleki Andor jövedelmei (KeM).

um Külkereskedelmi Hivatalának elnöke. 1944. augusztus 30-ai ülés határozatával a Magyar Nemzeti Bank tanácsa az MNB igazgatójává, a Bank elnöki osztályának vezetőjévé nevezte ki, egyidejűleg az üzletvezetőség tagjává hívta meg. Nem sokkal később azonban a német megszállást kiszolgáló Sztójay-kormány felmentette állásából. Vélhetően ebben korábbi nyugat-európai külszolgálati munkája is szerepet játszott.

Teleki Andornak a felmentését követő időszakából nincsenek információink. Nem tudjuk, hogy az emigrálásáig eltelt néhány esztendő hol és mivel töltötte. Arról sincs tudomásunk, hogy visszatért-e Erdélybe, meglátogatta-e ikertestvérét paszmosi birtokán. Feltételezzük, hogy a kialakult politikai helyzetet egymás között megtárgyalták, bár az is lehet, hogy nem akart visszatérni Erdélybe, és nem akarta végigszenvedni az erdélyi történelmi családok megaláztatását, amelyben később ikertestvére, Teleki Ernő is részesült.³⁶ Tény, hogy a családi iratok megmentését már akkor fontosnak tartotta, ugyanis emigrálása előtt a Magyar Országos Levéltárnak felajánlotta a pesti lakásán található eredeti családi dokumentumokat, ezt azonban az Országos Levéltár akkori főigazgatója, Jánossy Dénes³⁷ visszautasította. Az elutasítás okát nem ismerjük, feltételezzük, hogy azok politikai okokra vezethetők vissza.

Teleki Andor a második világháború befejezése után, 1947-ben hagyta el Magyarországot. Távozása több okra vezethető vissza. Egyrészt nemesi származása miatt ellenségként kezelték, a munkahelyéről eltávolították, feltehetően vagyont, lakását elkobozták. Mindehhez hozzájárulhatott a B-listázás és a kitelepítés réme,³⁸ s az a nagyfokú kilátástalanság és bizonytalanság, amelybe került. A B-listázást követően itthon

³⁶ Teleki Ernő kolozsvári és budapesti tanulmányai után 1926-ban tért haza apja birtokára gazdálkodni. 1933-tól a Magyar Királyi Külkereskedelmi Hivatal bukaresti kirendeltségének megbízottja. Ehhez a külügyminisztériumnak is hozzá kellett járulnia, az engedélyt román állampolgársága miatt kapta meg. A magyar–román gazdasági kapcsolatok fejlesztésén, előmozdításán fáradozott. Három év múlva a korábbi előny hátrányára változott, román állampolgársága miatt mondatták le feladatokról. Egy éven keresztül állás nélkül volt, majd 1937 novemberétől 1944-ig a Magyar Általános Hitelbank (MÁH) szerződéses alkalmazottja. A két világháború közötti magyar politikai életbe 1938-ban kapcsolódott be, amikor a II. Károly király által létrehozott Nemzeti Újjászületés Front keretében felállított magyar alosztályt, a Magyar Népközösséget gróf Bánffy Miklós vezette. Elnökletével három fő szakosztály jött létre: a Jósika János vezette közművelődési, a Kós Károly irányította társadalmi és a Szász Pál felügyelte gazdasági alosztály, amelynek vezetését a szakmai elismertségnek örvendő Teleki Ernő látta el. Teleki a második bécsi döntést követően a két ország közötti magas szintű politikai üzenetváltásba is belesodródott. A bukaresti tapasztalatok alapján egyes román politikusok úgy gondolták, hogy bízhatnak benne. Közvetítésre alkalmas személyét alátámaszthatta, hogy rokona volt gróf Teleki Pál miniszterelnöknek. 1940. szeptember 3-án keresték meg először Iuliu Maniu üzenetének közvetítésével, amit a tudományos kutatások eddig nem támasztottak alá. Ionel Pop – aki Teleki Ernő sajátos jellemzése szerint Maniu pártelnöknek, a Nemzeti Parasztpárt első zászlósurának bizalmi emberei közé tartozott – javaslatában nem kevesebb szerepelt, mint Dél-Erdély önként való átadása. Az '50-es években Măcin-ba, Brăila mellé telepítették ki. Közgazdásznak tanult, de képzőművészként is elismerték. Munkáit ma ismét felfedezték, amelyek egy része a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményét gazdagítja. Életéről Ludvig Daniella rendezésében 2011-ben dokumentumfilm készült, *Démonok táncra – portréfilm gróf Teleki Ernő emlékére* címmel. (SAS, 2011.)

³⁷ Jánossy Dénes (1891–1966), levéltáros, történész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1940). 1942 és 1949 között a Magyar Országos Levéltár főigazgatója. 1949-ben állásából eltávolították, akadémiai tagságától megfosztották.

³⁸ Kitelepítésére vonatkozó dokumentumok az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának O-9975/17 jelzetű, „Kitelepítettek” dossziéjában található.

maradó főnemeseknek alá kellett vetniük magukat az 1947. évi IV. törvénynek,³⁹ amely eltörölte és megtiltotta a főnemesi megszólítások – báró, gróf, vitéz, herceg – használatát. A nemesi kúriák, kastélyok és más vidéki ingatlanok állami kézbe kerültek, sok esetben kommunista pártfunkcionáriusok foglalták el azokat. Korábban államosított lakásaikat az arisztokraták nem kaphatták vissza, anyagi kárpótlásban nem részesültek, munkavállalási, tanulási szempontból hátrányt szenvedtek.

Teleki először Párizsba ment, majd onnan vándorolt ki Argentínába. Miért éppen Argentínát, ezt a több mint tízezer kilométerre lévő dél-amerikai országot választotta? Ennek okát a korabeli argentin politikában kereshetjük. Argentína a latin világ egyik legbefogadóbb országa volt, szívesen adott otthont az európai bevándorlóknak.⁴⁰ *Juan Domingo Perón* elnök csodálója volt a hitleri birodalomnak, így a vesztes országokból különösen nagy számban jöttek ide.⁴¹ 1947 és 1951 között sok magyar érkezett Argentínába. Ők magukat gyűjtőnévvel *'48-asoknak* nevezték. Az összeomlott Magyarország szellemi elitjét képezték. Többnyire a Horthy-rendszerhez, kisebb részben a nyilasokhoz kötődő közigazgatási tisztviselők, orvosok, művészek, mérnökök, katonatisztek, csendőrök, volt földbirtokosok, diplomaták, jogászok alkották ezt a csoportot. Argentína – más tengerentúli országokkal ellentétben – nem állított egyéb követelményt a bevándorlók elé, mint az ország építésében való közreműködést. A *'48-asok* és a régi baloldali érzelmű vagy zsidó származású magyar emigránsok között esetenként ellenséges viszony alakult ki, hiszen ez utóbbiak a két világháború között éppen az újonnan érkezettek rendszere elől menekültek az Újvilágba. Ráadásul maguk a *'48-asok* sem alkottak egységes csoportot. Tagjaik pontos érkezési ideje (1945 előtt, 1945 és 1947 között, 1947–1948-ban) alapján különböztették meg egymást. Ezek az új magyar közösségek megegyeztek antikommunista nézeteikben: többségük évtizedeken át semmilyen kapcsolatot nem tartott fenn a kommunista Magyarországgal, illetve annak helyi külképviseletével.⁴² Nem csodálkozhatunk azon, ha Teleki Andor is ezt az országot választotta új hazájának. Az emigrálás és a beilleszkedés azonban nem lehetett felhőtlen, mivel az emigránsok többsége nincstelenül, egyedül érkezett új hazájába. Az óhazához való viszonya miatt azonban 1974-ig nem tért vissza, sem Magyarországra, sem Erdélybe.

Hiányosak ismereteink a tekintetben is, hogy Teleki Andor Argentínában hogyan élt, mit csinált, mivel foglalkozott. Argentínában töltött életéről mindössze annyit tu-

³⁹ Az 1947. évi IV. törvény egyes címek és rangok megszüntetéséről a második világháborút követő társadalmi változások egyik fontos dokumentuma. A törvény kimondja az örökletes nemesi rangok (herceg, őrgróf, gróf, báró, primor, lófő, nemes), az örökös főispáni cím és más címek, így a vitézi cím, valamint a kitüntetésként adományozott rangjelző címek és méltóságok (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.) megszüntetését és használatának tilalmát. A külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyeket ugyancsak hatályon kívül helyezték. Tilos volt a nemesi előnév, nemesi címer és jelvény vagy a nemesi, nemzeti származásra utaló kifejezés (de genere...) használata. A törvényt 1947. január 14-én hirdették ki, ma is hatályos.

⁴⁰ Argentínában – Juan Domingo Perón elnöksége alatt hozott rendelet alapján (Decrete N. 21. 430) – minden év szeptember 4-én megünneplik a Bevándorló Napját (Dia del Inmigrante).

⁴¹ Páger Antal feleségével és gyermekeivel együtt 1945 tavaszán Argentínában telepedett le, majd 1956 augusztusában tért haza. (Lásd ehhez: ÓLMOSSI ZOLTÁN: A Páger-villa sorsa. *ArchívNet*, 8. évf., 2008. 3. szám. http://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_pagervilla_sorsa.html Letöltés ideje: 2017. június 18.)

⁴² KAKUCSKA, 2016. 63–71.

dunk, hogy kis lakásában egyedül, család nélkül élt. 1961-ben az argentin Mindszenty Magyar Tudományos és Kulturális Akadémia tagja lett. A messzi távolban is nagy szeretettel őrizte nagyapja és édesapja házassági gyűrűit, amelybe feleségeik neveinek kezdőbetűi és házasságkötésük évszáma volt begravírozva: Cs[erényi] A[nna] 1867 és B[ánffy] A[nna] 1896. A hajdan nemzetközi hírnevet szerzett külkereskedelmi szakember és máltai lovag 1978. január 22-én, Buenos Aires-ben hunyt el.

A Teleki iratok átadásának kezdeményezése

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Külügyminisztérium, Általános (XIX–J–l–k) és TÜK (XIX–J–1–j) iratai között a Kulturális, tudományos, művészeti és sport állag Könyvtári, levéltári, múzeumi kapcsolatok sorozatban, az 1949–1963-ig terjedő időszakra terjedő iratanyagban, és az Y szekció iktatott iratai között találhatóék széki gróf Teleki Andor és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára között lezajlott levelezés dokumentumai, amelyek a levéltári iratok átadásának körülményeire vonatkoznak.

A Teleki család levéltári iratainak átadását gróf Teleki Andor kezdeményezte 1952. február 22-én Argentína fővárosából, *Buenos Aires*-ből írt első levelében, amelyet a Levéltárak Országos Központjának (LOK)⁴³ címzett. Levelében döntését azzal indokolta, hogy közvetlen leszármazottak hiányában az Országos Levéltárra hagyja a valamikor párizsi lakásán őrzött értékes családi levéltárat (*a paszmosi Teleki, a Bánffy – gubernátori ág –, a balázsfalvi Cserényi*⁴⁴ *családok*) azzal a megkötéssel, hogy azt végrendeletében a megjelölt hagyományosok ideiglenes letétként kezeljék. Teleki kérte a Levéltárak Országos Központját, hogy az Országos Levéltárban őrzött egyes darabokról fotókópiákat készítsenek számára, és tájékoztassák őt arról, hogy azok oldalanként mennyibe kerülnek, illetve mennyi USA dollárt kell értük fizetni. Teleki nem pénzt kért az értékes családi dokumentumokért cserébe, hanem fotókópiákat a Levéltár őrzetében található *1409-es Garázda címeres levélről, az 1697. évi Teleki grófi diplomáról, a kancellár, Teleki Sámuel iratai között található és menyasszonyának, gróf Bánffy Ágnesnek*⁴⁵ *elraboltatására* és

⁴³ 1950-ben, az egységes levéltári hálózatot képező közlevéltárak közvetlen irányítására hozták létre a Levéltárak Országos Központját (LOK), amely a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete és a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alatt működött. A LOK – ún. középírányító szervként – közvetlenül irányította és ellenőrizte a közlevéltári hálózat intézményeinek szakmai munkáját, ennek keretében konkrét munkautasításokat adhatott ki, költségvetési osztálya központilag intézte a levéltárak pénz- és gazdasági ügyeit. Mindez az Országos Levéltárra is vonatkozott. A LOK feladatkörébe tartozott a nemzeti értékű magánlevéltárak munkájának figyelemmel kísérése, ellenőrzése.

⁴⁴ Alsó-balázsfalvi Cserényi család Erdélyben, Doboka vármegyében.

⁴⁵ Bánffy Ágnes (1756–1831) grófnő Bánffy Dénes gróf erdélyi főlovászmester és Barcsay Ágnes bárónő leánya. A grófkisasszony szülei protestánsok voltak, apja később a római katolikus hitre tért át, és hogy 14 éves leányát (aki már jegyben járt Teleki Sámuel gróffal, a későbbi erdélyi udvari kancellárral) szintén a katolikus hitre téríthesse, Mária Terézia királynő beleegyezésével 1767. július 5-én katonai karhatalommal elraboltatta ellenálló anyja karjai közül, majd Bécsbe vitette, ahol a következő év januárjában az udvar színe előtt, ünnepélyesen áttért a római katolikus hitre. A fiatal grófkisasszony, mint a királynő gyámolítottja Bécsben Michna grófné palotahölgy felügyelete alatt sajátította el az udvari etikettnek megfelelő magatartást. Teleki Sámuel gróffal kötött eljegyzését felbontották és 20 éves korában, 1777-ben Esterházy János gróf felesége lett. A kelengyéről és az esküvőről maga a királynő gondoskodott. Az egyházi szertartás az udvar jelenlétében, a penzingeri templomban, a nászlakoma a schönbrunni palotában volt. A házasságból nyolc fiú és négy leánygyermek született, akik közül három, még születésük évében, Ágnes leányuk pedig

az ezzel kapcsolatos peranyagra vonatkozó egybekötött iratokról, amelyek terjedelme, emlékezete szerint, mintegy 800 oldal. Telekinek pontos információi voltak a már korábban az Országos Levéltárba került és ott őrzött családi dokumentumokról,⁴⁶ hiszen „az sokszor volt a kezében”.⁴⁷

A Levéltárak Országos Központja nevében *Borsa Iván*,⁴⁸ a LOK akkori vezetője 1952. április 28-án keltezett levelében válaszolt a Teleki által felvetett kérdésekre, ugyanakkor részletes tájékoztatást adott az ügy lebonyolítását illetően. Véleménye szerint nincs akadálya annak, hogy a Teleki családnak az Országos Levéltár gondozásában lévő marosvásárhelyi és gyömrői levéltárában⁴⁹ őrzött egyes darabokról akár fotókópiákat, akár mikrofilmfelvételeket készítsenek, amelyeknek darabonkénti árát két forintban határozta meg. Közölte, hogy az Országos Levéltár fotólaboratóriuma 9x12-es negatívot nem tud készíteni. Kijelentette, hogy a Levéltárak Országos Központja a készítendő felvételekért sem forintot, sem USA dollár ellenértéket nem akar, helyette azt szeretné, ha a Levéltár által készítendő felvételek számának megfelelően, a Teleki birtokában lévő iratanyag legrégebb darabjairól kaphatna hasonló filmfelvételeket. A LOK tehát csereügyletet ajánlott, amely találkozott Teleki azon elképzelésével, hogy nem pénzért, hanem csereként bonyolítanak le az iratok átadását. A LOK vezetője kérte, hogy a Teleki által említett iratokról Teleki részletes tájékoztatást adjon, és elképzeléseiről számoljon be, mivel csak a részletek ismeretében tud e kérdésben állást foglalni.

Levelének végén Borsa sajnálattal értesítette Telekit arról, hogy a gyömrői levéltárat a háborús események után erősen megcsonkult állapotban szállították be az Országos Levéltárba, így a Teleki által kért 1409-es Garázda címeres levélről nem tudnak fotókópiát adni. A gróf Bánffy Ágnes elraboltságára és az ügyben keletkezett perre vonatkozó iratok a Teleki által megjelölt „cancellar Teleki Sámuel” irataiban nem találhatóak, ezért kérte Telekit, adjon bővebb tájékoztatást az iratok pontos lelőhelyéről, jelzetéről, esetleg a Teleki emlékezetében élő adatok segítséget jelenthetnek az iratok kereséséhez, illetve megtalálásához. Végül tájékoztatta Telekit arról, hogy az 1697. évi, 22

négyéves korában halt meg. A többi gyermek 73-tól 92 évig terjedő, magas életkort élt meg. A fiatal grófnő csillagkeresztes hölgy, majd palotahölgy lett. 1831-ben Bécsben, kolerában halt meg. Férje ugyancsak Bécsben halt meg 1840-ben, 86 éves korában. Mindketten az oszlopi családi sírboltban nyugszanak. (HEGYESI, é. n.)

⁴⁶ A Telekiek nemzeti levéltárát 1916-ban, az első világháború idején Budapestre menekítették. Ma az Országos Levéltárban található.

⁴⁷ MNL OL XIX-J-1-k-011380/1952. október 2.

⁴⁸ Borsa (Janits) Iván (1917–2006), történész, levéltáros. Gimnáziumi tanulmányait 1927 és 1935 között a budapesti piaristáknál végezte. 1940-ben történelem–latin szakos tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Ugyanezen évtől a Fővárosi Levéltár munkatársa. 1942-től a Magyar Országos Levéltár segédőre. 1945-től 1950-ig a mentési-helyreállítási munkák irányítója. 1950-től a Levéltárak Országos Központjának (LOK) vezetője. 1958 és 1977 között az OL Mikrofilm osztályát vezette. 1960-tól a könyvkötő és iratrestauráló műhely irányítója. 1964-től a levéltár főigazgató-helyettese. 1978-ban vonult nyugdíjba. 1989-ben a történelemtudomány doktora. 1997-ben Eötvös József-koszorú díjat kapott.

⁴⁹ A Teleki család gyömrői levéltára (1559–1938) már a második világháború idején a gyömrői kastélyban megsérült, majd Országos Levéltárba kerülése után, 1956-ban jelentős része elégett. Az iratok jelzete: P 654. A Teleki család marosvásárhelyi levéltára a család birtokaival kapcsolatos jogbiztosító, igazgatási és gazdasági iratokat tartalmazza. A levéltár legértékesebb részét az egyes családtagok Erdélyben kifejtett közéleti tevékenységére vonatkozó dokumentumok képezik. (BAKÁCS, 1970.)

lap terjedelmű Teleki grófi diploma az Országos Levéltár őrizetében van, amelynek mikrofilmzése nem ütközik akadályba.

Borsa Iván, mint a LOK vezetője Teleki szándékáról értesítette Ember Győzöt,⁵⁰ az Országos Levéltár főigazgatóját és a levelet átiratban felterjesztette a Közoktatásügyi Minisztériumhoz.⁵¹ Borsa tájékoztatta Ember Győzöt Teleki leveléről, s arról, hogy Telekit azon elhatározás vezethette, hogy a családi iratok megfelelő őrzéséről és kezeléséről gondoskodjék, illetve az értékes családi hagyatékot biztonságba helyezze. A LOK vezetője helyesnek látta, hogy ez az anyag mielőbb – legalább filmen – az Országos Levéltár birtokába kerüljön. Mindez azt jelentette, hogy Borsa felismerte az iratanyag jelentőségét és annak történeti értékét, ezért mindent megtett azok megszerzése érdekében. Ugyanekkor a Külügyminisztérium 1952. szeptember 6-án a Közoktatásügyi Minisztérium kérésére közölte, hogy az üggyel, vagyis Teleki Andor ajánlatával „felesleges tovább foglalkozni”.⁵² A Levéltárak Országos Központjának vezetője 864-2722/[19]52. számú levelében hivatalosan kérte a Külügyminisztériumot, hogy a kérdést tegye újabb megfontolás tárgyává. Megindultak az egyeztetések, s a Közoktatásügyi Minisztérium⁵³ a Teleki birtokában lévő családi iratok megszerzését az alábbi érvekkel támasztotta alá:

1. A Teleki Andor birtokában lévő levéltári anyag – amely minden valószínűség szerint már a két világháború között, vagy ennél még hamarabb, elkerült keletkezési helyéről, Magyarországról – magába foglalja a Bánffy-család gubernatori ágának iratait is. Ez a történészek előtt ismeretlen anyag, s feltehetően igen értékes adatokat tartalmaz Erdély és a Partium történetére vonatkozóan.
2. A fennálló nemzetközi jogszabályok nem teszik lehetővé, hogy erről az anyagról „a jelenlegi körülmények között” filmfelvételeket készíttessenek, és ily módon tegyék azt hozzáférhetővé, miután semmiféle jogigényt ezzel kapcsolatban bejelenteni nem tudnak.
3. A Teleki Andor által elképzelt hagyományozás minden körülmények között bizonyos jogokat ruház a Levéltárra, tehát a Közoktatásügyi Minisztérium szerint a Telekivel való érintkezést fenn kell tartani, annál is inkább, mert bármily csekélyek is ezek a jogok, a filmen való hozzáférést lehetővé teszik, és ez a megállapodásban kiköthető volna.
4. Ha a kérdéses filmfelvételeket *Buenos Aires*-ből csak külön engedéllyel lehet külföldre küldeni, ez esetben a szükséges engedély megszerzésére akár a külképviseletet, akár személyesen Teleki Andort kellene felkérni.

⁵⁰ Ember Győző (1909–1993), történész, levéltáros. 1933-ban szerzett történelem–latin szakos tanári diplomát. 1933–1934-ben a Bécsi Magyar Történeti Intézet ösztöndíjasa. 1934. augusztustól nyugdíjazásáig a Magyar Országos Levéltár munkatársa. A levéltári ranglétra minden fokát megjárta, dolgozott gyakornokként, levéltári segédőrként, később allelvéltárnok, majd levéltárnok. 1949–1978-ig az Országos Levéltár főigazgatója. 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, 1961-től rendes tagja. 1967 és 1976 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke. Szerkesztette a *Levéltári Közleményeket* és tagja volt a *Századok* szerkesztőbizottságának.

⁵¹ A Közoktatásügyi Minisztérium 1951 és 1953 között működött.

⁵² MNL OL XIX–J–I–k–011330-biz/T–1952.

⁵³ MNL OL XIX–I–5–864–0296/1952.

Végül olyan döntés született, hogy az iratanyagot mindenáron meg kell szerezni, bár egyáltalában nem bíztak abban, hogy Teleki megtartja ígéretét. A döntésről a Külügyminisztérium 1953. január 3-án kelt levelében tájékoztatta Buenos Aires-i követséget. Megállapodtak abban, hogy Borsa levelét nem juttatják el közvetlenül Telekihez, mivel el akarták kerülni, hogy Teleki közvetlen levelezésben álljon hazai intézményekkel, ezért kérték, hogy a válaszlevél tartalmát – követségi papírra átírva – juttassák el Telekihez, és kérik meg őt arra, hogy a tárgyban folytatandó további levelezését a követ-ség közvetítésével juttassa el Magyarországra.⁵⁴

Telekinek 1952-ben írt első levelére közel egy évet kellett várakoznia. 1953. február 16-án keltezett levelében megköszönte, hogy válaszoltak levelére. Tudomásul vette, hogy az Országos Levéltár gondozásában lévő levéltári iratokról mikrofilmek készíthetők, s a Levéltár beleegyezett a csere lebonyolításába. Teleki nem tudta, hogy a második világháborút követő évben vagy években bármilyen, a Teleki család tulajdonát képező levéltári anyagot beszállítottak volna az Országos Levéltárba, viszont határozottan állította, hogy az 1409-es Garázda címeres levél a háborút megelőző években már az Országos Levéltárban volt, hiszen ő ott látta azt „először és utoljára” – emlékezete szerint 1944 első felében, amikor *Teleki Domokos*⁵⁵ társaságában az Országos Levéltárban megtekintette az „egyes darabokat”. Feltételezzük, hogy ekkor az Országos Levéltárban ellenőrizni akarták a Teleki iratok sértetlenségét. Nem tudjuk pontosan, hogy a családi levelesláda mikor cserélt gazdát, s az akkor 64 éves Teleki Domokos, mint a Teleki család feje és a család levelesládájának őrzője mikor adhatta át a több ládányi családi iratot Teleki Andornak további megőrzésre. Tény, hogy 1947-ben, Teleki Andor kivándorlásának idején a levelesláda már Teleki birtokában volt, s emigrálása előtt azokat felajánlotta a Magyar Országos Levéltárnak, amelyet akkor a Levéltár visszautasított.

Teleki válaszlevelében kijelentette, hogy közelebbi felvilágosítást nem tud adni, ugyanakkor biztosra veszi, hogy „gondos kutatás mellett” az előkerül, már csak azért is, mert legjobb tudomása szerint az Országos Levéltár épületének az ostrom alatti sérülése nem tett kárt az ott őrzött iratanyagban, legalábbis a háborút követő időkben azt mondták neki Budapesten. A gróf Bánffy Ágnes elraboltatására vonatkozó iratokba szintén az Országos Levéltárban nyert betekintést. Ezen gyűjteményes anyagról említést tesz *Biás István*⁵⁶ a marosvásárhelyi Teleki levéltár őre 1908-ban megjelent

⁵⁴ MNL OL XIX-J-1-k-0011380/biz. I. 1953. január 3.

⁵⁵ Teleki Domokos (1880–1955), művelődéstörténeti és vadászati szakíró. Kolozsvárott jogot végzett, majd ugyanott államtudományi doktorátust szerzett. Ezt követően geryeszegi birtokán mintagazdaságát vezette. A görgényi református egyházmegye főgondnoka, 1942-ig a Teleki Téka intézőbizottságának elnöke. Kastélyában, részben saját gyűjtéséből, értékes magánmúzeumot rendezett be. Cikkeket írt a *Vadász* című szaklapba és a *Közletelek*be. 1930-ban, az Erdélyi Múzeum Egyesület marosvásárhelyi vándorgyűlésén a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár történetéről tartott előadást, amely önálló kiadásban is megjelent. (Teleki, 1930.)

⁵⁶ Biás István (1877–1950), levéltáros, hely- és családtörténész. Tanulmányainak befejezése után a Posta szolgálatába lépett. 1897-től Marosvásárhelyen postatisztviselő. 1907-től 1916-ig a Teleki család főlevéltárosa. Tagja volt az 1876-tól 1948-ig Marosvásárhelyen működő irodalmi társaságnak, a Kemény Zsigmond Társaságnak. A két világháború között családtörténeti kutatásokat végzett számos lap és folyóirat munkatársaként. 1940-től 1945-ig Maros-Torda vármegye levéltárosa. Kiadta Apafi Mihály naplóját,

munkájában.⁵⁷ Teleki szerint ezen egybekötött iratcsomagról sem tud tájékoztatást adni. Emlékezete szerint cca. 8–900 oldal terjedelmű volt, s az oldalakat tintaceruzával a lapok alján beszámolták. Teleki számára különösen a Garázda címeres levél felkutatása volt különös fontosságú, mivel legjobb tudomása szerint ez a második legrégebbi ismert magyar címeres levél.

Válaszlevelének befejező részében Teleki beszámolt a birtokában lévő levéltári anyagról. Ez a néhány száz darabból álló gyűjtemény a háborús veszélyt párizsi lakásán vészelte át. Teleki véleménye szerint Párizsba való szállításakor a gyűjtemény tartalma már útközben erősen megcsappant „a lelkiismeretlen csomagolásnak hála”. Teleki nem tudott pontos adatokat a legrégebb darabok pontos évéről, tárgyáról, miután helyszűke miatt iratait kis párizsi lakásában nem tarthatta magánál, azokat „baráti kezek gondozására bízta”, ami „a pillanatnyi hozzáférhetőséget nem teszi lehetővé”. Teleki ekkor még nem árulta el, hogy az iratok hol és kinél találhatóak. Azt azonban jelezte, hogy mihelyt hozzájut az iratokhoz, azokról lajstromot készít annak érdekében, hogy az Országos Levéltár nyilatkozhasson arról, mi az, ami érdekl, és melyek azok, amelyekről mikrofilmet vagy fotókópiát kér.

Véleménye szerint az iratok kisebb része 16. és 17. századi, amelyeket valamikor dédatyja, Esterházy János⁵⁸ kolozsvári lakásán őriztek, és mint családtörténeti szempontból érdekes anyag, részben alapul szolgált „Az Esterházy család és oldalágainak leírása”⁵⁹ című művének elkészítéséhez. Esterházy János a nála őrzött rendkívül terjedelmes levéltári anyagot a kolozsvári levéltárnak adományozta még életében, az 1880-as években.

Teleki az Országos Levéltár főigazgatójához írott levelében megjegyzi, nem tudja, vajon Argentínában készítenek-e mikrofilmet. Amíg a cserefilmeket elküldheti, addig az Országos Levéltár által küldött filmek árát hivatalos dollárban számolva, az argentin követségen letétbe helyezi. Addig azonban, amíg ő elkészíti a Teleki-család iratairól a lajstromot és az Országos Levéltár válasza megérkezik, kérte, hogy a Levéltár készítesse el a Teleki-család grófi diplomájáról a mikrofilmet, külön a bőrkötésről és a rajta nyugó pecsétről.

Végezetül megjegyezte, ami a birtokában lévő anyagnak az Országos Levéltárra való hagyományozását illeti, külön kikötései nincsenek, csupán annyi, hogy az a gyömrői és marosvásárhelyi Teleki levéltárral együtt gondos kezelésben részesüljön. Majd hozzátette: már amennyiben az Országos Levéltár az általa megküldendő lajstromok ismeretében az anyag egyaránt érdekl. E sorok Teleki elbizonytalanodását jelzik, mivel nem volt tisztában azzal, hogy a Levéltár szándékai komolyak-e, ugyanakkor attól is félt, hogy az elkészült lajstrom ismeretében a Levéltár visszamondja a cserét.

Teleki Sámuel útinaplóját. A Teleki Téka alapításával, Marosvásárhely és Székelyföld történetével és unitárius egyháztörténeti kérdésekkel foglalkozott.

⁵⁷ BIÁS, 1908. 114–115.

⁵⁸ Esterházy János (1824–1898), Teleki Andor dédapja. az Esterházy család történetére vonatkozó iratokat összegyűjtötte, feltárta és a család genealógiáját elkészítette.

⁵⁹ ESTERHÁZY JÁNOS: *Az Esterházy-család és oldalágainak leírása. I–II.* Kézirat gyanánt kiadja HERCZEG ESTERHÁZY MIKLÓS. Bp., Athenaeum, 1901.

Közben, 1953. március 16-án a Buenos Aires-i követség ideiglenes ügyvivője levélben tájékoztatta *Molnár Erik*⁶⁰ külügyminisztert az ügy állásáról. Az ügyvivő levelében beszámolt arról, hogy a Teleki-level vétele után a követségen személyesen találkozott Teleki Andorral annak érdekében, hogy meggyőződjön szándékának komolyságáról. Az első megbeszélte találkozó nem sikerült, mivel a követség a látogatást, a farsangra való tekintettel visszamondta, amelyért az ügyvivő telefonon bocsánatot kért Telekitől, majd újabb találkozót kezdeményezett. A találkozó létrejött. Teleki az ügyvivővel történt tárgyalása után átadta a Levéltárnak írt levelét, és kérte a követséget annak továbbítására. Az ügyvivő részletesen beszámolt a Külügyminisztériumnak a Telekivel való találkozásról. Teleki elmondta, szívesen áll az Országos Levéltár rendelkezésére és hajlandó a kompenzációt lebonyolítani. Nem titkolta, hogy a lajstrom készítése nehézségekbe ütközik számára, mivel a magával hozott iratok helyszűke miatt nincsenek a saját lakásán, azokhoz nem fér hozzá és barátja, akinél a dokumentumokat elhelyezte, nincs Buenos Aires-ben. Kérte az ügyvivőt, hogy addig, amíg alkalma lesz a birtokában lévő eredeti okmányokat lajstromozni és a lajstromot a Levéltárnak megküldeni, addig a Levéltár az általa kért okmányokról készíttessen fotókópiát és azokat küldje el számára. Az így elküldött felvételekért kész azonnal letétbe helyezni a követségen a Levéltár által megállapított ívenkénti díjat. Tájékoztatta az ügyvivőt arról is, hogy a levelében említett fotózási nehézségek már nem állnak fenn, mivel talált olyan fényképészt, aki képes mikrofilmfelvételt készíteni okmányokról. Az ügyvivővel történt beszélgetés során felvetette, nagyon szeretné, ha a levelezés – az eddigiéktől eltérően – gyorsabbá válna, mert számára „igen sürgős volna” a kért másolatok mielőbbi megszerzése, s nem szeretné, ha minden egyes levél „megfordulására” egy évet kellene várnia. Az ügyvivő közölte Telekivel, minden reménye meg lehet arra, hogy a jövőben gyorsabbak lesznek a „levélfordulók”. A találkozás végén Teleki utalt arra is, hogy hajlandó a későbbiekben a birtokában lévő eredeti okmányokat a Levéltárak Országos Központjára hagyományozni minden megkötöttség nélkül. Azt azonban nagyon szeretné, hogy az általa adományozandó iratok egy helyen őriztessenek a többi Teleki irattal együtt. Az ügyvivő közölte, hogy „ez kézenfekvő, másképp el sem képzelhető”.

A találkozót a bizalmatlanság légköre lengte körül, mivel a Teleki által elmondottak alapján a követség arra a következtetésre jutott, hogy Teleki a birtokában lévő okmányokról nem szándékozik a Levéltár részére mikrofilmeket készíttetni, hanem csupán megtévesztésül tett arra ígéretet. A követség szerint fennállt annak a veszélye is, hogy amennyiben Teleki megkapja a Levéltártól a számára szükséges mikrofilmeket, azoknak csupán darabonkénti két forint árát téríti meg és megtagadja a Levéltár által kért mikrofilmek küldését. Ennek elkerülése érdekében helyesnek tartanak, ha a Levéltár mindaddig nem adja át Telekinek a kért mikrofilmeket, amíg Teleki a követségnek nem adja át a Levéltár által kért mikrofilmeket.

Az argentin követség ideiglenes ügyvivője javasolta, hogy a Levéltárak Országos Központja válaszlevelében közölje Telekivel, hogy a Teleki-diploma mikrofilmzetezése folyamatban van, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a filmekért nem pénzt, hanem mikrofilmeket kér. A filmcsere lebonyolítására a Levéltár ajánlja fel, hogy a mikrofilmeket

⁶⁰ Molnár Erik (1894–1966), kommunista politikus, jogász, történész, filozófus, közgazdász. 1944 és 1956 között valamennyi kormányban szerepet vállalt.

eljuttatja a Buenos Aires-i magyar követségre, amit Teleki akkor vehet át, amikor átadja a követségnek a Levéltár által kért megfelelő számú mikrofilmet.

A Molnár Erik külügyminiszterhez írt levelében az ügyvivő közölte, hogy a levéltárat elsősorban nem a felvételenkénti két forint, hanem a Teleki birtokában lévő eredeti iratokról készítendő felvételek érdeklik, mivel az Országos Levéltárban található Teleki-anyag kiegészítése a célja. Az ügyvivő azon véleményének adott kifejezést, hogy a Levéltár valószínűleg eleget fog tenni ezen kérésének és a kért felvételeket elkészítette, függetlenül attól, hogy Teleki küld-e vagy sem a birtokában lévő okmányokról felvételeket. Az ügyvivő a továbbiakban javasolta, hogy az Országos Levéltár készíttesse el a Teleki által kért iratokról a filmfelvételeket és azt a legközelebbi futárral küldje el a követségre. Eközben feltehetően a Teleki által ígért lajstrom is elkészül és a Levéltárnak módjában áll kiválasztani azokat az „érdekes példányokat” fotózás céljából, amelyekre szüksége van.

Egy 1953. április 13-án keltezett levélben a Külügyminisztérium értékelte az ügyvivő által leírtakat, s közölte Buenos Aires-i követségével, hogy véleményük szerint Telekinek a Levéltár kérésére adott válasza, amely szerint az iratokhoz pillanatnyilag nem fér hozzá, arra enged következtetni, hogy nem őszinte a mikrofilmek elkészíttetésére vonatkozó ígérete, hanem azt csupán a számára szükséges filmek megszerzése érdekében hangoztatja. Ha megkapná a mikrofilmeket, minden valószínűség szerint kitérne azok készíttetése elől. A Levéltár által megállapított csekély összegű ívenkénti díjat azonnal hajlandó letétbe helyezni, valószínűleg azért mondta, hogy később hivatkozhatson a filmek ellenértékének teljes kiegyenlítésére. Éppen ezért nem tartották helyesnek, hogy az ügyvivő kifejezést adott azon véleményének, amely szerint „a Levéltár valószínűleg eleget fog tenni ezen kérésnek és a kért felvételeket elkészítteti részére”.⁶¹

A Felsőoktatási Minisztérium⁶² 1953. március 6-ai levelében tájékoztatást kért a Külügyminisztériumtól a Teleki-ügy állásáról, illetve a várható további fejleményekről annak érdekében, hogy a felügyelete alatt működő Levéltárak Országos Központjának a megfelelő tájékoztatást megadja. 1953. április 21-ei „Titkos” jelzésű utasításában tájékoztatta a Levéltárak Országos Központját arról, hogy a Külügyminisztérium foglalkozik az ügy újabb fejleményeivel. Közölte azt is, hogy Teleki személyes tárgyalásokat folytatott a Buenos Aires-i magyar külképviseleten, ahol átnyújtotta az eredetiben csatolt levelet. Jelezte, hogy Teleki Andor kész az Országos Levéltár által a Garázda címeres levélről és a Bánffy Ágnes elrablásáról szóló iratokról készített mikrofilmfelvételekért akár a megfelelő dollárösszeget az ottani külképviseletnél befizetni, akár az Országos Levéltár kívánsága szerint saját irataiból azonos értékű mikrofilmfelvételeket készíttetni. A Külügyminisztériumtól kapott instrukciók alapján kérte a Levéltárak Országos Központjának vezetőjét, hogy „az alábbi szempontok szerint irányítsa az ügyet”. Az Országos Levéltár készíttessen az esetleg még előkerülő Garázda címeres levélről és a Bánffy Ágnes-féle iratokról néhány mikrofilmfelvételt (8–10 db) és azt

⁶¹ MNL OL XIX-J-1-k-03605-1/titk. I.-1953.

⁶² 1952 novemberében, szovjet mintára, kettéválasztották az oktatási feladatokat és a felsőoktatás irányítására létrehozták a Felsőoktatási Minisztériumot. Miniszterré Erdély-Grúz Tibort nevezték ki. A minisztérium decemberben alakult meg, de érdemi munkát csak 1953 januárjától látott el. A két párhuzamosan működő minisztériumot 1953 nyarán összevonták, és 1953. július 4-étől már az egyesített Oktatásügyi Minisztérium kezdte meg működését.

küldje meg szabályos úton az argentin magyar külképviseletnek. A kísérő levélben pedig írja meg, hogy „egyelőre ennyi készült mutatóba”, és a továbbiakban nem dollárt kér, hanem csereiratokat. Kérte, sürgessék meg Telekit, hogy mielőbb készíttesse el és küldje meg a tulajdonában lévő családi iratok részletes leíró jegyzékét, hogy az Országos Levéltár ennek alapján megjelölhesse az általa csereképpen kívánt iratokat az egész Bánffy anyagért. Az ily módon kijelölendő anyag értéke és terjedelme szerint küldjön azután az Országos Levéltár egyenlő értékű további iratokat. A követség elképzelése az volt, hogy Teleki csak akkor kapja meg a követségtől az anyagot, ha egyidejűleg ő is benyújtja a követségre a saját dokumentumokról készült mikrofilmeket. Amennyiben Teleki a Levéltár válaszában megérkezése előtt érdeklődne a követségen, az ügyvivő azt a választ adja, hogy a mikrofilmek készítése folyamatban van, egyúttal sürgesse meg a kimutatás megküldését.⁶³

A Külügyminisztérium és a követség között lezajlott 1953. június 29-ei levélváltás alkalmával a Külügyminisztérium kérte Buenos Aires-i követségét, hogy számoljon be arról, hogy Teleki Andor jelentkezett-e a követségen, és a megígért kimutatást elkészítette-e. A követség 1953. július 9-ei válaszleveléből kiderült, hogy Teleki Andor nem jelentkezett a követségen és az ígért kimutatást sem adta át.⁶⁴

1953. július 31-én a Külügyminisztérium az argentin követségnek megküldte az 1697. évi Teleki grófi diplomáról készült filmjeit, valamint a Levéltárak Országos Központjának kísérő levelét.⁶⁵ A „Központ” levelében utasította Argentína magyarországi követségét, hogy a mikrofilmek átadásával kapcsolatban milyen eljárást tanúsítson. Először levélben forduljon a követség Teleki Andorhoz és kérje meg, hogy a fenti ügyben a nála lévő Teleki iratok jegyzékével együtt látogassa meg a követséget. A beszélgetés során közölgék vele, hogy a Levéltárak Országos Központja elkészítette a Teleki grófi diploma mikrofilmjeit, és azokat megküldte a követségnek. Az átadás feltételül a Külügyminisztérium kikötötte, hogy egy időben ugyanannyi mikrofilmet kapjon cserébe a Teleki Andor birtokában lévő iratokról. Teleki tehát mielőbb adja át a nála lévő iratok jegyzékét, amelyből a Levéltárak Országos Központja kijelöli azokat, amelyekről mikrofilmet kér. Közben a Külügyminisztérium 1953. október 28-án és november 6-án a 03506/4/ttk.–1953. iktatószámra hivatkozva kérte a követ jelentését az üggyel kapcsolatos további fejleményekről.⁶⁶

1953 novemberében a Külügyminisztérium utasításának megfelelően a követségre hívták Teleki Andort, és „megfelelő formában” közölték vele a Levéltárak Országos Központjának álláspontját a Teleki grófi diplomáról készített mikrofilmek átadásáról. Teleki Andor megjelent az előre kitűzött időpontban a követségen, ahol átadta a birtokában lévő iratokról készített jegyzékét, amelyet rövid magyarázatokkal látott el annak érdekében, hogy megkönnyítse a Levéltár munkáját. Megismételte: minél előbb szeretné megkapni a már elkészített mikrofilmeket, mert szüksége van azokra. Az iratok átadása, a csereügylet lebonyolítása érdekében Teleki Andor tette meg az első lépést.

⁶³ MNL OL XIX–J–1–k–03605–1953. március 4. (A Felsőoktatási Minisztérium levelének ügyiratszám: MNL OL XIX–I–6–079–1953. április 21.)

⁶⁴ MNL OL XIX–J–1–k–0270/ttk.–1953.

⁶⁵ MNL OL XIX–I–2–079–1–I–1953.

⁶⁶ MNL OL XIX–J–1–k–03605/4/ttk.–I. 1953.

A Teleki által átadott iratjegyzéket megküldték a Külügyminisztériumnak és kérték a Levéltárak Országos Központját, hogy a mikrofilmzésre kiválasztott iratok jegyzékét mielőbb küldjék meg a követségnek, majd adják át Telekinek.

Közben a Buenos Aires-i követség a Külügyminisztériumnak megküldte a Teleki Andor által átadott iratok jegyzékét. A Külügyminisztérium pedig továbbította az Oktatásügyi Minisztériumnak azzal, hogy legkésőbb 1953. december 28-ig jelöljék ki a mikrofilmzésre kiválasztott iratokat, hogy azt Telekihez időben továbbítani tudják.

Az Oktatásügyi Minisztérium 1953. december 28-ai dátummal közölte a Külügyminisztériummal a Teleki-ügyben kialakított álláspontját. Eszerint a Teleki Andor által megküldött jegyzék teljes anyagára igényt tart a Levéltárak Országos Központja. Amennyiben Teleki Andor csupán annyi filmfelvételt ad át, amennyit Magyarországról kapott, szám szerint 25-öt, abban az esetben a Teleki által átadott lista első pontjait vegyék filmre és a küldött filmek arányában fokozatosan, lépésről lépésre küldje a folytatást.⁶⁷

A Teleki Andor kérésének megfelelő anyag felkutatása az Országos Levéltárban folyamatban volt, de nem járt eredménnyel. Kérték Telekit, hogy a kutatások megkönnyítése érdekében részletesebb adatokat adjon, esetleg olyan, Magyarországon lakó személyt nevezzen meg, aki ebben az anyagban már személyesen kutatott. Az általa küldendő filmek kompenzálásának megkönnyítésére helyes volna, ha Teleki az eddig megadott kérésein túlmenően további kéréseket is megjelölne. Esetleg akadna köztük olyan anyag, amelyet az eddigieknél könnyebben és gyorsabban megtalálhatnak. A kérés már jelezte, hogy az Országos Levéltár nyitott a Teleki családi iratok átvételére, mindenképpen szerette volna azokat megszerezni és kereste a kiutat a megoldás érdekében.

A követség az Országos Levéltár választát levélben közölte Teleki Andorral. Előzetes bejelentkezés után, 1954. február 11-én Teleki Andor felkereste a Buenos Aires-i követséget, és átadta a lista első nyolc pontjáról készült 30 db mikrofilmet, ugyanakkor az ügyvivő átadta a követségen őrzött mikrofilmeket. Az átadáskor Teleki megjegyezte, hogy azért hozott 30 darab mikrofilmet, mert nem akarta az egyik okmány filmzetezését félbehagyni. Ugyanakkor nehezményezte, hogy az ügy ilyen sokáig elhúzódott, és milyen bizalmatlanok vele szemben. A levéltár megnyugtatóra kijelentette: továbbra is fenntartja elhatározását, hogy a nála lévő iratokat az Országos Levéltárnak átadja. Erre bármikor hajlandó időt áldozni, de anyagi helyzete nem engedi meg, hogy a költségeket „most” vállalja. Kijelentését úgy értelmezték, hogy az iratokért anyagi ellenszolgáltatást kér, holott nem erről volt szó.

Teleki a továbbiakban megjegyezte, hogy a birtokában lényegesen több irat van, mint amennyiről jegyzéket készített, s csupán időhiány miatt nem tudta a többit jegyzékbe foglalni. Javasolta, hogy a követség kultúrattaséja tekintse meg a lakásán lévő iratokat, ami egyértelművé teszi Teleki megbízhatóságát és az iratok átadásának szándékát. Újabb felvilágosítást a kutatások megkönnyítésére nem tudott adni, ugyanakkor csodálkozásának adott kifejezést, hogy a megadott adatok alapján az Országos Levéltárban nem találják az iratokat. Megemlítette, hogy Argentínába való kijövele előtt,

⁶⁷ MNL OL XIX-I-2-079-3-1953.

1947-ben megőrzésre felajánlotta az Országos Levéltárnak a pesti lakásán lévő iratokat, azt azonban – sajnálatos módon – akkor elutasították.

Amennyiben a Levéltár további mikrofilmek készíttetését kéri, szívesen áll rendelkezésre. Ellenszolgáltatásként az alábbiak teljesítését kérte: szeretne néhány általa megadandó könyvet kihozni Magyarországról. Ezek a könyvek részben az ő tulajdonában és magyarországi ismerősei őrzetében vannak, részben pedig könyvkereskedésben beszerezhetőek. Könyveinek hollétééről tájékoztatást nem óhajtott adni mindaddig, amíg azok kihozatalára ígéretet nem kap. Mindenekelőtt azt kérte, közöljék vele, lehetséges-e egyáltalán régi kiadású könyvek küldése Magyarországról külföldre. Olyan, a múlt században kiadott történelmi és irodalmi munkákról volt szó, amelyek tudományos szempontból nem jelentősek, ám Magyarországon sok példányban megtalálhatók. Többek között szerette volna megkapni az 1886-ban megjelent *Turul Heraldika*⁶⁸ című folyóirat bekötött számait, valamint Teleki Ferencnek⁶⁹ 1831 körül kiadott *Versék* című kötetét.⁷⁰ A követséghez Teleki nem fordult további konkrét kéréssel.

Szabó Imre argentinai követ kérte Telekit, adja meg pontosan, milyen könyvekről van szó. Teleki megígérte, hogy levelét eljuttatja a követhez, amelyben mindezt megírja. Egyben az Országos Levéltár segítségét kérte a könyvek kihozatala ügyében, illetve azok beszerzésében.

Az argentin követ választ várt a Külügyminisztériumtól arra a kérdésre, hogy van-e és milyen általános rendelkezés a könyvek külföldre küldésére vonatkozóan, majd felterjesztette a Teleki által átadott 30 db mikrofilmet.

1954. február 28-án Teleki Andor *Major Sándor* követségi attasét arról tájékoztatta, hogy lakása főbérletje rövidesen visszatér Buenos Aires-be, ezért a lakásában elhelyezett iratokat „baráti kezek gondozására” kénytelen bízni, ami az irathagyaték hozzáférhetőségét hosszú időre nehezé teszi. Megerősítette azon elhatározását, hogy ez semmit sem változtat vállalt kötelezettségén és a Levéltár kívánságára bármikor hajlandó valamennyi birtokában lévő okirat fotókópiájának elkészítését lehetővé tenni. Ugyanakkor kérte a követséget, írjon a Levéltárnak, hogy Teleki Ferenc verseskötetét szerezzék meg számára. Ha ez lehetséges, akkor azért mit kellene fizetnie.

Az Oktatásügyi Minisztérium 1954. április 9-ei levelében tájékoztatta a Külügyminisztériumot, majd a Külügyminisztérium átiratában az argentin követséget arról,

⁶⁸ A *Turul* című folyóirat az 1883-ban alakult Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye. 1943-ig negyedévente jelent meg. Utolsó számát 1950-ben adták ki. A hivatalos indok szerint a folyóiratot a neve miatt szüntették meg. A társaságot azzal vádolták, hogy köze volt a Horthy korszakban működő, szintén a *Turul*-ról elnevezett szélsőjobboldalinak minősített egyetemi ifjúsági szervezethez. 1951 és 1992 között a *Turul* nem jelent meg, több évtizedes szünet után, 1992-től újra olvasható.

⁶⁹ Teleki Ferenc (1785–1831), költő, cs. kir. kamarás. Besztercén született, ahová Paszmoson lakó szülei a Hóra-féle felkelés hírére menekültek. Apját 1793-ban elvesztette. Alsó iskoláit Besztercén, a piaristáknál kezdte, utána Marosvásárhelyt, majd két évig Zalatnán és Károlyfehérváron folytatta. 1799-től 1801-ig a bécsi Theresianumban tanult. Angolul, franciául és olaszul beszélt. 1810-ben királyi kamarássá nevezték ki. 1816-ban ismerkedett meg Döbrentey Gáborral, akinek hatására vállalni kezdte magyarságát. Magyar nyelvű verseit Döbrentey az Erdélyi Múzeumban közölte. Lakóhelyén, Paszmoson gazdálkodott. 1829-ben megbetegedett, végrendeletében Döbrenteynek adta át verseit és kérte meg azok kiadására. A Magyar Tudományos Akadémia 1831-ben tiszteleti tagjává választotta.

⁷⁰ Verseskötetét Döbrentey Gábor ajánlásával adta ki, címe: *Gróf Teleki Ferenc versei, s néhány leveléből töredékek*. Kiadta DÖBRENTÉY GÁBOR Budán, a Magyar Királyi Egyetem Nyomtatása, 1834.

hogy a Levéltárak Országos Központja vállalja a Teleki Andor által kért könyvek kiküldésének adminisztrálását és az ezzel kapcsolatban felmerülő költségeket. A küldemény továbbítását a Külügyminisztérium vállalta. Kérték a követséget, tájékozódjon Telekinél arról, hogy a tulajdonában lévő könyvek kinél vannak elhelyezve. Végezetül utasították a Buenos Aires-i követség kulturális attaséját, tekintse meg a Teleki birtokában lévő teljes levéltári anyagot, és erről részletes tájékoztatást küldjön a LOK-nak. Feltételezték, hogy a Teleki által készített jegyzék „nem feltétlenül a mi szempontunkból legfontosabb anyagokat tartalmazza”, s egy „átfogó tájékoztatás nagymértékben megkönnyítené a filmezés további sorrendjének megállapítását”.⁷¹

A Külügyminisztérium 1954. szeptember 28-ai válaszlevelében közölte, hogy a könyvek külföldre küldésénél a magántulajdonban lévő könyveket rendes postai csomagként lehet kiküldeni, előtte azonban azokat be kell mutatni a Kiadó Tanácsnál, amely a reakciós könyvek kivételével engedélyezi azok kiküldését. A „jelenleg” forgalomban lévő könyvek kiküldésének pedig az a módja, hogy Teleki magyarországi megbízottja valamelyik állami könyvesboltban megvásárolja a könyveket, és kéri a könyvesboltot, hogy azokat a „Kultúra” Könyvterjesztő Vállalaton keresztül továbbítsa a megadott címre.⁷²

A következő levélváltásra 1955 januárjában került sor, amikor a könyvek küldésének sorsáról értekeztek. Betegségére hivatkozva Teleki csak 1955. március 3-án válaszolt a követségi attasénak. Levelében jelezte, hogy hallgatásának oka részben az volt, hogy Budapestről nem kapta meg megmaradt könyveinek listáját.

1955 októberében a követség az Oktatásügyi Minisztériumon keresztül tudomást szerzett arról, hogy Teleki Andor levélben magyarországi rokonához fordult és kérte néhány, a Teleki családra vonatkozó irat kiküldését. A magántulajdonban lévő iratok a Levéltárak Országos Központjának szakvéleménye alapján „jelentősebb történeti értéket nem képviselnek”, így az Oktatásügyi Minisztérium, mint illetékes szerv, engedélyezi azoknak az országból való kiszállítását, az engedélyért azonban cserébe fényképmásolatokat kért minél nagyobb mennyiségben a Telekinél lévő történeti értékű iratokról. Erről a követségen keresztül Telekit is értesítették. Helyesnek tartanák, ha élnének Teleki ajánlatával, hogy a sajtóattasé látogassa meg, és nézze át a Teleki birtokában lévő iratokat. Ez azért is fontos lenne, hogy összehasonlítást tehessenek a Teleki által átadott lista (ami szerintük hiányos) és a tényleges mennyiségű anyag között.

A következő találkozóra 1956. január 6-án került sor. A követség kérte Telekit, hogy minél előbb keresse fel a követséget. Amikor Teleki megjelent a követségen, közölték vele, hogy a magyar hatóságok engedélyezték az általa kért iratok kiküldését, te-

⁷¹ MNL OL XIX-I-2-043-2-1954.

⁷² A könyvterjesztés 1949-től a Belkereskedelmi Minisztérium felügyelete alá tartozott. Létrejött a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat, amely az állami kézben lévő könyvtárakat és azokat a könyvesboltokat foglalta magában, amelyek jogutód nélkül maradtak. E szervezetekből vált ki 1950-ben a kiskereskedelem irányítására a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat. Ezen vállalatok, valamint a Szikra Könyv- és Propagandaanyag Terjesztő Vállalat összevonásával jött létre 1951-ben az Állami Könyvterjesztő Vállalat, amely megindította az országos könyvesbolti hálózat kiépítését. A kiadói, nyomdai és terjesztői feladatokat a Kiadói Főigazgatóság látta el, amelyet 1954-ben hoztak létre. A Kiadói Főigazgatóság által kiadott nyomtatási engedély nélkül egy mű sem jelenhetett meg. A Kiadói Főigazgatóságon belül létezett egy Kiadói Osztály, amely a kiadók elvi irányítását, illetve felügyeletét végezte.

kintettel azonban arra, hogy azok történeti értékkel rendelkeznek, cserébe filmnegatívokat kell adnia. Teleki a kérésnek készséggel eleget tett. Megállapodtak abban, hogy annyi filmnegatívot ad, ahány oldal az általa kért irat. A megküldött irat 150 oldalas volt, ennek megfelelően 150 filmnegatívot készített Teleki saját költségére. A Levéltár egy korábbi levelében közölte, hogy a többi iratról is fényképmásolatot szeretne, ezért még további 158 filmnegatívot és 42 fényképmásolatot kértek Telekitől. A mintegy 527 argentin pesóba került filmnegatívok a már megküldöttekkel együtt felölelték azt az anyagmennyiséget, amelyről Teleki az Országos Levéltár részére összefoglalót készített. Teleki ekkor is felajánlotta, hogy a többi, jegyzékbe nem vett irat megtekintését lehetővé teszi a követség kultúrattaséja számára.

1956. március 15-én Nagy Sándor ideiglenes ügyvivő a külügyminiszternek készített jelentésében arról számolt be, hogy 1956. február 18-án Major Sándor követségi titkár megtekintette Teleki Andor levéltárának eddig jegyzékbe nem vett részét, ami Bálint Kálmán, magyar származású kereskedő lakásában volt elhelyezve. Bálint Kálmán mintegy 30 éve élt külföldön, először Franciaországban, majd 15 éve Argentínában, ahol jól menő export–import vállalata volt. Elsősorban Chilében tevékenykedett. 1954-ben járt Magyarországon az egyik külkereskedelmi vállalat vendégeként. A háromhetes magyarországi tartózkodás jó benyomást tett rá. Járt többek között a Győr közelében lévő Petneházán, ahol 30 évvel ezelőtt, mint gazdasági akadémiát végzett kezdte pályafutását az Esterházyak szolgálatában.

Az iratok megtekintésénél jelen volt Teleki Andor és Bálint Kálmán is. A jelentés írója szerint Telekinak Bálint Kálmánhoz fűződő barátsága valószínűleg párizsi eredetű, ahol Teleki hosszabb időt töltött.

Telekinak jegyzékbe nem vett irattára mintegy 8–10 könyvbe kötött levelezésből állt, amely két vagy több ember között lezajlott levelezés anyagát tartalmazta. Egy-egy könyv mintegy 250 írott oldal terjedelmű. A levelezés között megtalálható *Toldalaghi László* grófnak szüleihez írt levelei a 18. század második feléből, amelyek Svájcból és Németországból keltezettek és személyes tartalmukon túlmenően adatokat és véleményt tartalmaznak az ottani szokásokról, ételekről, árákról.

Egy másik könyvben az Esterházyak levelezése volt, amelyek között szerepelt Esterházy Dénes (?–1895) gróf 1853-ban keltezett levele, amelyben elítélően írt az 1848-as forradalomról.

A levelek túlnyomó része – a követségi titkár szerint – érdektelen személyes dolgokat tartalmazott. Az egyes kötetekről Nagy Sándor ideiglenes ügyvivő a Külügyminisztériumnak rövid tartalmi kivonatot készített. Véleménye szerint részletes, levelenkénti tárgymutató készítése az anyag „óriási” terjedelme (több ezer levél) miatt nem volt lehetséges, mivel mindegyik levélnek más és más a tárgya. Amennyiben a Levéltár „érdekesnek találná az anyagot” Teleki felajánlotta: ha megbíznak benne, akkor az ő megítélése szerinti legérdekesebbekről mikrofilmet készíttet. A követség titkára elfogadhatónak találta Teleki ajánlatát. Elképzelése szerint ez lenne a legjobb megoldás, mivel Teleki jól ismeri az anyagot, és a vele folytatott többszöri beszélgetés alapján úgy vélte, hogy e tekintetben megbízhatnak benne. A másik megoldás, ha mikrofilmeztetik az egész anyagot, ami kb. 6–800 pesóba, kb. 160–180 dollárba kerül.

Teleki ez alkalommal átadott egy levelet a Levéltárak Országos Központjának címezve, amelyben új formában megismételte korábbi kérését. Ez a Garázda címer-

adományozás Turulban megjelent cikkét, valamint a *Századok* című történelmi folyóiratban „A Teleki család római szent birodalmi grófsága” című cikk fotókópiában való megküldését jelentette.

A Teleki iratok átadása az Országos Levéltárnak

Az 1956. márciusi levélváltás után sok évre megszakadt a kapcsolat Teleki és a magyarországi hivatalos szervek között. Ennek okát nem ismerjük. A Külügyminisztérium 1973. február 6-án levelet küldött Borsa Ivánnak, amelyben jelezte, hogy a Buenos Aires-i nagykövetség által felterjesztett csomagot megküldték az Országos Levéltárnak. A csomag a Teleki Andor birtokában lévő történelmi értékű dokumentumokról készült mikrofilmeket tartalmazta. Borsa Iván 1973. február 15-én levelet írt a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Igazgatóságának, amelyben xerox másolatban megküldte a Külügyminisztérium értesítését, majd jelezte, hogy „ezzel a mikrofilmküldeménnyel Teleki Andor családi iratainak mikrofilmezése befejeződött, és pont került a Teleki családi iratok átvételére.”⁷³

Teleki Andor 1974. február 19-én – ekkor már közvetlen – levélben fordult Borsa Ivánhoz, a Magyar Országos Levéltár főigazgató-helyetteséhez, megjegyezvén, hogy „már nagyon régen nem jelentkeztem”. A levélben Teleki arról tudósított, hogy a nála levő eredeti iratokat, főként „az Esterházy család kolozsvári levéltárának megmaradt csonkját”, (melyet évekkel ezelőtt mikrofilmettetett és küldött meg Borsa Ivánnak az argentin magyar követség útján) és a bekötött levelezéseket (melyeknek mikrofilmjei már az Országos Levéltárban vannak) szeretné Borsának megőrzésre elküldeni. Az elküldésre szánt csomag súlya 6–8 kg. A levél szerint Teleki az iratok átadása előtt tájékozódni szeretne arról, hogy annak átvételére és elküldésére a Külügyminisztérium utasíthatná-e az argentin magyar nagykövetséget? Ha igen, akkor azt is szeretné tudni, hogy átvételt igazoló papiroost kérhet és kaphat-e? Természetesen nem gondolt pontos leltárra, hiszen több száz levélről volt szó, csupán az anyagnak legalább „sommás tárgyi megjelölésére”. „Miután nincsen gyakorlatom az ilyen természetű eljárásokban, teszem fel ezeket a kérdéseket”. Véleménye szerint az lenne a legegyszerűbb, ha a levéltári anyagot több, Teleki címerrel lepecsételt csomagban „ismeretlen” vagy meg nem nevezett tartalommal adná át, amely esetben csak a csomagszámról kellene átvételi elismervényt kapnia.

Kérte Borsát, hogy „nagyon leköteleznék”, ha kérdéseire mielőbb választ adna, hogy a szükséges előkészületeket megtehesse. Tudomása szerint a követség évente csak 2–3 futárt indít és nem szeretné a végrehajtást „túl hosszúra kinyújtani”. Teleki ekkor már 72 éves volt, számára egyre sürgetőbb volt az iratok átadása.

Nem tudni mi okból, de korábban visszatartotta

- a) az utolsó gróf Gyulaffy László (erdélyi bécsi udvari kancellár) 2 db saját kezűleg írt, egykorú bőrkötéses tanulókönyvét 1715–1716-ból,
- b) gróf Bánffy Agnes (később Esterházy Jánosné) Bécsből szüleihez intézett leveleit (kit annak idején Mária Terézia uralkodásának idején karhatalommal Erdélyből az Udvarhoz vittek és katolikus hitre térítettek), valamint

⁷³ MNL OL XIX-I-4-ab-Szig. Biz. B.003/1973.

c) gróf Toldalagi Lászlónak külföldi egyeteméről, 1768–1770 között szüle-
ihez intézett leveleit (vörös félbőr kötésben).

A b) és c) pontban említett levelezések mikrofilmjeit már korábban elküldte az
Országos Levéltárnak.⁷⁴

Teleki így fogalmazott: „Nagy megnyugvásomra szolgálna”, ha az eddig féltve őrzött levéltári anyagot „melytől nehéz szívvel válok meg” „BIZTOS helyen” tudná, remélve, hogy egy újabb tűzvész abban nem fog kárt tenni, mint az sajnálatos módon, kb. 10–15 évvel ezelőtt is történt.⁷⁵ Végül megemlítette, hogy a követség a múltban a legnagyobb előzékenységgel foglalkozott az Országos Levéltár ügyeivel, így „remélem, hogy ezúttal is ezen súlyosabb csomag Budapestre való juttatására vállalkozni fog”.

Teleki levele 1974. március 5-én érkezett meg az Országos Levéltárba. Ettől kezdve az események felgyorsultak, az egyes levélváltásokra már nem kellett hónapokat, éveket várni.

Borsa Iván 1974. március 21-én kelt pro domójában jelezte, hogy telefonbeszélgetést folytatott az eredetileg levéltáros (OL munkatárs), akkor a külügynél dolgozó *Rácz Bélával*, aki az „illetékesek” megkérdezése után javasolta, hogy az Országos Levéltár levélben keresse fel a Külügyminisztériumot az iratok hazaszállítása ügyében. Jelezte azt is, hogy az ügy érdekében hasznosabb lenne, ha a követség keresné fel Teleki Andort.

Borsa Iván pro domója alapján három elintézés tervet készített. Az egyiket a Külügyminisztériumnak címezte, amelyben megküldte Teleki Andor Borsához intézett levelét. Közölte, minthogy jelentős, Teleki Andor által külföldre vitt történeti forrásanyagról van szó, amelynek egy része mikrofilmről már ismert, kérte, hogy az ottani követségen keresztül a levélben foglalt iratok hazajuttatását segítsék elő. Javasolta, hogy a követség vegye fel a kapcsolatot Telekivel és az iratokat elismervény ellenében vegyék át tőle. Egy ugyanilyen tartalmú levelet küldött a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Igazgatóságának. A harmadik levélben Telekit tájékoztatta arról, hogy egyidejűleg megkereste a Külügyminisztériumot és kérte, hogy keressék meg őt a felajánlott iratok átvétele és hazaszállítása ügyében, majd a Magyar Országos Levéltár és saját nevében köszönetét fejezte ki „nagyvonalú elhatározásáért, amellyel a megjelölt értékes iratanyagot a levéltárnak átadni szándékozik.”

Két és fél hónappal később, 1974. június 3-án keltezett pro domójában Borsa Iván kérte *Kállay Istvánt*,⁷⁶ az Országos Levéltár Családi és Gyűjteményi Osztályának vezetőjét, hogy érdeklődjön a Külügyminisztériumnál arról, hogy mikorra várható fejlemény. *Maksay Ferenc*⁷⁷ főlevéltáros 1974. június 6-ai pro domója arról tájékoztatót, hogy a Külügyminisztériumtól kapott tájékoztatás szerint az anyag még nem érkezett

⁷⁴ MNL OL XIX-I-7-o-23. tétel-51507/1974.

⁷⁵ 1956. november 6-án, szovjet tűzvérségi belövés következtében a Bécsi kapu téri épület nyugati szárnyában őrzött iratanyagból több mint 9000 ifm. pusztult el.

⁷⁶ Kállay István (1931–1998), történész, genealógus, levéltáros. A Magyar Szent Korona Társaság főtitkára, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke. 1970-től a Családi és Gyűjteményi Osztály vezetője a Magyar Országos Levéltárban.

⁷⁷ Maksay Ferenc (1916–1984), történész. 1949-től a Magyar Országos Levéltár levéltárosa, 1962-től főlevéltárosa.

meg, a „közeljövőben várható futár”. Borsa 1974. augusztus 1-jéig határidőbe tette az ügyiratot.

Az újabb fejlemény 1974. július 10-én következett be, amikor a Külügyminisztériumból telefonáltak, hogy az iratok a követségen vannak, súlyuk mintegy 5–6 kg. A Külügyminisztérium aggodalmaskodott, hogy a szállítás költségeit ki fizeti, majd információt kért arról, hogy a Levéltár kivel tárgyalta korábban.

Az Országos Levéltár nagyvonalúságát jelezte, amikor kijelentette, hogy a szállítási költség Ft-ban történő kiegyenlítése nem okoz problémát, majd a Külügyminisztériumot arra kérte, hogy a szállítási költségek miatt „semmi esetre se akadjon el az iratok hazaszállítása”.

Másfél hónappal később Teleki Andor 1974. augusztus 23-ai keltetésű Borsa Ivánhoz írt levelében beszámolt az „időközben történekről”. Írógéppel írt levelében közölte, hogy „Ismerve a bürokrácia malmának lassú őrlését” nem várta be az argentin magyar nagykövetség értesítését a várt rendelet beérkezéséről, hanem jelentkezett dr. Busa Árpád konzulnál, hogy megbeszélje vele a levéltári anyag átadását, illetve átvételét. Igaz, a külügytől semmiféle utasítást a nagykövetség nem kapott, de a konzul rendkívül előzékenyen vállalkozott arra, hogy az anyagot átvegye és magával vigye Magyarországra, ahol szabadságát szándékozott tölteni. Az iratok átadására Teleki Andor irodájában (Tucumán 141 V⁰ „A”) 1974. május 29-én került sor. Az átadott iratok három darab félbarna bőrbe kötött levelezést és dossziékba rendezett levéltári iratot tartalmaztak. Az iratok Magyarországra juttatásáról a nagykövetség gondoskodott.

1977. október 14-én Teleki Andor *Kedves Barátomnak*, azaz Borsa Iván főigazgatóhelyettesnek írt levelet. Ekkor néhány diplomát kínált adományozásra az Országos Levéltárnak azzal a kéréssel, hogy azokat a P 1881 törzsszámon kezelt *Teleki Andor gyűjtemény*hez csatolják. Annak eljuttatása „a már korábban megszokott módon” történt, vagyis a Külügyminisztérium utasította az argentin magyar követséget az anyag átvételére és Teleki lakáscímére a követség értesítést küldött, hogy a diplomákat mikor adhatja át.

Az ekkor felajánlott dokumentumok az alábbiak voltak:

1. Szluha Ferenc ítélmester bárói diplomája 1726. augusztus 25. (vörös bársonykötésben, függőpecséttel).
2. S:R:I: Comes Volkra eladja Salgó-i várbirtokát ikldi báró Szluha Ferencnek 1728. március 28. A kiadmány kelte 1728. március 16. (vörös bőrkötésben, függőpecséttel).
3. Konkoly-Thege örökösök eladják birtokaikat báró Szluha Ferenc ítélmesternek 1728. március 16. (vörös bőrbe kötve, függőpecséttel).
4. Ikldi báró Szluha György (Ferenc fia) grófi diplomája, 1743. április 13. (vörös bársonykötésben, a függőpecsét leszakadt).
5. Kisrédei Rhédey Lajos Bihar vármegyei főispáni adminisztrátori diplomája 1808. január 29. (vörös bársonykötésben, aranyozott tokú függőpecséttel).
6. Rhédey Lajos grófi diplomája (címerbővítéssel), 1808. október 28. (vörös bőrkötésben, függőpecsét leszakadt).
7. Gróf Rhédey Lajos Bereg vármegyei főispáni hivatal helytartói diplomája, 1824. december 30. (vörös bőrkötés, függőpecsét leszakadt). Művészi munka.

8. Kézdi-almási Felszegi Miklós és fiának, Jánosnak címeres levele 1665. június 6. (Apari Mihálytól). Ennek díszes másolata kiadva 1797. december 13. (vörös bőrkötés).
9. A római Germanicum-Hungaricum rectora (Franciscus Maria Turconi) által aláírt diploma (dráveczi és vinnai) Dráveszky Ferenc Xavér részére. Róma, 1753. (vörös bőrbé kötve, réztokú függőpecséttel).

Teleki levelében másik szállítási lehetőségként megemlítette, hogy barátja, *Vajay Szabolcs*⁷⁸ 1978 tavaszán, UNESCO ügyekben Buenos Aires-ben jár és akkor átadná neki a dokumentumokat, bár „alig hiszem, hogy az anyag átvételére vállalkozhassék, annak súlyára és terjedelmére való tekintettel”. Teleki megjegyezte, hogy a diplomák művészi kivitelűek és „igen jó megtartásúak”.⁷⁹

Borsa Iván Teleki levelének vétele után tájékoztatta a Kulturális Minisztérium Levéltári Osztályát a „jelentős történeti értéket képviselő” iratanyagáról. Az iratok hazaszállítása ügyében egyidejűleg a Külügyminisztériumot is megkereste 1977. november 8-án. A Külügyminisztérium Konzuli főosztálya csak abban az esetben vállalta az iratok hazaszállítását, ha a Levéltár devizában megtéríti a költségeket. Mivel az Országos Levéltár devizával nem rendelkezett, ezért Ember Győző a Levéltári Osztály közbenjárását kérte annak érdekében, hogy a Kulturális Minisztérium saját devizakeretéből fedezze a szállítás költségeit, amelynek forint ellenértékét a Levéltár megtéríti. Végül a Kulturális Minisztérium vállalta a szállítás költségeit.

Teleki Andor ekkor már 75. életévében járt, s egy évre rá, 1978-ban meghalt. Elképzelése a Teleki-család történetének és genealógiájának feltárása lett volna, ahogy azt dédapja, Esterházy János az Esterházy család esetében elvégezte. A több évtizedes gyűjtés ellenére a nagy munka nem készült el, a Teleki családra vonatkozó történeti értékű iratok azonban biztos helyre, az Országos Levéltárba kerültek, ahol a hosszú és nagy múltra visszatekintő Telekiek levéltára más hasonló, hányatott sorsú gyűjteményekkel ellentétben, ha veszteségekkel is, de ma is gazdag forrásanyagot biztosít a kutatók számára. Teleki Andor elképzelése megvalósult, s megnyugvással tehetett pontot elhatározásának végrehajtására.

⁷⁸ Vajay Szabolcs (1921–2010), társadalomtörténész, az Árpád-kor kutatója. 1943-ban ösztöndíjként Svájcba került, ahonnan az 1944. évi nyilas uralom miatt már nem tért vissza Magyarországra. 1948-ban vándorolt ki Argentínába, ahol egy kulturális alapítványnál dolgozott. 1951-ben megkapta az argentin állampolgárságot. 1955-től a Szabad Európa Rádió kulturális munkatársa. 1959-ben visszatért Európába, Párizsba, ahol az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Kulturális szervének, az UNESCO-nak lett a tisztviselője. 1971-ben látogatott először haza Magyarországra.

⁷⁹ MNL OL XIX-I-7-o-29. tétel-27.334/1977.

Rövidítések és irodalomjegyzék

Források

MNL OL K 728	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Párizsi világkiállítás (1937–1938) iratai
MNL OL K 27	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944.
MNL OL K 612	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Országos Tudósító 1929–1944, Híranyag (1924–1945)
MNL OL P 654	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Teleki család gyömrői levéltára (1559–1938)
MNL OL P 1881	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Teleki Andor irat-hagyatéka (1556–1997)
MNL OL Y	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Országos Levéltár iktatott iratai
MNL OL XIX–J–I–k	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Külügyminisztérium, Általános iratok, Argentína
MNL OL XIX–J–1–j	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Külügyminisztérium, TÜK iratok
MNL OL XIX–I–2	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Oktatásügyi Minisztérium iratai
MNL OL XIX–I–4	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Művelődésügyi Minisztérium iratai
MNL OL XIX–I–5	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Közoktatásügyi Minisztérium iratai
MNL OL XIX–I–6	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Felsőoktatási Minisztérium iratai
MNL OL XIX–I–7–o	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Kulturális Minisztérium, Levéltári Igazgatóság, Levéltári Osztály iratai

Szakirodalom

BAKÁCS 1970	<i>A Teleki család iratai.</i> Összeállította BAKÁCS ISTVÁN. Bp., 1970. Levéltári Leltárak 49.
BARABÁS 1895	BARABÁS SAMU: <i>A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. II. 1438–1526.</i> Bp., 1895.
BIÁS 1908	<i>Gróf Teleki Sámuel erdélyi kanczellár úti naplója 1759–1763.</i> Sajtó alá rendezte IFJ. BIÁS ISTVÁN. Maros-Vásárhely, 1908.

- ESTERHÁZY
1901
ESTERHÁZY JÁNOS: *Az Esterházy-család és oldalágainak leírása. I–II.* Kézirat gyanánt kiadja Herczeg ESTERHÁZY MIKLÓS. Bp., Athenaeum, 1901.
- FEJÉRPATAKY–ÁLDÁSY
1926
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ–ÁLDÁSY ANTAL: *Magyar címeres emlékek.* Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság. Bp., 1901., 1902., 1926.)
- HEGYESI
é. n.
HEGYESI SÁNDOR: *Gróf Esterházy Kálmán élete.* Kolozsvár. é. n.
- IVÁNYI
1931
IVÁNYI BÉLA: *A római szent bírodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára.* Szeged, 1931.
- KAKUCSKA
2016
H. KAKUCSKA MÁRIA: Magyarok és Argentína. *Kisebbségi Szemle*, 2016. október 21. 63–71.
- KŐVÁRY
1854
KŐVÁRY LÁSZLÓ: *Erdély nevezetesebb családai.* Kolozsvár, 1854. 232.
- SAS
2011
SAS PÉTER: Multidéző – Adalékok széki gróf Teleki Ernő (1902–1980) életéhez. *Szabadság*, 2011. november 5.
- TELEKI
1834
Gróf Teleki Ferencz versei, s néhány leveléből töredékek. Kiadta DÖBRENTEY GÁBOR Budán, a Magyar Királyi Egyetem Nyomtatása, 1834.
- TELEKI
1930
A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története. Írta: DR. TELEKI DOMOKOS gróf. Kolozsvár, 1930. Erdélyi Tudományos Füzetek.
- TRÓCSÁNYI
1972
TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Teleki Mihály (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig).* Akadémiai Kiadó, Bp., 1972.

ELŐKERÜLT SZOMBATHELY 1607. ÉVI KIVÁLTSÁGLEVELE

Az évszázadok óta elveszettnek hitt privilégiumlevél a káptalani levéltár iratanyagának rendezése során került elő a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban, amelyre *Rétfalvi Balázs*, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár igazgatója bukkant rá az év elején.

Melega Miklós, a vasi levéltár igazgatója azt mondta: feltételezésük szerint a privilégiumlevél – amely tartalmazza az 1407-es Zsigmond-kori kiváltságlevél szövegét is – valamikor *Szily János*, Szombathely első püspöke működése idején kerülhetett át a püspökségre.

Az eredeti kiváltságlevelet 1607-ben azért kellett megújítani, mert a város levéltára, amelyet 1606-ban Bocskai hajdúi elől Németújvárra menekítettek, tűzvész áldozata lett. Melega Miklós elmondta: a dokumentum a szombathelyi levéltár legrégebbi fennmaradt oklevele. Nyilvántartásuk szerint az 1607-es kiváltságlevél az intézmény egyes számmal ellátott okmánya volt.

Zágorhidi Cziggány Balázs történész a kiállítás megnyitóján úgy fogalmazott: a város identitása szempontjából jelentős irat került elő, hiszen a nagyon gazdag római múlt, a feltörekvő barokk korszak, illetve a XIX–XX. század emlékei mellett a középkor emlékei, kézzel fogható dokumentumai szinte mind elvesztek Szombathelyen, nagyon kevés maradt fenn belőlük. Hozzátette, a privilégiumlevél arról árulkodik, hogy Szombathely a középkorban sem volt jelentéktelen település, városi, mezővárosi előjogokkal rendelkezett, az ókortól kezdve folyamatosan és bizonyítottan városként létezett.

A tárlaton látható még a város 14. századi pecsétnyomójának másolata is, amelynek eredetijét egészen a 19. századig hiteles pecsétként használták, és jelenleg a Nemzeti Múzeum gyűjteményében őrzik. *Puskás Tivadar*, Szombathely polgármestere arról beszélt, hogy támogatni akarják a középkori emlékek kutatását és üdvözlik, hogy szeptemberben a város középkori múltjával foglalkozó konferenciát rendeznek Szombathelyen.

MTI

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN
SZATUCSEK ZOLTÁN

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI¹

A modern levéltárakról lehetetlen nemzetközi környezetük nélkül beszélni. Már az Országos Levéltár létrehozásakor az európai minták lebegtek az alapítók szeme előtt² és az is ismert, hogy *Pauler Gyulának* kinevezését követően első dolga volt európai tapasztalatszerző körutat tenni³ a közeli és távoli levéltárak működésének megismerése érdekében. *Thallóczy Lajos*, *Fejérfataky László*, *Károlyi Árpád*, *Szekéssy Gyula* ezt követő utazásai nemcsak a történettudományt gazdagították újabb forrásokkal, hanem a levéltár működését is nemzetközi tapasztalatokkal alapozták meg. Írásunk célja, hogy bemutassa a Magyar Nemzeti Levéltár céljait és tevékenységét a nemzetközi szakmai kapcsolatok átalakulóban lévő feltételei között.

Ha szembe akarjuk állítani a nemzetközi levéltári kapcsolatok 20. századi gyakorlatát a mai tapasztalatokkal, elsőként a kapcsolattartás kibővült lehetőségei tűnnek szemünkbe. A múlt században az OL nemzetközi kapcsolatainak fókuszában a levéltári anyaghoz kapcsolódó együttműködések álltak. Elődeink sikerei elvitathatatlanok a (Hungarika-)gyűjtésben, a külföldi levéltárakban őrzött magyar vonatkozású anyagokkal kapcsolatos forrásfeltárásban. A hatvanas évektől a mikrofilmzés, majd az állományvédelem hozott kézzelfogható eredményeket, amelyek gyakran egyes levéltárosokhoz kötődtek, így *Borsa Ivánt* a mikrofilmzés, *Albrechtné Kunszéri Gabriellát* az állományvédelem területén kell kiemelnünk, *Körmendy Lajos* pedig az elektronikus iratokkal kapcsolatos tudás hazai közvetítésével járult hozzá a szakma fejlődéséhez. A kapcsolattartás módját ebben az időben szinte kizárólag tanulmányutak és konferenciák jelen-

¹ A tanulmány elkészítéséhez köszönetet mondunk kollégáinknak, akiknek segítségével ez a munka nem készülhetett volna el. Ez jól példázza, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai milyen sokrétű és összetett munkát jelentenek. A tanulmány elkészítésében segítségünkre voltak: *Arany Krisztina*, *Csösz László*, *Fizikér Róbert*, *Kovács Tamás*, *Marton-Szabó Dorottya*, *Mikó Zsuzsanna*, *Ólmosi Zoltán*, *Puskás-Paulik Ágnes*, *Rácz György*, *Reisz T. Csaba*, *Szabó Csaba*, *Szepsiné Simon Éva*.

² Az Magyar Tudományos Akadémia 1867. április 1-jén tartott ülésén *Wenzel Gusztáv* a külföldi levéltárak példájára hivatkozva terjesztette elő a Történettudományi Osztály indítványát az Országos Levéltár felállítására: „kívánatos, hogy nálunk is más európai államok példájára oly országos levéltár alakíttassék, mely a múlt korról ránk maradt minden fontosabb okmányokat [...] korunknak szelleme és a haza szükségleteihez közvetítse. (MTA Értésítője, 1867. 133–136. Idézi EMBER, 1975. 14–15.)

³ 1874. december 7. és 1875. február 1. között végig látogatta Bécs, München, Berlin, Brüsszel, Párizs, Drezda, Hága levéltárait, *Óváry Lipót*ot pedig Olaszországba küldte. 1875. március 17-én terjesztette útjelentését *Tisza Kálmán* belügyminiszter elé. (LAKOS, 2006. 99.)

tették, intenzitásának korlátait pedig a 20. század második felében a hidegháború külpolitikai viszonyai,⁴ később a pénzügyi nehézségek, majd a nyugati orientáció erősödésével pedig a nyelvi korlátok jelentették.⁵

Ehhez képest a nemzetközi levéltári kapcsolatok természete az elmúlt húsz évben alapvetően átalakult. Az infokommunikációs forradalom a szakmai tájékozódás új lehetőségeit nyitotta meg, a levéltárak társadalmi szerepe új, globális hangsúlyokat kapott, Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz, miközben a – korszerű értelmezésű – archivisztika végleg különvált a történetírástól, az elektronikus iratok megjelenése pedig a legnagyobb kihívást jelenti a modern levéltárak megjelenése óta.

A tájékozódás és kapcsolattartás új lehetőségei

Korábban a nemzetközi kapcsolatokban meghatározóan intézményvezetők vettek részt. Ezek a kapcsolatok értelemszerűen elsősorban a kulturális diplomáciára szorítottak, hasznosulásuk közvetett maradt. A technológiai forradalom mára bárki számára lehetővé teszi a bekapcsolódást a nemzetközi szakmai közéletbe, az eredmények pedig kézzel foghatók. Az Internet lehetővé tette a vezető külföldi szakmai folyóiratok, *The American Archivist*, *Archivaria*, *Archival Science* online elérését. Az olcsó és egyszerű online publikálás új folyóiratok (*D-Lib*, *Ariadne*) megjelenését segítette elő. Az intézmények és levéltári projektek weblapjai gazdag és minőségi szakmai tartalmat tesznek hozzáférhetővé, a levéltárosok a közösségi médián, szakmai blogokon – <http://archivesblogs.com/> – keresztül közvetlenül tudnak megnyilvánulni. A kommunikáció alternatív csatornáiként születtek meg a szakmai levelezőlisták. Az email, de még inkább az online telekonferenciák a földrajzi távolság a kommunikáció új eszközeivel lehetővé tették nemzetközi kollaboratív projektek megvalósítását.

A levéltárak társadalmi szerepének alapvető megváltozása

Az információs társadalom fogalmának kialakulásával egy időben jelent meg a levéltárban őrzött információhoz való általános hozzáférés igényének összekapcsolása az alapvető szabadságjogokkal.⁶ Általánosan elfogadott elvvé vált, hogy a levéltári anyag szabad használata hozzájárul a közigazgatás átláthatóságához, hozzásegíti az állampolgárokat a kormányzat ellenőrzéséhez, erősíti a közösség tagjainak közügyekkel való kapcsolatát és a politikai üzenetekkel kapcsolatos kritikai attitűdöt. A köziratokhoz való szabad hozzáférés képes megakadályozni, hogy a hatalom visszaéljen a történelem-

⁴ A hidegháború évei alatt a nemzetközi szakmai szervezetek – így a Levéltári Tanács is – a diplomácia kiterjesztéseként működtek. Jól példázza ezt az a tudósítás, amelyben *Ernst Posner*, a Németországból emigrált amerikai levéltáros, a *Society of American Archivist* elnöke leírja, hogy 1961-es varsói útját megelőzően behívták a Külügyminisztériumba eligazításra. „Before leaving for Warsaw, your reporter [értsd: a szerző] had called at the Department of State to explain the purpose of his trip to Poland and to receive appropriate advice. As suggested by Mr. Frank Siscoe, Director, Soviet and Eastern Europe Exchange Staff, he called on Mr. Yale Richmond, cultural affairs officer at the U.S. Embassy in Warsaw, where his impending visit had been announced. Although the Embassy was officially closed when he went there on Saturday, May 21, Mr. Richmond came to the office in the forenoon and expressed considerable interest in the activities of the conference. At the Embassy, it was a heart-warming experience to see things courteously and efficiently managed by a United States Marine guard on duty.” (POSNER, 1961. 22–23.)

⁵ SZÖGI, 2002. 48–55.

⁶ NORBERG, 1999. 193–208. <http://hrcak.srce.hr/file/16235>

mel, meghamisítsa és saját politikai céljai érdekében használja a tényeket.⁷ Az információs társadalommal kapcsolatos alapvetések között megjelentek az információhoz való hozzáférés gazdasági,⁸ politikai ellenőrzési és emberi jogi aspektusai.⁹ Ezzel a levéltáraknak fontos szerep jutott a nemzetközi jog érvényesítésében.

EU-csatlakozás

Magyarország 2004-es európai uniós csatlakozásával egyidejűleg további nyolc tagállammal bővült az Európai Unió, és az azóta csatlakozott további három tagállammal a levéltári együttműködés korábban nem létező keretei jöttek létre. Bár a kulturális terület az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkelye szerint lényegében tagállami hatáskör, így az Unió szerepe kimerül a koordinálásban, ezt a szerepüket az Unió intézményei a kezdetektől fogva komolyan veszik. Ezt tükrözte az Európai Unió Tanácsának 2003. május 6-án elfogadott határozata, amely a közgyűjteményi területek közül egyedülként egy, közvetlenül az Európai Bizottság Titkársága alatt működő európai levéltári szakértői csoportot (*European Archives Group*) hozott létre és működtet azóta is. A nem előzmények nélküli – egészen 1991-ig visszavezethető¹⁰ – kezdeményezés aktívan támogatja és ösztönzi az európai levéltári együttműködést, stratégiát ad, konkrét tevékenységeket vár el és kér számon, de ami legalább ennyire jelentős, a kulturális, tudományos és informatikai fejlesztési programokon keresztül jelentős finanszírozással járul hozzá a levéltárak tevékenységéhez.

Professzionizáció – együttműködés a nemzetközi levéltári szervezetekkel

A levéltárosok kettős identitásának problémája régóta ad témát a levéltári szakirodalomnak. Az előzőekben már említett társadalmi változások, a levéltárak megváltozott helye a világban, a sajátos, a levéltári munkát megalapozó speciális kompetenciák szerepének felerősödése felgyorsította a levéltári szakma professzionizálódásának folyamatát, a történettudományi ismeretektől a hangsúly egyre inkább az archivisztika önállósodása és a kapcsolódó új tudásterületek felé tolódott el. Az integrált szolgáltatások, így például az európai digitális kulturális örökség kapcsolt szolgáltatásai megkövetelik

⁷ NORBERG, 1999. 200–201.

⁸ A levéltári anyag gazdasági jelentőségét elsősorban a közadatok másodlagos felhasználásával kapcsolatos európai szabályozás hozta be a közbeszédbe. „A közszféra információs további felhasználási lehetőségeinek növekedése többek között lehetővé fogja tenni az európai társaságok számára, hogy potenciáljukat kihasználják és hozzájáruljanak a gazdasági növekedéshez és a munkahelyteremtéshez.” *Az Európai Parlament és a Tanács 2003/98/EK irányelve (2003. november 17.) a közszféra információinak további felhasználásáról*, amely 2003. december 31-től, illetve *Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve (2013. június 26.) a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról*, amely 2013. július 17-től hatályos.

A magyar jogrendszerben a közadatok újrahazsnosításáról szóló 2012. évi LXIII. törvény 2015. évi XCVI. törvény általi módosítása jeleníti meg, a kulturális közadatok tekintetében a 6. és 21. §-ban.

⁹ HARRIS, 1999. 36.; ADAM, 1998. tavasz, 5–26.; GHADDAR, 2016. ősz, 3–26.; GONZALEZ QUINTANA, 1998. 10–12.

¹⁰ *Resolution of the Council and the Ministers of Culture, meeting within the Council of 14 november 1991 on arrangements concerning archives*. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41991X1205\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41991X1205(01)) (Letöltve: 2017. április 7.) Bővebben lásd: *Report on Archives in the enlarged European Union. Increased archival cooperation in Europe*. 2005. V–VI.

az egységes elvek alkalmazását, a technikai és szemantikai interoperabilitás igénye létrehozta a szakemberek közötti horizontális együttműködés szervezeteit és formáit.

Az elektronikus iratok megjelenése és archiválásuk a társadalmi környezet átalakulásához hasonlóan átértelmezi a levéltár és a levéltáros szerepét. Ennek során olyan korábbi elméleti evidenciák kérdőjeleződtek meg, mint az eredeti adathordozó megőrzése, a feladat ellátásához szükséges kompetenciák, és átalakulnak a levéltárhasználók igényei. Ezzel kapcsolatban két konkrét tényezőre, az integrált szolgáltatásokra és az elektronikus iratokkal kapcsolatos kutatások forrásigényére már *Körmendy Lajos* is felhívta a figyelmet.¹¹ Az elektronikus levéltár működtetésének immár négyéves tapasztalata alapján ehhez hozzátehetjük az infrastruktúra fejlesztésének és működtetésének rendkívüli költségeit, a szakemberek megfizethetetlen bérét. A levéltár technológiai függősége egyre inkább eljárásaik, folyamataik és eszközeik összehangolására, közös fejlesztésekre szorítja az intézményeket.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolataiban, az ezt megalapozó stratégiákban arra törekszik, hogy igazodjon a fenti változásokhoz és kihasználja az új lehetőségeket. A Középtávú Szakmai Tervben lefektetett alapelvekben első helyre az Európai Unió szervezeteivel való kapcsolatok kerültek.

Az European Archives Group az Európai Bizottság tanácsadó testülete, amelybe az EU tagállamai és az EU központi intézményei, a Parlament, a Tanács és a Bizottság delegálnak képviselőket. Az EAG praktikus okokból szoros együttműködésben dolgozik az Európai Levéltári Vezetők Tanácsával (*European Board of National Archivists*). Fontos különbség, hogy az EBNA munkájában az EU-n kívüli európai levéltárak is részt vesznek és ennek a szervezetnek nincs formális kapcsolata az EU intézményeivel. Ennek eredményeként az EAG inkább az unió levéltárakkal kapcsolatos stratégiájára és a szabályozásra, az EBNA pedig a koordinációra és tapasztalatcserére fókuszál. Az EAG és az EBNA évente kétszer tanácskozik, az Európai Unió soros elnökségét ellátó tagországban.

2004-es megalakulásakor a Tanács öt feladatot határozott meg az EAG számára. A katasztrófa-megelőzési és mentési program és a levéltári anyag illegális kereskedelmének megakadályozása kézzelfogható eredmény nélkül zárult, és a részlegesen megvalósult levéltári jogi adattár sem volt egyértelmű sikertörténet. Ugyanakkor az elektronikus iratok és levéltárak területén a DLM Fórum folyamatosan biztosította a szakmai tapasztalatcserét, sikeres nemzetközi projekteket készített elő és megvalósult az Európai Levéltári Portál is, amely napjainkban már a Bizottság támogatásától függetlenül működik. Az EAG két jelentést készített a Bizottságnak 2008-ban és 2011-ben, 2016-ban pedig új stratégiai együttműködési területeket határozott meg. A sorrendben 20., hágai ülésén felülvizsgálva munkáját új hangsúlyokról döntött, kiemelve az elektronikus iratok megőrzését, az adatvédelmet és további európai uniós projekteken való együttműködést, mint a további munka három legfontosabb területét. Az elmúlt időszakban igazolódott, hogy az EAG ténylegesen képes befolyásolni az EU jogalkotását, a szervezetnek fontos szerepe volt a tavaly elfogadott adatvédelmi direktíva levéltárak számára megfelelő szövegváltozatának kialakításában. Az Európai Bi-

¹¹ KÖRMENDY, 1992. 97–109.

zottság konzultált a levéltári szakértőkkel a szerzői jogi szabályozás küszöbön álló módosításával kapcsolatban is.

Az európai uniós rendezvényekkel együtt kerül sor évente egy alkalommal az európai levéltárak állományvédelmi vezetőinek tanácskozására (European Heads of Conservation), amelyet eredetileg nem az Európai Unió, hanem egy finn levéltáros, *Kecske méti István* kezdeményezett 2009-ben. Az első találkozó óta megrendezett hét tanácskozás az állományvédelem legváltozatosabb témáit ölelte fel az épületek állapotától a szolgáltatások kiszervezésén át a kártevőkig. A pénzügyi nehézségek éveit követően az MNL 2014-től kezdődően ismét részt vesz a szervezet munkájában.

A DLM Fórum létrehozása az Európai Tanács 1991. november 14-ei döntéséből vezethető le. Az európai levéltárak szorosabb együttműködésének lehetőségeit vizsgáló szakértői csoport 1994. évi jelentésében meghatározott tevékenységek egyike volt egy multidiszciplináris szervezet létrehozása a „géppel olvasható adatok” kezelésére, tárolására és használatára. Az immár közel negyed évszázada működő szervezet sikeresen kötötte össze a terület valamennyi szereplőjét: levéltárakat, iratképzőket és fejlesztőket, háromévente megrendezett konferenciái a szakma meghatározó eseményei, a félévente megrendezett találkozók pedig a kapcsolatépítés és információcsere nélkülözhetetlen fórumai. A Magyar Országos Levéltár a 2000-es évek elejétől kezdődően tagja a DLM-nek. A szervezetben való részvétel a leginkább kézzelfogható példa arra, hogy a nemzetközi kapcsolatok megtérülése pénzben is kifejezhető. A MOL és a BFL 2009 és 2013 közötti elektronikus levéltári projektjének beruházásainak költségét jelentősen csökkentette, hogy a magyar levéltárak készen kapták a nyugat-európai levéltárak által korábban felhalmozott tudását. A 2011. évi budapesti rendezvényen merült fel az addigra általánosan elfogadott szabványok közös alkalmazásának igénye. Ennek a felvetésnek az eredménye lett az E-ARK projekt is. Az MNL tekintélyét és szerepét mutatja, hogy 2014 és 2016 között a szervezet elnökét és titkárságát is a Magyar Nemzeti Levéltár adta.

2015-től – hosszú szünet után – a Magyar Nemzeti Levéltár ismét részt vesz a Nemzetközi Levéltári Tanács munkájában. Levéltári körökben egyre többen fogalmaznak meg kritikát a Nemzetközi Levéltári Tanáccsal kapcsolatban, elismerve az ICA korábbi eredményeit,¹² de felhívják a figyelmet arra, hogy ezek nem a közelmúlt termékei. A szervezet egykor diplomáciai eseményt jelentő tanácskozásai,¹³ amelyek minden esetben határozatok és ajánlások elfogadásával zárultak, mára erős versenytársakat kaptak, így ma erősen kétségbe vonható az a fajta központi szervezőerő, amit Körmeny Lajos tulajdonított az ICA-nak 1992-ben.¹⁴ Sajnálatos az is, hogy az ICA

¹² Külön is érdemes kiemelni két jelentős munkát, a *Guide to the Sources of History of Nations* sorozatot és a levéltári terminológiai lexikont: *Dictionnaire de terminologie archivistique. Conseil international des Archives. Handbooks series volume 3 and 7* (2e édition). München, 1984 et 1988 (2e édition). Emellett a kilencvenes-kétezres években megjelent levéltári szabványok és az AtoM 2003-ban indult fejlesztése is megemlítendő.

¹³ „The Round Table on Archives is the most important and actually the only international group that meets to discuss matters of common concern to the archival profession. The conventions of the International Council on Archives are gatherings far too large to contribute effectively to that purpose, and the Executive Committee must concern itself with organizing and supervising the work of the Council's various commissions”. (POSNER, 1961. 23.)

¹⁴ KÖRMENDY, 1992. 102.

európai szervezete, az EURBICA egyre inkább tetszhalottá vált, szerepe arra korlátozódik, hogy más, európai levéltári szervezetek tevékenységéről tudósítson és formálisan képviselőt delegáljon az ICA Végrehajtó Bizottságába.¹⁵ Pedig a levéltári egyesületeknek, önkormányzati és magánlevéltáraknak az EURBICA jelenthetné a nemzetközi szakmai életbe való bekapcsolódás tényleges szervezeti keretét, mivel a nemzeti és központi levéltárak az Európai Unió szervezetein keresztül nagyobb hatékonysággal tudják képviselni az érdekeiket. Ennek során fontos lenne szorgalmazni, hogy az Afrika stratégia¹⁶ és a fejlődő országokat célzó FIDA támogatások¹⁷ mellett nagyobb hangsúlyt kapjanak a regionális együttműködések, ami a határon túli magyar levéltárak támogatása, a magyar kultúra részét képező levéltári anyag megmentése érdekében kiemelkedő jelentőségű lehet és nem utolsó sorban szorosan illeszkedik a szervezet második világháborút követő eredeti célkitűzéseéhez.

A Magyar Nemzeti Levéltár tagja az International Centre for Archival Research (ICAR-US) egyesületnek is.¹⁸ Az ICAR-US tagságunk kézzelfogható eredményekkel járt, a közösségi építkezésű szervezet nemcsak a „kollaboratív projektek” kezdeményezésében és lebonyolításában sikeres, de a levéltári intézmények közösségének egész Európára kiterjedő hálózatát hozta létre, a résztvevő levéltárosokat közvetlenül is bevonva, működésében és szerveződésében is alternatíváját adva a tradicionális levéltári szervezeteknek.

A Trieszt–Maribor-i Nemzetközi Levéltári Intézet 1986-ban jött létre, elsősorban levéltári technikai és más szakmai kérdések megvitatására. Az Intézet 2005-től Triesztben működik, jelenleg 20 tagállama van. Az intézet a fiatal levéltárosok számára évente egyhetes nemzetközi levéltári iskolát szervez, amely a szakmai ismeretek elmélyítésén túl a személyes kapcsolatok erősítését is szolgálja. 2013 óta Reisz T. Csaba képviseli az intézményt a szervezet vezető testületében.¹⁹

A nemzetközi együttműködésben megvalósuló projektek az EU-csatlakozás óta meghatározó jelentőségűvé váltak az MNL munkájában. Első európai projektünk a Culture 2007–2015 programból finanszírozott ENARC²⁰ volt 2009–2015 között. A Közép-Európát reprezentáló 13 ország (Ausztria, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia, Horvátország, Németország, Olaszország) közötti kapcsolatok kimondott célja volt a hálózatépítés. A konferenciák, workshopok és tanulmányutak nemcsak a szakemberek tájékozódását segítették, de a projekt során felhasznált 116 ezer euró forrás jelentős mértékben hozzájárult az OL digitalizálási tevékenységéhez is.

Az Európai Levéltári Portál létrehozását célzó APEnet²¹ projektből ugyan kimaradtunk, de a megvalósítást követő APEx²² projektben 2012 és 2015 között már helyet

¹⁵ Meeting minutes of General Assembly held in Brussels 22 november 2013.

http://www.ica.org/sites/default/files/EURBICA%20minutes_General%20Assembly_Brussels_November%202013_EN.pdf

¹⁶ <http://www.ica.org/en/our-professional-programme/africa-programme> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁷ <http://www.ica.org/en/fida-board-trustees> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁸ <http://icar-us.eu/en> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁹ <http://www.iias-trieste-maribor.eu/index.php?id=72&L=1> (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁰ <http://enarc.icar-us.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²¹ <http://www.apenet.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

kapott az MNL. Egyre növekvő szerepünket mutatta, hogy a projekt végén sikeresen megrendeztük a zárókonferenciát, Budapestre hozva a 2015. évi európai levéltári élet legjelentősebb rendezvényét, Európából és a tengerentúlról 177 küldött vett részt.²³

Az elektronikus archiválás közös európai megoldását kutató EARK projekt²⁴ az előzőkhez képes több tekintetben is minőségi ugrásnak számított. Az előző projektekhez képest az FP7 keretprogram részeként megvalósuló hároméves fejlesztés során az MNL aktív, kezdeményező szerepet játszott és a projekt egyik meghatározó munkacsoportját vezettük. Az EARK projekt 222 ezer euró uniós hozzájárulást jelentett az MNL programjaihoz, nemcsak szakmai tapasztalatokban és tekintélyben jelentett sokat az intézmény számára, de arra bátorított minket, hogy az európai kutatási projektek működését megismerve önálló európai uniós projektjavaslatokat is előkészítsünk.

A Co:op projekt²⁵ jól példázza, hogy a nemzetközi együttműködés a levéltári szakma teljességét képes átfogni. A Creative Europe program keretében megvalósuló projekt fő célkitűzése a levéltárhasználók és a levéltárosok közötti aktív alkotói kapcsolat kialakítása.

A nemzetközi projektekben való részvétel fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. A hatékonyságuk szempontjából sokat kritizált európai uniós forrásoknak minden centje hasznosul ezekben a projektekben. A levéltárosok és informatikusok magabiztosságot nyernek a nemzetközi szakmai környezetben, gyakorlatot a kommunikációban, tapasztalatot a szakmai megoldásokban. A szakmai rendezvények a tudástranszfer és a hálózatépítés hatékony formái, a pénzügyi forrás pótlólagos finanszírozást, a megvalósuló fejlesztések az intézményi célokhoz kapcsolódó eredményeket jelentenek. Legyen szó akár a teljes Európai Uniót felölelő, akár regionális, akár határon átnyúló projektekről, az itt megszerzett kapcsolatrendszer hosszútávon hasznosítható és további együttműködést alapoz meg. Az elektronikus iratok területén pedig a kollaboratív fejlesztéseknek nincs alternatívája.

Kétoldalú kapcsolataink

Kétoldalú kapcsolataink célja elsősorban a határon túli magyar vonatkozású levéltári anyag feltárása és publikálása mellett, a szakmai és tudományos együttműködés. Ennek érdekében elsősorban a szomszédos országok és a régió országaival kötöttünk együttműködési megállapodásokat: az Osztrák Állami Levéltárral, az Albán Nemzeti Levéltárral, Bosznia Hercegovina Levéltárával, a Bolgár Köztársaság Állami Levéltárával, a Horvát Országos Levéltárral, a Lengyel Köztársaság Állami Levéltárával, Oroszországi Állami Gazdasági Levéltárával, a Macedón Köztársaság Állami Levéltárával, a Román Nemzeti Levéltárral, Újvidék Város Történeti Levéltárával, a Vajdasági Levéltárral, Kassa Város Levéltárával, Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumával, a Szlovák Nemzeti Levéltárral és Ukrajna Levéltárainak Állami Bizottságával, amelyek kiterjednek a levéltári együttműködés változatos területeire, a mikrofilmcsere-től, a közös kiadványok elkészítésén keresztül a szakemberek közötti kapcsolattartás elősegítéséig.

²² <http://www.apex-project.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²³ <http://apex2015budapest.mnl.gov.hu/> (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁴ <http://www.eark-project.com/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²⁵ <http://coop-project.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

A levéltári kutatást segíti a határon túli fondjegyzékek kiadásának befejezése, amely 2018–2019-re várható, és tervezzük a sorozat közös digitális publikálását, ami hosszú távon könnyebbé teszi a hozzáférést.²⁶ Ehhez kapcsolódik, de a megvalósításban önálló utat jelez a magyar–román levéltári együttműködés. A Magyar Nemzeti Levéltár és a Román Nemzeti Levéltár 2011. július 13-án Gyulafehérvárott írt alá együttműködési megállapodást az erdélyi vonatkozású levéltári fondok, állagok, sorozatok, valamint gyűjteményes fondok jegyzékének szerkesztési és kiadási szabályai tárgyában, kiemelt programnak tekintve az 1918–1919-ig keletkezett és a tudományos kutatás számára hozzáférhető romániai, illetve magyarországi közlevéltárakban őrzött, Erdélyre vonatkozó levéltári iratanyagok feltárását és a jegyzék megjelentetését.

2015. november 26-án Románia Nemzeti Levéltára, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja és a Magyar Nemzeti Levéltár „*Hungarica-kutatás, avagy haszontalan segédletek gyártása?*” címmel konferenciát rendezett, amelynek keretében bemutatták a sorozat első három (Maros, Hargita, Máramaros megyék) kötetét. Kiadás alatt van a magyarországi közlevéltárakban található, Erdélyre vonatkozó – különösképpen az MNL Országos Levéltára iratanyagát érintő –, több kötet terjedelmű fondjegyzék is.²⁷ A magyar–román levéltári kapcsolatokat is erősíti a Székelyföld története című szintézis elkészítése, amit a székelyudvarhelyi polgármester kezdeményezett, amikor 2012 februárjában személyesen kereste fel a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA BTK Történettudományi Intézet vezetőit, hogy támogatást kérjen a kiadvány elkészítéséhez. A szerkesztőbizottság valamennyi ülésén részt vett Reisz T. Csaba, aki a kötet olvasószerkesztői munkálatait végezte. A háromkötetes mű 2016. június 2-án jelent meg.²⁸

A magyar–török kapcsolatok szintén hosszú hagyományokra tekintenek vissza, a közelmúltban azonban az első világháborús évfordulókhoz kapcsolódóan újabb lendületet kaptak. A Török Állami Levéltárak Igazgatóságával közösen megjelentetett forráskiadvány 2016 decemberében jelent meg Isztambulban. A kötet 162 dokumentum fotóját és török, illetve magyar nyelvű fordítását tartalmazza 532 oldalon. Ez a kiadvány nemcsak a nemzetközi kapcsolataink szempontjából számít jelentősnek, hanem a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek szakmai integrációját is erősítette, és egy hosszú távú szakmai kapcsolatépítés alapjait is megeremtette.

Történelmi hagyományaink alapján az osztrák és német kapcsolatok építését stratégiai kérdésként kezeljük. Hagyományosan jó kapcsolatokat ápolunk Ausztria, Bajorország, Baden-Württemberg, Szászország és Tübingia levéltáraival. Újdonságot jelentenek a 2012-től Észak-Rajna-Vesztfália Tartományi Levéltárával kiépített kapcsolataink, ami azért nagy jelentőségű, mert Németország második legnagyobb és legmodernebb levéltárát jelenti. A többi levéltárral kialakított kapcsolatainkat az észak-rajna-vesztfáliai levéltárral kialakított együttműködés tapasztalataira építkezve kívánjuk tovább fejleszteni, nagy súlyt helyezve a kétoldalú szakmai tapasztalatcserére (pl. közművelődés, álló-

²⁶ <http://ujkor.hu/content/magyar-dokumentumok-karpat-medence-leveltaraiban> (Letöltve: 2017. január 12.)

²⁷ Uo., továbbá: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/konferencia_hungarica_kutatas (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁸ A háromkötetes mű ismertetése itt olvasható, <http://szekelyfoldtortenete.hrmuzeum.ro/> (Letöltve: 2017. január 9.) A köteteket könyvbemutatókon mutattuk be Erdély több városában, Budapesten és Bécsben.

mányvédelem, digitalizálás területén), melynek keretében magyar kollégák mehetnek Duisburgba és német kollégák érkezhettek a Magyar Nemzeti Levéltárba.

Nemzetközi kapcsolataink sajátos területét jelenti a 2001-től elindult, holokauszt vonatkozású iratok feltárásában való részvétel, és a válogatott dokumentumok mikrofilmzése. Az *International Holocaust Remembrance Alliance* (IHRA) magyarországi szakmai tagjaként a Levéltár részt vett a szervezet rendezvényein. *Császár László* révén ugyancsak részt veszünk a *European Holocaust Research Infrastructure* (EHRI) projektben. A Holokauszt 70 projekt alapján a washingtoni United States Holocaust Memorial Museummal a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége 2015-ben megújította a 2001-ben kötött együttműködési megállapodást. A megállapodás értelmében a felek továbbra is közreműködnek a magyarországi holokauszt történetére vonatkozó levéltári források feltárásában és másolatok készítésében. Ugyancsak a Holokauszt 70. évfordulója kapcsán történt egyeztetés az együttműködés lehetőségeiről a jeruzsálemi Yad Vashem Intézettel.

A felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, székelyföldi, délvidéki, horvátországi és burgenlandi kapcsolatok ápolásában kiemelkedő szerepe van a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek, az integráció pozitív hatása ezen a területen jól érzékelhető. Az elmúlt évtizedek alatt a megyei levéltári tagintézmények különböző szintű és különböző programok megvalósítására irányuló nemzetközi szakmai kapcsolatokat építettek ki külföldi levéltárakkal, társintézményekkel, szakmai szervezetekkel. Ezek a kapcsolatok a 2012-es intézményi integráció után a M. N. Levéltár egészének a nemzetközi pozícióját erősítik, és pozitív értelemben hatnak a megyei tagintézmények nemzetközi megítélésére is.

A Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei a saját hagyományaik alapján szintén aktív nemzetközi kapcsolatépítést végeznek. Ezek a kapcsolatok a Magyar Nemzeti Levéltár regionális nemzetközi kapcsolatait erősítik, de a levéltár nemzetközi kapcsolatainak részét képezik. Ezek az együttműködések részben konkrét programok megvalósítására (közművelődési tevékenységre, kiállítások megrendezésére, konferenciák lebonyolítására, tudományos előadások tartására, rövid távú szakmai együttműködésekre, digitalizálásra, adatbázis-építésre, hungarika kutatásra) irányulnak. A környező országok levéltáraival, levéltárosaival kialakított kapcsolatokban továbbra is jelentős szerepet játszanak a személyes ismeretségek. Az alábbi megyei tagintézmények rendelkeznek nemzetközi kapcsolatokkal:

1. MNL Baranya Megyei Levéltár az Eszéki Állami Levéltárral.
2. MNL Békés Megyei Levéltár az Aradi Levéltárral.
3. MNL Csongrád Megyei Levéltár a Szabadkai, Zentai, Nagybecskerekai Levéltárakkal és a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetével (Rzeszów).
4. MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár a Burgenlandi Tartományi Levéltárral.
5. MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára a Pozsonyi Levéltár Vágsellyei Fióklevéltárával.

6. MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára a Nyitrai Állami Kerületi Levéltárral, illetve a Komáromi Fióklevéltárral.
7. MNL Nógrád Megyei Levéltára a Losonci, a Nagykürtösi és a Besztercebányai Levéltárral.
8. MNL Somogy Megyei Levéltára a Rijekai Levéltárral.
9. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár a Kárpátaljai Állami Levéltár Ungvári és Beregszászi Levéltárával.
10. MNL Vas Megyei Levéltára a Burgenlandi Tartományi Levéltárral és Könyvtárral, illetve a Maribori Területi Levéltárral.

2015-ben kiemelten fontos feladat volt a kárpátaljai opisz fordítási projekt szervezése, amelyet az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával együttműködve, annak kezdeményezésére indítottunk el. A projekt eredményeként Budapesten aláírták az ukrán–magyar általános levéltárügyi megállapodást, amelynek szakmai koordinációja, a dokumentumok előkészítése is a munkacsoport keretében folyt. Emellett felmerült egy további, nagy jelentőségű projekt, a kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetősége is. Ennek kapcsán a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége megbízást és egyeztetéseket folytatott a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárral, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának igazgatójával és a Szent Athanáz Görög-katolikus Főiskola rektorával. A kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásával kapcsolatban előzetes felmérés és tájékoztató munkaanyag készült *Kujbusné dr. Mecsei Éva* részvételével.

Az előző évek gyakorlatától eltérően, ebben a 21. század elején már elsődlegesen a digitalizálás, illetve az adatbázisok és a fondjegyzékek készítésében való együttműködés terén lehet érdemben előre lépni. A Magyar Nemzeti Levéltár részt vesz a Horvát Tudományos Akadémia Társadalom- és Történettudományi Intézet Történettudományi Osztályának 2019-ig tartó projektjében (*Sources, Manuals and Studies for Croatian History from the Middle Ages to the End of the Long Nineteenth Century*), amelynek része a hungarika jellegű horvátországi levéltári anyag feltárása és forráskiadása (Tallóci fivérek okmánytára).

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára felkérést kapott a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért felelős Államtitkárságának keretében az OSZK szakmai irányításával működő *Mikes Kelemen Program* levéltárszakmai koordinációjára.²⁹ A projekt során a Levéltár munkatársai oktatást tartottak a kiválasztott, kiküldendő kutatók számára, véleményezték az egyéni kutatási terveket, közreműködtek a dokumentáció előkészítésében.

Kiemelten fontosnak tartjuk az emigránsiratok feltárását és gyűjtését. 2011-ben és 2013-ban az ITHAKA program keretében *Kovács Eleonóra* és Reisz T. Csaba végzett iratfeltárást és rendezést az Amerikai Egyesült Államokban.³⁰ Tárgyaltunk a Massachusettsi Magyar Egyesület vezetőségével az egyesület iratanyagának hazaszállí-

²⁹ <http://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program> (Letöltve: 2017. január 9.)

³⁰ http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/palyazati_beszamolok/ithaka_program_2013.html

tása kapcsán. A lisszaboni magyar nagykövetségen tárolt, Újpétery Elemér³¹ hagyatékkal kapcsolatban is egyeztetéseket folytattunk a Külügyi és Külgazdasági Minisztérium illetékeseivel, az anyag jelenleg a minisztérium szakkönyvtárában van, a levéltári iratanyag reményeink szerint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába fog kerülni. 2016 novemberében az elmúlt 15 év folyamán a levéltárba került emigránsiratokról „*Bővülő történelem*” címmel vándorkiállítást nyitottunk meg, amely a megyei tagintézmények ez irányú tevékenységét is bemutatja.³²

A levéltári delegátusok a Magyar Nemzeti Levéltár nagykövetei. Feladataikat, jogait és kötelességeiket a kétoldalú szerződések, illetve a hazai minisztériumok utasításai (pl. 1/1999 (KK.7.) NKÖM utasítás) szabályozzák. A legkorábbi a bécsi delegátus – az 1926-os badeni szerződés alapján –,³³ amely a delegátus működésének feltételeit a nemzetközi jog alapján szabályozza. 2014-ben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *Orosz András* levéltáros személyében küldött levéltári delegátust, aki folytatja elődje (Fazekas István) munkáját.³⁴ A bécsi delegátus fő feladata az ausztriai magyar vonatkozású levéltári források kutatását segítő levéltári segédletek készítése. 2016-ban két (szeptember 26–28., november 15–16.), a Bécsi Magyar Történelmi Intézet által szervezett tudományos konferencián vettek részt munkatársaink és tartottak előadást.

A 20. századi magyar történelem megértése szempontjából talán a legfontosabb a moszkvai delegátus működése, aki 2003-tól a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet keretében végzi munkáját. A moszkvai levéltári képviselő kiválasztásában fontos változást jelentett, hogy 2016-ban – a bécsi delegátus kiválasztásának gyakorlatát követve – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa ment ki Moszkvába *Siklósné Kosztricz Anna* személyében. Bécsi delegátusunk munkájához hasonlóan az ő feladata is a tudományos kapcsolatok építése, de munkájában a hangsúly a hungarika vonatkozású iratok feltárására helyeződik, míg Bécsben a levéltári segédletek készítését tekintjük prioritásnak. Moszkvában a gazdasági kapcsolatokra, a KGST működésére, a II. világháborúra és a GULAG-ra, illetve a rendszerváltozás történetére vonatkozó levéltári források feltárására, és másolatban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába való küldésére helyezük a hangsúlyt. A feladat hatékony elvégzése érdekében fontosnak tartjuk a Magyar–Orosz Levéltári Vegyes Bizottság működésének újra indítását, és új lehetőségként tekintünk a tervezett német–osztrák–magyar–orosz tudományos együttműködésre. Ennek keretében kívánjuk elősegíteni a magyar történelem számára rendkívül fontos oroszországi levéltári források feltárását, tudományos konferenciák szervezését és kiadványok megjelenését.

³¹ Újpétery Elemér (1911–2001). Diplomata, szociográfus. Emlékiratait 1987-ben jelentette meg a Magvető kiadó a *Tények és tanúk* sorozatában.

<http://amibajank.hu/2016/01/19/dr-ujpetyer-elemer-diplomata-kovetsegi-titkar-szociografus/> (Letöltve: 2017. január 9.)

³² <http://www.nemzetiregiszter.hu/emigrans-iratokkal-bovitett-tarlat-lathato-az-orszagos-leveltarban> (Letöltve: 2017. január 9.)

³³ RESS, 2008. 512.

³⁴ http://mnl.gov.hu/kapcsolatok/kulfoldi_leveltari_intezetek/ausztria.html (Letöltve: 2017. január 13.)

Nemzetközi kapcsolataink területén újdonságot jelent, hogy egyre többen jelentkeznek gyakornoknak, ami új feladatot és komoly szakmai kihívást jelent. 2016 őszén a Sorbonne diákja töltötte el nálunk négyhónapos gyakornoki idejét, de lengyel, román, görög érdeklődők is jelentkeztek. Jelenleg elbírálási fázisban van egy nemzetközi pályázat keretében tervezett gyakornoki képzés, az „*Imperial Languages of Medieval Europe*” (IMpEriaL) a Marie Curie Training Network (ITN) pályázat keretében, az University of Southern Denmark (Odense) vezetése alatt. Ennek keretében a CEU ún. *non-academic partnereként* kívánunk részt venni.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi ügyeinek hatékonyabb intézése érdekében 2016. október 24-én létrejött a Nemzetközi kapcsolatok és Európai Uniós projektek igazgatósága, amelyet Igazgató irányít, szorosan együttműködve a Főigazgatói titkársággal.³⁵

Az intézmény küldetésnyilatkozata értelmében az MNL az ország demokratikus intézményrendszerének részeként, a nemzeti kulturális örökség őrzőjeként kíván a 21. század modern levéltára lenni, és a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában az alábbi alapelveket fogalmazza meg: „Hagyományos iratanyagaink tömeges digitalizálása és elérhetővé tétele révén online kapcsolódni kívánunk a hazai és európai tartalomszolgáltatók kínálatához. [...] Aktív szereplői kívánunk lenni a szakmai képzésnek és közéletnek, használói a nemzetközi levéltári közösség eredményeinek és hozzá kívánunk járulni a közösségi tudás gyarapításához.”³⁶

A Magyar Nemzeti Levéltár egy kelet-közép-európai tagállam nemzeti levéltáraként, az Európai Unió levéltári hálózatának aktív tagjaként az európai levéltári rendszerbe erősen beágyazódott, illetve összefonódott a többi intézménnyel. Ebből következően erőteljesen és kölcsönösen érdekelt és egyben ráutalt is az intenzív nemzetközi együttműködésre. A nemzetközi kapcsolataink révén a kulturális diplomácia egyik szakterületének, a levéltári diplomáciának aktív és kiemelt szereplői vagyunk, s egyzersmind egyedüli partnerei a kormányzati szintű levéltári kapcsolatoknak. A nemzetközi szervezetekben, az európai integrációs együttműködésben, a nemzeti levéltárakkal kialakított bilaterális kapcsolatokban és a megyei levéltárak által kialakított regionális együttműködésekben egyaránt képesek vagyunk profitálni a nemzetközi kapcsolatokból és képviselni tudjuk azokat a sajátosságokat, amelyek a magyar levéltárügy hozzájárulását jelenthetik a szakma fejlődéséhez.

Szakirodalom

ADAM

1998

ADAM, DAWNE: The Tuol Seng Archives and the Cambodian Genocide. *Archivaria*, 45. évf. 1998. tavasz

EMBER

1975

EMBER GYÓZÓ: Az Országos Levéltár száz éve 1874–1974. *Levéltári*

³⁵ Uo. Az MNL Szervezeti és Működési Szabályzata. Bp., 2016. 15., 18–19. 43–44.

³⁶ <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/rolunk> (Letöltve: 2016. április 1.)

Közlemények, 46. évf. 1975.

GHADDAR

2016

GHADDAR, JAMILA: The Spectre in the Archive: Truth, Reconciliation, and Indigenous Archival Memory. *Archivaria*, 82. 2016. ősz

GONZALEZ QUINTANA

1998

GONZALEZ QUINTANA, ANTONIO: Archives of the security services of the repressive regimes. *Janus*, 1998.

HARRIS

1999

HARRIS, VERNE: Knowing Right from Wrong: The Archivist and the Protection of People's Rights. *Janus*. 1999. 1. sz.

KÖRMENDY

1992

KÖRMENDY LAJOS: Nemzetközi levéltári kapcsolatok Európában, 1981–1991. *Levéltári Közlemények*, 63. évf. 1992. 1–2. sz.

LAKOS

2006

LAKOS JÁNOS: *A Magyar Országos Levéltár története*. Bp., 2006.

NORBERG

1999

NORBERG, ERIK: Access to archives: democracy and transparency. *Arhivski vjesnik*, 1999. 42. évf. 193–208.

POSNER

1961

POSNER, ERNST: Round Table on Archives, Warsaw, 1961. *The American Archivist*. 1962. 1. sz.

RESS

2008

RESS IMRE: *A Monarchia levéltári öröksége. A Badeni egyezmény létrejötte, (1918–1926)*. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2008.

SZÖGI

2002

SZÖGI LÁSZLÓ: A magyar levéltárak nemzetközi regionális együttműködése. *Levéltári Szemle*, 52. évf. 2002. 3. sz.

JOGSZERŰEN JÁRT EL BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA KISS LÁSZLÓ 1961–1962-BEN KELETKEZETT BÜNTETŐÜGYE IRATAINAK KUTATÁSA SORÁN

A hatályon kívül helyezett NAIH határozat szerint a Levéltár a levéltári kutatás során jogellenes hozzáférést biztosított harmadik személy számára az ügyben született ítélethez, ezért a Levéltárat 3 000 000 forint adatvédelmi bírság megfizetésére és a Határozatában megállapítottak szerinti kutatásokat korlátozó eljárásrend kidolgozására kötelezte. A NAIH határozatban foglaltak alapján kialakított eljárásrend az állampolgári jogok jogalap nélküli korlátozását eredményezte. Ezt az eljárásrendet a Levéltár a Bíróság jogerős, a NAIH határozatot hatályon kívül helyező ítélete után azonnal érvénytelenítette.

A NAIH határozat felülvizsgálati eljárása során *dr. Jóri András* és *dr. Soós Andrea* segítettek a BFL jogi álláspontjának kidolgozásában. A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a Levéltár helyesen alkalmazta és betartotta a kutatás során a hatályos jogszabályok rendelkezéseit, különös tekintettel a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény 24. § 2. bek. (a) pontjában foglaltakat, miszerint a kért iratokat anonimizáltan bocsátotta a kutató rendelkezésére.

A kutató a NAIH 2017/491/H. sz. határozata alapján az iratok tartalmát jogellenesen továbbította harmadik személy számára, mellyel a megállapított törvénysértésen túl megsértette a Levéltár Kutatási Szabályzatát is. A Bíróság hatályon kívül helyező ítélete azt jelenti, hogy Budapest Főváros Levéltára jelen esetben körültekintően, a hatályos levéltári és adatvédelmi jogszabályok figyelembe vételével végezte munkáját, ahogy eddig mindig és ahogy ezt a jövőben is tenni kívánja.

2017. június 12.

BFL

HORVÁTH J. ANDRÁS

**LEVÉLTÁRÉRTELMEZÉS,
FORRÁSÉRTÉKELÉS ÉS
LEVÉLTÁRHASZNÁLAT
AZ ARCHIVAR 2010–2016
KÖZÖTTI ÉVFOLYAMAINAK
VEZETŐ ÍRÁSAIBAN**

Az *Archivar* (2007-ig *Der Archivar*) szerkesztősége 2007-ben döntött úgy, hogy szakít az addigi gyakorlattal, s azóta – amennyire csak lehet – átfogó témacsoportokba rendezve közelíti meg a különféle szakmai kérdésköröket, adja közre a német(nyelvű) levéltárosok írásait. A folyóirat „a német levéltárügy közlönye” alcímet a „levéltárügy folyóirata” alcímmre változtatva igyekezett megőrizni értékeit és erényeit, így az átfogó jelleg, a minden szakmai területre kiterjedő figyelmet, továbbá a szakmai élet különféle megnyilvánulásairól szóló ismertetések és híradások informatív voltát.¹

2008-tól az egyhangú zöld borítót számonként változó színűre cserélték és korszerűsítették a tipográfiát. Nem vált ugyanakkor az új formátum előnyére, hogy míg a régi évfolyamok esetében részletes tartalomjegyzék segítette az érdeklődőt a kívánt olvasnivaló minél gyorsabb megtalálásában, az új változatban – a tematizáció fokozott hangsúlyozása eredményeként – a tartalmi részleteket csak az adott fejezethez lapozva ismerheti meg az olvasó.

Az egyes számok témaköreihez illeszkedően – angolszász mintára – rövid szerkesztőségi cikk tájékoztat a fókuszba emelt témáról: kiválasztásának okáról, jellemzőiről, szakmai indoklásáról. A súlyponti téma köré szerveződő vezető tanulmányok után következő *Levéltárélmélet és gyakorlat* címet viselő közlemények rovat írásai is – többé-kevésbé – a középpontba emelt tematikához illeszkednek. A levéltár szerepének, jelentőségének a közösségi elvárások szerint alakuló képe, valamint ezen elvárásoknak és képzeteknek a szakmai szemléletmódban való továbbélése, s annak azt befolyásoló módja számos vetületben jelenik meg az elmúlt tíz esztendő cikkeiben.

¹ A folyóiratról lapunk a korábbiakban is rendszeresen közölt ismertetéseket, legutóbb 2010-ben Laczlavik György tollából. Lásd LACZLAVIK GYÖRGY: *Archivar*. Zeitschrift für Archivwesen. 61. évf. 2008. 1–4. sz. 472 p. Hrsg. Landesarchiv Nordrhein-Westfalen. VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare. *Levéltári Szemle*, 60. évf. 2010. 1. sz. 15–21.

A levéltárértelmezés új útjai és lehetőségei

Miként öltének testet ezek a változások a Németország határain is túlmutató jelentőségű szakmai műhely, a marburgi *Archivschule* képzési tevékenységében, miként képes a patinás intézmény az átalakulások folyamatában mintegy továbbépítve módosításokat is eszközölni a német levéltárosképzés és a német szakmai étosz hagyományain? Ez a törekvés érzékelhető a szakképzési intézmény vezetőjének *Irmgard Christa Becker*nek 2010-ben készült cikkében.² Jóllehet Németországban három intézmény is a levéltáros képzés szolgálatában áll, a szerző vélekedése szerint azonban ezek egyike sem biztosítja a megfelelő szintű levéltáros képzést.³

Míg a potsdami főiskola a bolognai folyamathoz illeszkedik, a marburgi és a müncheni viszont inkább az igazgatási apparátusokhoz közeli szakemberképzést biztosítja. A szerző vélekedése szerint az országban még több ilyen intézményre lenne szükség. Ami a változások ekkori hangsúlymódosulását illeti, az iskolák levéltártudományi és történeti segédtudományi profilja az évezred elején inkább a történeti képzés, továbbá a *levéltári társadalmi kapcsolatok, valamint a jogtudomány* irányába tolódott el, miközben a szűkebben vett levéltárszakmai profil jelentősen visszaszorult. Az intézmény vezetője indokoltan láthatja úgy, hogy a *Records Management*, a különféle archiválási technikák, továbbá a digitális adatok feldolgozásának módszertana kerül a közeljövőben előtérbe. Az irányt a német levéltárosok egyesületének a *Levéltárosok hivatásképe* című munkaanyaga szabja meg.⁴

A másik súlyponti elemet az iratfajták témakörén belül természetesen a *digitális iratok értelmezésének* kérdései kínálják. Ezen túlmenően pedig a jogi feltételrendszerrel összefüggő tematika oktatása, különösen a személyes adatok területe került előtérbe. A cikk szerzője fontosnak vélte érzékeltetni a szakmai képzetek és megközelítésmódok nem statikus jellegét, amit a képzésnek is tükröznie kell.

A képzés tartalmi változtatásának szükségességét illetően szerző elsősorban az elektronikus adathordozókkal kapcsolatos új megközelítésmódra helyezte a hangsúlyt. Szükségesnek ítéli ezek értékelési módszereinek további kidolgozását. Jóllehet a német levéltári gyakorlatban a levéltári szempontok igen következetes érvényesítésére törekednek, a cikk szerzője mégis úgy vélte ekkor, hogy évtizedes lemaradásban vannak ezen a területen. Tovább kell ezért dolgozniuk az eddiginél rendszeresebb iratátvétel és -értékelés lehetőségein, amelynek kiemelt szerepet kell biztosítani a képzés során. Az elektronikus iratok ráadásul másfajta elvi levéltári megközelítést igényelnek, bár az utóbbi időszakban az értékelési kérdések az analóg iratok vonatkozásában is jobban előtérbe kerültek, amit a képzés során is érvényesíteni kell.

² Becker, IRMGARD CHRISTA: Zwischen Vergangenheit und Zukunft – Aus- und Fortbildung an der Archivschule Marburg. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 63. évf. 2010. 4. sz. 361–365.

³ Ezek: Archivschule Marburg – Hochschule für Archivwissenschaft; Fachhochschule Potsdam (Archiv – BA; Archivwissenschaft – MA); Fachhochschule für öffentliche Verwaltung und Rechtspflege in Bayern, München.

⁴ „Das Berufsbild von Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern in Archiven”. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 62. évf. 2009. 4. sz. 449–451.

A cikk szerzője hangsúlyozta a közigazgatási folyamatok nagyobb (50 év) időkeretben való bemutatásának szükségességét, s hangot adott annak az igénynek is, hogy az iratképzők értékelése során a levéltárosok a *jogszabályi feltételek* mellett az iratképzők tevékenységének *tényleges tartalmi elemeire is* az eddigieknél nagyobb figyelmet fordítsanak. A Németországban is végbement deregulációs és privatizációs folyamatokkal összefüggésben pedig fontosnak tekinti, hogy az utóbbi időszakban a döntési jogosultságok és az igazgatási hierarchia terén végbement reform hatásának az iratok értékelhetősége tekintetében is levonják a szükséges következtetéseket. Christa Becker az intézmény átfogó, generalizáló hatását, szerepét hangsúlyozva rámutat arra, hogy mivel a tartományokban az egyes szakmai feladatoknak különféle értelmezései léteznek, a levéltáros iskolában kell ezeknek a különbségeknek felszínre kerülniük.

A levéltároskép általánosabb összetevőiről szólott elvi igényű írásában a német levéltáros társadalom egyik meghatározó alakja *Robert Kretzschmar*, „A levéltárosi hivatás-kép mai fejlődési tendenciái” című írásában.⁵ A Baden-Württembergi Tartományi Levéltár vezetője, némileg megidézve az 1990-es évek heves vitáit, korszakunkat a mai szemmel már jobbra megállapodott szakmai nézőpontok terepeként értelmezi. Hiszen a jelzett időszakban – mint Kretzschmar írja –, a német levéltárosok egyik része kizárólag az iratképzés, őrzés, feltárás és használat alaptervékenységeit tekintette mérvadónak, a másik oldal viszont az értékelés és forrásértelmezés lehetőségeit igyekezett egyoldalúan előtérbe állítani. A vita abban az irányban látszik eldőlni, hogy ma már mindenki számára nyilvánvaló, elengedhetetlen az iratanyag létrejöttének, keletkezési körülmények átfogó vizsgálata.

A mára már széleskörűen elfogadott szakmai képbe továbbá, – véli a szerző – egyöntetűen beletartozik a társadalom kulturális hagyatéka megőrzésének és áthagyományozásának, az információk hozzáférésének, az igazgatási apparátusok számonkérhetőségének, a hitelesség, valamint a dokumentum-integritás biztosításának, végül az iratképzés átláthatóságának követelménye. Vagyis ma már a társadalmi igényként felmerülő funkciók sokasága lett magától értetődő. Az is nyilvánvaló, hogy a levéltárakkal szemben a nyitottság irányában megfogalmazott kívánalmak nem feltétlenül mondanak ellent annak a régi alapkövetelménynek, amely szerint az iratképző, az iratfelhasználó, továbbá a kutatók és egyéb felhasználók igényei együttesen biztosítandók.

Kretzschmar a német levéltári szemléletmódhoz illeszkedően igen nagy hangsúlyval említi továbbá – ezen a szemléleti bázison építkezve tovább – *a társadalmi jelenlét intenzitásának* fontosságát. A levéltárosnak eszerint, mint afféle „dokumentáris főkincstartónak” oltalmaznia kell a demokratikus kormányzást lehetővé tevő résztvevői oldalak jogait és igényeit. S egy ennél is emelkedettebb szerepkörben viszont nem felelkezhetünk meg arról sem, hogy ugyanakkor – *assmanni* értelemben – az emlékezeti kultúra meghatározó intézményei vagyunk, akik a történeti kutatások mellett egyéb markáns célcsoportok számára is biztosítják a szükséges információkat. A cikk szerzője alcímként is kiemeli az ebből fakadó fontos követelményt: az eddigieknél is szélesebb kulturális hagyatékot használókat szükséges bevonnunk a levéltári érdekkörbe.

⁵ KRETZSCHMAR, ROBERT: Aktuelle Entwicklungstendenzen des archivarischen Berufsbilds. *Archivar. Zeitschrift für Archiwesen*. 63. évf. 2010. 4. sz. 356–360.

Kretzschmar a levéltár társadalmi integrációjának legfontosabb technikai alapú feltételét egyben következményes elemét a digitális korszak követelményeinek intenzív érvényesítésében látja. Eszerint a levéltári segédleteknek az interneten való megjelenése, s egyéb online jelenlétünk széles felületen közvetlen *dialógusra hív fel bennünket a társadalommal*, amely új dimenziókat jelöl ki számunkra. A levéltárnak a virtuális térben való megjelenése: a digitális tárolók gyarapodása, a digitalizált és az eredeti elektronikus iratok számszerű növekedése, s mindennek a hálózatokba szerveződése elháríthatatlanná teszi, hogy megfelelő digitalizációs stratégiákkal rendelkezünk, eleget téve a 21. század felhasználói igényeinek.

S noha bizonyos, hogy az elektronikus iratokra vonatkozó értékelési kérdések egyre inkább előtérbe nyomulnak, szükséges ugyanakkor az ún. *hibridiratok* kérdésének tudomásul vétele is, amely még jóideig meghatározza a helyzetet. Vagyis el kell fogadnunk a digitális világ „félkész” voltát is, s meg kell birkóznunk a nem normaszzerű adathordozókkal és azok tartalmaival. Robert Kretzschmar cikke végefelé ismét aláhúzza a levéltár nem igazgatási, sokkal inkább kulturális funkciójából fakadó jelentőségét: hiszen mennél több adatot tesz közzé, annál jobban erősödik a kulturális arculata. Az is igaz ugyanakkor, hogy mind az igazgatási, mind a kulturális funkció betöltésekor nyilvánvalóan a társadalomra támaszkodunk.

Jól jelzi a viszonylag rövid időtávon is érzékelhetően végbement változásokat, módosulásokat, hogy míg Kretzschmar 2009-ben, a digitális levéltári világ nekigyűrűzésének egy korábbi fázisában született írásából egyfajta derű és a széles perspektívák szemlélete árad, *Marcus Stumpf*nak a helyi levéltárak helyzetével foglalkozó, hat évvel későbbi cikke ugyanakkor már kevésbé optimista hangvételű.⁶

2008-ban „Az átalakulóban lévő levéltároskép” címmel rendeztek még kollokviumot, s adtak ki kötetet a neves német levéltáros *Norbert Reimann* nyugalomba vonulása alkalmából. A kötet elején egy fiktív és ironikus álláshirdetés szövege szerepel, amely azt kívánta érzékeltetni, hogy ma már bizony nem lehet elhajolni az egyre összetettebb szakmai követelményektől. A korszerű levéltárosnak eszerint felsőfokú végzettségűnek, tudományos kvalitásúnak kell lennie, aki ennek folytán képes a magas szintű feladatok ellátására, a posztgraduális *records management*-ismereteket átlag feletti eredménnyel sajátította el, folyamatosan megújuló tudással rendelkezik az elektronikus iratok területén (metaadatok kezelése, XML-programozás, struktúrák szerkesztése és migrálása); ugyanakkor valamennyi 9–21. századi évkörű iratot is biztos paleográfiai tudás birtokában képes kezelni a koraközépkortól a 20. századig terjedő szakirodalmi ismeretek birtokában; a legújabb intézményszervezési módzatok tekintetében átfogó ismeretei vannak, sokéves vezetői tapasztalat, önállóság, meggyőző fellépés, kezdeményezőképeség, az adott korlátokon átlépni képes együttműködő készség, tudásvágy, s válsághelyzetekben is megfelelő terhelhetőség jellemzi...

A szerző az elmúlt évek levéltáros képzésről/ismeretekről szóló írásait tekintve át jutott arra a következtetésre, hogy szakmailag, társadalmi és kommunikatív kompetenciák tekintetében valóságos „szellemi óriások” lehetnek csupán képesek helytállni a le-

⁶ STUMPF, MARCUS: Ausbildung im Wandel. Eine kommunalarchivische Position. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 68. évf. 2015. 4. sz. 325–327.

véltári területen. Vagyis valójában mind a német levéltáros egyesület, mind a városi és községi levéltárosok egylete által támasztott követelmények nemigen állnak a realitások talaján. Ám a képzés/képzettség oldaláról nem is találkozhatunk ilyenekkel – állapítja meg a szerző –, hiszen az csupán az alapokat jelentheti, aminek majd azután a mindennapi szakmai gyakorlat során kell továbbépülnie.

A jelenleg rendelkezésre álló ismeretanyag viszont aligha lehet alkalmas arra, hogy akár a digitális világban, az elektronikus iratok archiválása terén, akár a levéltári jog támasztotta feltételeknek megfelelően, színvonalasan legyen képes megküzdeni a kihívásokkal. Az is bizonyos ugyanakkor, hogy viszont a levéltáros képzés további specializálása kevésbé lehetséges. A kommunál-levéltárosi oldal tekintetében a szerző akként kívánja jellemezni a helyzetet, hogy a fenti ideálképzetet szembeállítja a ténnyel: a községi és városi levéltárak esetében a levéltáros képzettséggel rendelkezők az időszakban nem érték el az 50%-ot sem. Ennek egyik okát abban látja, hogy a kistelepülések levéltáraiban jellemzően csak mellékállásban foglalkoztatnak levéltárosokat. Arrafelé rendszerszerű ugyanis, hogy bár sok települési levéltár van, ezek afféle helytörténeti gyűjteményként működnek. A potsdami iskola szolgáltatásai nagyszerűek, de nem feltétlenül felelnek meg a helyi levéltári szakemberek képzési igényeinek. Előbbiek ugyanis: 1. középfokú képzést követő „levéltárosi távképzés”; 2. levéltártudományi masterképzés, amely fontos mérföldköve a professzionalizációnak; 3. említendő még, mint továbbképzési forma: „média- és információs szolgáltatási felelős”.

A kiragadott példák, illetve írások a levéltárfogalom tartalmi módosulásának, új elemekkel való feldúsulásának témakörét érintik; ám felfedezhetők ezek háttérben financiai és egyéb működési feltételek tágitását célzó szemléleti kezdeményezések is. A 2010-es szám szintén ezt a tematikát – *Marketing in Archiven* – igyekezett körüljárni.

A szerkesztők azt a korábbi szemléleti módtól gyökeresen elszakadó felfogást téve magukévá válogatták az írásokat, amelyek a levéltárat immáron nemcsak a passzív kulturális értékhordozó közgyűjtemény szerepében látatják, hanem olyan intézményként, amely folyamatos küzdelmet folytat létfeltételeinek újratertemzéséért. A levéltár a múzeummal és a színházzal szemben sajnálatos módon nem rendelkezik azzal az ajánlati potenciállal, amely minden további nélkül felkelthetné a kultúraérzékeny nyilvánosság érdeklődését. A kölni tragédia, a városi levéltár összeomlása azonban – szerencse a szerencsétlenségben –, egyfajta tragikus áldozathozatalként némileg felhívta a társadalom figyelmét a levéltárügyre. Ez viszont csak átmeneti hatás, s nem mentesíti a levéltárakat attól, hogy marketing-koncepciókat dolgozzanak ki pozícióik hosszútávú biztosítására. A levéltáraknak ezért – olvasható több írás konklúziójaként is – lehetőleg nem egyedileg, hanem egymással összefogva ajánlatos tüzetesen elemezniük működési területüket és társadalmi célsoportjaikat, amelyekhez kulturális termékeiket is hozzá kell szabniuk.

A lapszám mind koncepcionálisan, mind a kulturális marketing gyakorlati szempontjait illetően tartalmaz figyelemre méltó írásokat. *Sabine Stropp*nak a „Levéltári marketing – gondolatok a piac felől” című értekezésében a levéltári alapfunkcióknak az

igényekhez és a szükségletekhez való igazítását, illetve azok lehetőségeit taglalja.⁷ A haszon követelménye itt – eltérően az üzleti szférától – nyilvánvalóan egy másfajta szempontrendszer szerint, szélesebb körűen érvényesítendő (*Nonprofit Marketing*).

A levéltári terület esetében sem nélkülözhető a kulturális piac elemzése, a fogyasztói igények feltárása, az értékesítési lehetőségek szemrevételezése. A levéltári marketing érvényesítése során is fontos az aktivitási terület meghatározása és a motiváltság, a „misszió” tudatosítása minden egyes alkalmazott esetében. A levéltár sokirányú – igazgatási, kulturális, tudományos, lakossági szolgáltatási – funkcióinál fogva széleskörű szolgáltatási ajánlati spektrummal rendelkezik, amelyek ugyanakkor speciális intézményi formákhoz kapcsolódnak. Intézményeink három nagy csoporttal állnak szemben: iratátadók, -használók és együttműködő partnerek, akik ugyanakkor mind eltérő igényekkel lépnek fel. A funkció teljesítése szempontjából döntő elem az őrizetben lévő iratanyag feltárásának és rendelkezésre bocsátásának olyan, az idődimenziót fokozottan figyelembe vevő szempontja, amely nemcsak a jelen, de a jövő generációja számára is használati lehetőségeket biztosít.

Ám nem csupán a közvetlen igényeket támaztó partnerekkel szükséges a megfelelő kapcsolat, hanem a tágabb környezettel is (gazdasági, szocio-demográfiai, jogi-politikai, technológiai és kulturális területek). Nélkülözhetetlen az a fajta érzékenység, amely folyamatosan követi, s a mindennapi munkába képes integrálni az aktuális változásokat és a fejlődés elemeit. A külső mellett ugyanakkor a belső marketing is fontos; vagyis, hogy a levéltár személyi állománya és a használók között közvetlen bizalmi viszony létezzon, hiszen a felhasználó nem képes ellenőrizni a feladatteljesítést.

Az adott stratégiát az egyes levéltáraknak maguknak kell kidolgozniuk. Fontos kritikai jellegű kérdéseket feltenniük: a levéltár teljes terjedelmében teljesíti-e feladatkörét, ezek egybevágóak-e az igényekkel, hol található még tartalékok, s szükségesek-e intézkedések e téren. A cél a belső és a külső erősségek és gyengeségek feltérképezése. Az iratképzők áttekintése után a rokongyűjtemények kerülnek terítékre. A levéltárhasználók vonatkozásában nem elhanyagolható csoportosításuk, s pillantás a használati tendenciák alakulására. Mindezt pedig az eshetőségek számbavétele követi, ami végül a további marketingcélok meghatározását teszi lehetővé. Pl.: a felhasználói megelégedettség fokozása új szolgáltatás lehetőségének felvetése útján, intézményi együttműködés elmélyítése, pozitív intézményi imázs továbbbépítése stb. Egy másfajta csoportosításban az egyes elemzési területek tehát: az ajánlati politika számbavétele (levéltári anyagról készült feldolgozások, segédletek, használati módok és lehetőségek); disztribúció (az információhoz való hozzáférési módok biztosításának kérdésköre, nyitvatartási idő, netes elérhetőségek, stb.); kommunikációs politika (a célcsoportok megközelítési módzatai: hirdetés, nyilvános felületek elérése); költségpolitika – ennek ritkán figyelembe vett eleme a tartalmi szempontokra alapozó eredményességi kontroll.

A levéltári marketingnek egy, a szokványostól eltérő levéltárértelmezést is felmutató esetével találkozunk *Evelyn Brockhoff*nak, a frankfurti levéltár elgondolkodtató intézmé-

⁷ STROPP, SABINE: Marketing im Archiv – Ein Denken vom Markt her. *Archivar. Zeitschrift für Archiwesen*. 63. évf. 2010. 4. sz. 261–266.

nyi átszervezését bemutató cikkében.⁸ Az átszervezés már-már a levéltár átértelmezésének problémáját is felveti. A tárgyalt levéltár voltaképpen egy holisztikus szemléletű várostörténeti intézményként áll elénk. Az igazgatónő a városi levéltári funkciót annak jobbára egyetlen – nyilvánvalóan legfontosabb, mondhatni klasszikus – dimenziójában értelmezi: „megőrizni és hozzáférhetővé tenni a város történeti hagyatékát”.

A város addigi levéltárát 1992-ben szervezték át *Frankfurti Várostörténeti Intézet* néven, jelezvén, hogy az addigi elsődleges funkciót egy szélesebb nyilvánosság irányába kívánják tágítani. A levéltáros feladata addig „csupán” a kutatók tájékoztatásában merült ki, amelyet mára már – érvel az intézet művészettörténész végzettségű igazgatónője – egy megváltozott, aktívabb szerep váltott fel. Ezt Frankfurt esetében a városi identitás fokozottabb előtérbe állításának igénye magyarázza. Miután 1999-ben átvették a helyi karmelita-kolostort, felújították az épületet, ami nagyban segítette az intézményt annak az identitáspolitikának a megvalósításában, amelyet a város nagymértékű világháborús pusztulása is indokolt. A városi emlékezet már csak azért sem korlátozható tisztán a hivatali aktákra, mivel az 1944. márciusi bombázások nyomán az ilyen jellegű városi iratok kétharmada a lángok martaléka lett.

Az új levéltárhasználati elvek érvényesítése a régészeti múzeum és a várostörténeti intézet egy épületkomplexumban történt elhelyezésével új intézményszolgáltatási koncepció megalkotása révén vált lehetővé. A karmelitakolostor ettől fogva egy összefogott szempontrendszer által meghatározott közösségi célokat szolgál. Az egész kolostorövezetet a városi hatóság egyfajta szellemi élményközponttá igyekezett átalakítani (kiállítások, esti előadások, stb). A hagyományos levéltári funkciók bővítésének igényét ugyanakkor kutatóterem hétfégi használata jelzi. Honlapjuk – a hagyományos levéltári adatokon túlmenően – adatbázisokat, állományinformációkat, s egyéb várostörténeti adatokat, az iratállományok érdekességeiről szóló hírlevelet tartalmaz.

A másik két kulturális intézmény ottléte eredményeként a látogatókat is magukhoz vonzották: a kiállítások a várostörténeti témákon túlmenően helyi művészeket is bemutatnak. A régészeti múzeummal kéthavonta megrendezett közös intézményi programok bizonyos szinergikus hatásokat eredményeznek. A galériatérben megrendezett képzőművészeti kiállításokkal a művészet mintegy kilép saját szokványos közegeből, és így a felszabadított esztétikai térben a tér-idő dinamika érvényesülésével együtt az adott várostörténeti tartalom is nagyobb érdeklődést vált ki.⁹ A szinergikus hatás állománygyarapító eredményeként egy-egy kiállítást vagy előadást követően a látogatók beletekinthetnek a levéltár tevékenységébe, anyagába, és nemegyszer fényképekkel, dokumentumokkal gyarapítják a gyűjteményeket.

Emellett természetesen a forrásokat érintő, de általános kulturális-társadalmi jellegű jelenlét terén is aktívak: élénk kapcsolatok különféle kulturális intézményekkel, az egye-

⁸ BROCKHOFF, EVELYN: Attraktive Geschichtsvermittlung als archivisches Marketing. Das Institut für Stadtgeschichte in Frankfurt am Main. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 63. évf. 2010. 3. sz. 277–284.

⁹ A koncepcióra utaló néhány, az utóbbi években megrendezett változatos tematikájú kiállításuk: A császárcsináló Frankfurt és az aranybulla 1356–1806; A dóm és a Római hegy között: a frankfurti óváros; A 600 éves frankfurti római; Több mint zene: a 125 éves régi opera; Frankfurt és az 1944 márciusi bombázás; A Frankfurt Sound – egy város és a dzsessz; Szabadidős tevékenységek a régi Frankfurtban stb. Uo. 281.

temmel, történelmi egyletekkel, iskolákkal, amelyekkel eredeti iratok felhasználásával szemináriumokat és előadásokat szerveznek.

A társadalmi jelenét, a verbális források megszólaltatása érvényesül a *Frankfurti Történetek* rendezvényein. Itt az idők tanúi kapnak szót, ahol a személyes élmények alapján kerül terítékre a múlt. Fontos szempont, hogy a kiscsaládkban kiveszőfélben lévő párbeszéd mintegy intézményes pótlására a megélt mindennapok perspektívájából értelmezzék a történelmet, s dialógus jöjjön létre a generációk között.

A várost „mintegy irodalmi formátumban” igyekeznek megszólaltatni a „*Frankfurt-erlesen*” tréfás megnevezésű rendezvényeken, hiszen, ahogy a levéltár igazgatója fogalmaz: „nem csupán hivatalos adatok és tények, de finom pszichológiai alapoottságú és szubjektív hangvételű leírások során is megnyilvánulhat a városi élet, s rejtheti magában annak jellegzetességeit”.

Mindezt azonban az intézmény vezetőjének igen mély várospolitikai beágyazottsága teszi lehetővé, hiszen Evelyn Brockhoff annak a döntő jelentőségű kulturális választmánynak az elnöke, amely egyébiránt a különféle forrás- és egyéb várostörténeti kiadványok megjelentetéséről is gondoskodik...

Fontos eleme még a kétségkívül újító szemléletű intézményvezetésnek, hogy széleskörű kulturális marketingeszköztárt alkalmaznak. A levéltárosok feladatkörébe tartozik, hogy mint háttérinformátorok folyamatosan anyaggal és témákkal lássák el a sajtót a várostörténeti ismeretek terjesztése érdekében: a látogatók internetes tájékoztatása, sajtóhirdetések, plakátok a kiállításokról, hotelekben, egyéb intézményekben, metróban elhelyezett hirdetések stb. Mindebben a főfoglalkozású levéltárosok mellett egy egész csapat önkéntes működik közre.

A levéltári értékről alkotott képzetek alakulása

Az 1990-es években folytatott nagy elvi viták mintegy lezárásaként került nyilvánosságra az az átfogó állásfoglalás, amely jobbára a forrásértelmezési feladatkör kereteit foglalta rendszerbe a kommunális levéltárakra vonatkozóan, amit 2004-ben tárgyaltak meg az *Önkormányzati Levéltárak Szövetségi Konferenciáján* (BKK), Saarbrückenben.¹⁰ Ez elvi állásfoglalásként szögezi le az adott önkormányzat területén keletkezett dokumentáció identitásbiztosítás szempontjából pótolhatatlan voltát és ennek jelentőségét a helyi közösség egészére. Az ebben a körben képződött iratok – a közigazgatási iratok mellett – a helyi életviszonyokat dokumentálják, s levéltári értékkel rendelkeznek. Mindezt pedig a helyi levéltár által kialakítandó részletes, ún. *dokumentációs profil*nak, mint a *forráskiválasztás elvi szempontjait rögzítő segédlet*nek kell garantálnia. A szakmai ajánlás egyébiránt külön hangsúlyozza, hogy a helyi levéltár csak abban az esetben teljesítheti feladatát, ha minden forráscsoportra, tehát magánszemélyek hagyatékára is kiterjeszti tevékenységi körét. Az elvi útmutatást követően tette közzé azután az Önkormányzati Levéltárak Szövetségi Konferenciája 2008-ban az önkormányzati levéltárak dokumentációs profiljáról készített munkaanyagát. Ez széleskörű vitát gerjesztett a ki-

¹⁰ BECKER, IRMGARD CHRISTA: „Das historische Erbe sichern! Was ist aus kommunaler Sicht Überlieferungsbildung?” Positionspapier der Bundeskonferenz der Kommunalarchive beim Deutschen Städtetag. *Der Archivar*. 58. évf. 2005. 2. sz. 87–88.

dolgozandó levéltári iratképzés koncepciójáról, amely felkeltette a német városok szövetségének az érdeklődését is. A dokumentum – ami talán megnyugtatóan hatott – ugyanakkor nem az iratképzési gyakorlat átalakításának az igényével született.

Az értelmezést a marburgi levéltáros iskola igazgatónője egy példákat is felsoroló közleményben igyekezett megkönnyíteni.¹¹ Eszerint az adott önkormányzati iratképzők esetében a községi élet valamennyi vonatkozását szükséges érinteni, hiszen bizonyos, hogy paradigmaváltásnak vagyunk tanúi, s ma már önkormányzati levéltárak vonatkozásában legalábbis a *helyi életvilág (Lebenswelt)* kategóriarendszerének kidolgozását kell célként kitűzni.

Bevezetőjében *Irmgard Christa Becker* azt hangsúlyozta, hogy mivel eddig az egyedi irategységeket döntően az igazgatás kontextusában értékelték, ez csupán hézagos értéktartalmú levéltári irategyütteseket eredményezhetett, amely a község aktorainak csak bizonyos köreire korlátozódott. Kis túlzással, mondhatnánk szinte csak véletlenszerűen került *nem közigazgatási eljárás nyomán keletkezett iratanyag* a levéltárba. A helyi szintű levéltári iratanyag létrehozásának legfőbb feladatát a cikk szerzője a helyi társadalom és az életviszonyok megfelelő ábrázolásában jelölte meg. Eseményeket, jelenségeket, struktúrákat, a cselekvő személyeket nagyban és kicsiben egyaránt dokumentálni kell, figyelembe véve a politikai, gazdasági, szociális és kulturális történéseket. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor a jogbiztosító érték szempontja sem, mindazonáltal a községi levéltáraknak a maradandó értékű anyag meghatározásakor a hivatalos és a nem hivatalos iratokra egyaránt tekintettel kell lenniük.

Adott dokumentációs profil esetében a követelmények a következők:

- a helyi életviszonyok kategorizálása;
- a dokumentációs célok, valamint a szükséges dokumentációs szintek és az annak megfelelő források meghatározása;
- mindennek megfelelő levéltári állományok és regisztratórák megjelölése;
- levéltárárett állományok értékelemzése kvalitatív és kvantitatív szempontok alapján;
- az átvétel és a végleges tárolás biztosítása a megfelelő levéltári intézményben.

A fenti levéltári forrásértékelési szempontokat magának a levéltárosi hivatásnak, továbbá az elektronikus iratképzésből fakadó és a feladatokat az iratképző közvetlen közelségébe helyező problémákat igyekezett átfogni *Robert Kretzschmar* elvi igényű tanulmányában.¹² Az elmúlt két évtizedben nemcsak a levéltári munka, de mint írja – összefüggésben főként a 21. századi digitális korszak kihívásaival – maga a levéltárosi önértelmezés is átalakult. A tanulmány első részében a levéltári értékszempontok alakulásával, a másodikban a levéltári irat képzésére és az iratkezelés összefüggésére veti figyelmét a szerző az ügyirattan és a levéltártudomány szempontjaira alapozva.

¹¹ BECKER, IRMGARD CHRISTA: Arbeitshilfe zur Erstellung eines Dokumentationsprofils für Kommunalarchive. Einführung in das Konzept der BKK zur Überlieferungsbildung und Textabdruck. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 62. évf. 2009. 2. sz. 122–131.

¹² KRETZSCHMAR, ROBERT: Auf dem Weg in das 21. Jahrhundert: Archivische Bewertung, Records Management, Aktenkunde und Archivwissenschaft. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 63. évf. 2010. 2. sz. 144–150.

A levéltári érték tárgyában tartandó vita szükségességéről szólván, az itthoni szakmai fórumokon jószerivel fel sem merült fontos fejleményre hívja fel a figyelmet Kretzschmar. Nevezetesen arra, hogy az 1990-es évek óta jelentős és elmélyült vita bontakozott ki Németországban a levéltári értékről, amely a levéltári iratátvételek gyakorlati tennivalóit is a legközvetlenebbül érintette. Az alkalmazott dokumentációs profil fogalma alá vont különféle segédeszközök addigra ugyanis kimerítették lehetőségeiket, s csupán utaltak a további szakmai diskurzus szükségességére.

Fő kérdésként merült fel, hogy hogyan lehet ezt az eszközt rendszert továbbfejleszteni és optimalizálni annak érdekében, hogy az olyanfajta *multiperspektívikus levéltári anyagot* eredményezzen, amely megfelelően képes tükrözni egy plurális társadalmat.

Kritikaként fogalmazódott meg állami tényezők részéről a digitális korszak követelményeiből fakadó levéltári problematika megvitatásának hiánya is. Kérdésként merül fel, hogy mi a költséghatékony módja a nem nagy terjedelmű, ugyanakkor értékes digitális levéltári anyag értékelésének. Az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy *kommunális területen*, valamint *felsőfokú oktatási intézmények* esetében előállított dokumentációs profilok többé-kevésbé alkalmasak ilyen tárgyú diskurzus továbbvitelére, vagyis annak megválaszolására, hogy mi módon képesek ezen dokumentumok tabumentes érték-szempontok és célok felmutatására.

Emellett azonban a legfogósabb kérdést az eredeti *digitális iratok archiválása* vetette fel. A *Baden-Württembergi Tartományi Levéltár* már 2003 óta számos ilyen állománnyal gyarapodott, s itt az alapelv az volt, hogy ezeknek az analóg iratokkal tartalmi és szerkezeti szempontból összevethetőnek kell lenniük. Szövetségi szinten, az elektronikus iratok technikailag már régebb óta megfeleltethetők egymásnak, s egyre inkább tartalmi tekintetben is hasonló folyamat tapasztalható.

A másik, számos vitára okot adó kérdéskört az egyre nagyobb jelentőségű, ugyanakkor a cikk szerzője szerint Németországban nem túl fejlett *records management*-rendszernek (RM) a digitális iratok vonatkozásában való értelmezése, illetve értékelése képezte. Jóllehet nincs vita arról, hogy a levéltárosnak aktív rátekintése kell lennie az iratkezelési folyamatokra, de az alapjában véve ügyviteli szempontú *records management* többnyire ellentétben áll a levéltári értékelési szempontokkal. Nyilvánvaló, hogy a digitális világot annak sajátosságai szerint kell megközelítenünk. Az irattári szint („*vorarchivisches Bereich*”) ennek megfelelően azonban új értelmet nyer. Probléma, hogy még Németországban is korlátozottak a lehetőségek. Proaktív szinten – amint a szerző megállapítja, főként anyagi okokból, s összefüggésben a deregulációs törekvésekkel – nem áll rendelkezésre a levéltári igényeknek is megfelelő RM-rendszer. Az RM-mel kapcsolatos elvi fenntartások ellenére a cikk szerzője kívánatosnak véli az angolszász országokhoz közelítő állapotok elérését.

Érdekes az a folyamat, hogy miközben a hagyományos ügyiratkezelés eltűnőfélben van, ugyanakkor az elektronikus ügyiratkezeléssel szemben támasztott igények, a levéltári értékre vonatkozó képzetek átalakulása folytán is megnövekedtek; ezért az elektronikus aktakörnyezetet és struktúrát is ismernünk kell. Szerző ezért is hangsúlyozza a hagyományos és a digitális iratkezelés közötti kapcsolat fontosságát, üdvözölve ennek a témakörnek a beemelését a tantárgyak körébe például a marburgi levéltáros iskolában.

A levéltártudományról folytatandó további viták szükségességéről szólván Kretzschmar amellett érvel, hogy az elektronikus környezet megjelenése ellenére továbbra is együtt kell értelmezni az iratképzőkre vonatkozó tudnivalókat (*Strukturlehre*) és a módosított tartalmú ügyirattant (*Aktenkunde*). Bizonyos – hangsúlyozza – a levéltártudomány és az ügyirattan kapcsolata fontosabb, mint a különféle tudományelméleti elhatárolódások. Fontos lenne megkeresni a kapcsolódási pontokat. Kretzschmar sajnálatosan jellemzőnek tartja, hogy a levéltári terület nemigen érdeklődik – az annak idején levéltárosok által kifejlesztett – ügyirattan elektronikus változatai iránt. Érthető persze, hogy a levéltártudomány, amely már nem csupán a levéltári iratra, hanem annak egész képzési folyamatára és hasznosulására koncentrál, elveszni látszik az iratállományok között. A Strukturlehre nyilvánvalóan megkerülhetetlen a levéltári anyag képzésének értékelési folyamatában, s ugyanez érvényes az RM-re is. A forráskritika kiterjesztett értelemben elengedhetetlen: a *Johannes Papritz* által lefektetett iratértékelési szempontok lényegében érvényesek az elektronikus korszak konverziós és digitalizálási terveinek készítése és az újfajta iratszerkezetek tekintetében is.¹³ Jóllehet a levéltártudomány ma már túl is terjeszkedik a papritzi elveken, s az iratképzőket a korábbiaknál sokkal inkább a társadalmi folyamatok függvényeként értelmezi. A Baden-Württembergi Tartományi Levéltárban egyébiránt 2009-ben az elektronikus iratokat két levéltárosból és egy digitalizálási szakemberből álló vegyes csapat értékelte.

Kretzschmarnak a forráskutatási módszertan újradefiniálása szükségességéről írott megállapításai mindenek előtt korunk elektronikus iratképzésével kapcsolatos problémáinak levéltártudományba való bekapcsolására vonatkoznak. Hiszen – mint írja – a levéltári anyag keletkezése elemzésének kérdései mindig is a levéltártudomány meghatározó részét képezték.

Ami a levéltároskép alakulását illeti, Kretzschmar a korábbi bezárkózó, introvertált, szűkös referenciaskálán mozgó attitűddel szemben már végbement fejleményként nyugtázza az ettől jelentősen eltérő vonásokat: szélesebb és igényesebb társadalmi funkcionális, az adathordozók átláthatósága, „a jó kormányzás oszlopi szerep” befogadása, általános társadalmpolitikai forrásigények, ezek körében az emlékezeti kultúra tárhelye és őrzője-szerep elfogadása, az írásos kultúrjavak biztosítása, a transzparencia garantálása a demokrácia megerősítéséhez, nemkülönben az identitáselmélyítéshez inspiráció nyújtása. S a levéltártudománynak ezekhez a célokhoz kell igazodnia – mondhatni a 19. században nyilvánossá tett levéltárnak egyre nyilvánosabbá kell válnia.

A levéltári forrásértékelési kérdések alkották a 2012-es 1. szám vezető témáját is. Leginkább két írás: a *Német Levéltáros Egyesület (VdA)* ajánlása, de főképpen *Stefan Sudmann*, Dülmen város levéltárosának a nem hivatali, avagy köziratok jelentőségével foglalkozó cikke érdemel részletesebb méltatást.

¹³ A marburgi iskola megalapítója, *Johannes Papritz* (1898–1992) átfogó igényű levéltártudományi munkájában egyébiránt az iratértékelést a proveniencia-elv figyelembe vételével, az iratképzők szervezeti sajátosságaiból kiindulva közelítette meg, s az *Adolf Brenneke* által szorgalmazott „szabad proveniencia” elvvel szemben az iratképzők szervezeti sajátosságait szigorúbban figyelembe vevő felfogás mellett állt ki. (PAPRITZ, JOHANNES: *Archivwissenschaft*. Band 3., Archivische Ordnungslehre, Erster Teil. Marburg, 1976. 70–77.)

A VdA iratértékelési bizottsága 2011. március 16-ai stuttgarti ülésén fogadta el elvi igényű, ám meglehetősen általánosságokban mozgó állásfoglalását a levéltári iratok értékeléséről. Ez a bizottság 2004-es dokumentumához kapcsolódik, amely a változatos és sokoldalú forrásbiztosítás szükségességéről szólt.¹⁴

A bizottság a tárgy felvetése során igyekezett felhívni a figyelmet az iratértékelési szempontok javítása kapcsán a különféle szinergiákból fakadó előnyökre, ám nem rejtette véka alá a levéltárosi szkepszisből fakadó hátráltató tényezőket sem. Az egységes iratértékelési szempontok tárgyalásánál a következőkre utalt:

- általánosságban növekedhet a levéltári forrás jelentősége a felhasználó számára;
- a jobb forráskiválasztás eredményeként csökkenthető az átveendő iratok mennyisége, valamint a tükröződő iratok köre, s ezzel a költségek;
- a szorosabb együttműködés folytán intenzívebbek lehetnek az alapelvekről zajló eszmecsere, emelkedhet az általános szakmai színvonal;
- a szövetségi rendszerbe tartozó különféle szintű szervek együttműködése és azok európai szintre emelkedése révén az állami feladatok konkrétabb meghatározása, s ezáltal intenzívebbé válik a magánszervezetekkel való együttműködés.

A dokumentum elfogadta a szélesebb körű szakmai állásfoglalás szükségességének elvét; a levéltári szintek illetékessége megállapításának, a horizontális és a vertikális értékelés rendszer-szintű kidolgozásának igényét; a szövetségi állam sajátosságainak, valamint a kvantitatív mellett kvalitatív szempontok figyelembe vételének elvét; továbbá az anyagi lehetőségekre is tekintettel lévő módszertani feltételek tisztázása fontosságát. A legkonkrétabb követelményeket a különféle személyes hagyatékokkal kapcsolatosan fogalmazták meg. Prioritásként szögezték le a veszélyeztetett hagyatékokra, a többszörös ráfordítások elkerülésére, a dokumentációs profilnak megfelelő hagyatékok megszerzésére, valamint ezen magániratok levéltárközi cseréjére vonatkozó igényeket.

A 2010 utáni időszak fontos mozzanata volt továbbá a *Német Levéltárosok Egyesülete* iratértékelő munkabizottságának 2005-ben kialakított állásfoglalása, amelynek főbb megállapításai a következők voltak.¹⁵

Nem arról van szó, hogy valamiféle zárt elvi rendszer keretei között határozzuk meg a levéltári iratértékelés mikéntjét – olvasható az indoklásban –, hanem, hogy alkalmazható útmutatót adjunk a mindennapi levéltári munkához. A levéltári irat, pontosabban iratképzők értékelése során figyelembe veendő legfontosabb követelmény, hogy a kiválasztott irategységek kellőképpen tükrözzék mind az aktuális politikai folyamatokat, mind a társadalmi élet megnyilvánulásait – utóbbit olyan széles értelemben véve, amennyire csak lehetséges. A levéltári átvételre kijelölt akár hivatali, akár nem hivatali forrásegyüttesnek a lehető legszélesebb bázison kell nyugodnia, s a konkrét iratértékelésnek elsődlegesen nem az adott proveniencia tevékenységére, hanem a kapcsolatos életmegnyilvánulások nyomainak tükröztetésére kell irányulnia.

¹⁴ Ein neues Positionspapier des VdA-Arbeitskreises „Archivische Bewertung“ zur Überlieferungsbildung im Verbund. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 65. évf. 2012. 1. sz. 6–11.

¹⁵ Positionen des Arbeitskreises Archivische Bewertung im VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare zur archivischen Überlieferungsbildung. Einführung und Textabdruck Von Robert Kretzschmar. *Der Archivar*. 58. évf. 2005. 2. sz. 88–91.

Az 1990-es évek vitái, amelyek döntően a schellenbergi bizonyító-, illetve az információs érték állítólagos szembenállásán alapultak, valójában mindkét oldalon csupán az adott irategyüttes „benső dokumentációs értékét” vették figyelembe. Viszont ezt követően nyilvánvalóvá vált, hogy a kvázi értéksemleges irányultságot feltételező, magukból az iratokból kiinduló és oda vissza is térő, alapjában véve pozitivistá attitűd nem alkalmas az érdemi értékelésre.

A 2012-es iratértékelési kérdésekkel foglalkozó szám igen figyelemre méltó írásában *Stefan Sudmann* a nem hivatali iratok jelentőségét elemzi.¹⁶ Az írás szerzője szintén a kilencvenes évek diskurzusából indítja mondandóját, s utal arra a főként történelmi körökből érkező felvetésre, amely – összefüggésben az ekkoriban mind szélesebb körben ismertté váló *Alltagsgeschichte* („mindennapok történelme”) törekvéseire – a nem hivatali iratok jelentőségére igyekezett felhívni a levéltárosok figyelmét. Az „államközpontú levéltár” veszedelmére, s az „alternatív iratok” jelentőségére már a levéltárügy mérvadó köreiből is figyelmeztettek az azt megelőző esztendőkből: a főként *Hans Booms* nevéhez kapcsolódó szempontrendszerrel már a 1970-es években heves viták dúltak, amelyekkel szemben a levéltáros társadalom többsége még a 1990-es években is komoly fenntartásokat hangoztatott.¹⁷ Hiszen – mint a cikk szerzője is hangoztatja – az „intézményes nyilvánosság” dokumentumait a szakma képviselőinek többsége mindig előbbre való tekintette az informális társadalmi nyilvánosságénál, jóllehet kb. 1960-tól fogva érzékelhető, hogy a pluralizálódó társadalom kibontakozásával párhuzamosan egyre halványabban tükrözik a hivatalok a társadalom színességét.

Ennek az uralkodó szemléletmódnak a megváltozásához azután az ezredforduló tájékán végbement nagy privatizációs folyamatok igen erőteljes impulzusokat gerjesztettek. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy már nemigen tartható a kétféle iratképzőfajta merev szétválasztásának dogmája. A figyelmes szakemberek számára a hivatali jellegű iratok egyre apadó forrásértéke, jelentősége is érzékelhetővé tette a változások szükségességét. A követhető útnak egyre inkább az tűnik, hogy a modern levéltárértelmezés átlépjen végre a közösségi és a nem közösségi iratképzők megosztottságának szemléleti horizontjára. A szerző is idézi Kretzschmart, aki szintén azt az álláspontot képviseli, miszerint a nem állami iratokat nem szabad alárendelt jellegűként kezelniük. Az új szociális mozgalmak megjelenésével a társadalmi csoportok iratait is maradandó értékűnek kell tekinteni.

A cikk szerzője röviden utal arra, hogy az állami, hivatali iratok értékelése kapcsán is megindult egy olyanfajta tájékozódás, amely a korábbiaknál jobban igyekszik figyelembe venni a valós, a funkcionalitás szempontjára alapozó igényeket. Az *Észak-Rajna-Vesztfáliai Tartományi Levéltár* ebben a tekintetben egyfajta kísérleti terepként értékelhető. Ott 2005-től az állami és önkormányzati levéltárak együttműködése keretében kezdtek (vertikális és horizontális) vizsgálatokat, amelyek arra irányultak, hogy melyik

¹⁶ SUDMANN, STEFAN: Überlegungen zur Archivspartenübergreifenden Überlieferungsbildung aus nichtamtlichen Unterlagen. *Archivar. Zeitschrift für Archimessen*. 65. évf. 2012. 1. sz. 12–19.

¹⁷ Lásd ezzel kapcsolatban: HORVÁTH J. ANDRÁS: Tornyosuló aktahegyek vagy társadalmi nagyotál? – Hans Booms iratértékelési és levéltár értelmezési tézisei 1972-ből. *Levéltári Szemle*, 64. évf. 2014. 2. sz. 31–46.

szinten és ponton adódik egy igazgatási feladatra meghatározó hatású döntés, amelynek dokumentációja érdemes a levéltári megőrzésre.

A szerző hivatkozik a *Friedrich Ebert Stiftung* elemzésére, amely azt hangsúlyozza, hogy a privatizáció és a deregulációs folyamatok eredményeként, s hangsúlyosan a kommunális igazgatás területén egyre nagyobb mértékben kerülnek át az állami intézményektől feladatkörök a privát és a közösségi szektorokba (harmadik szektor), s az állam szerepe egyre inkább csupán egyfajta garanciabiztosításra korlátozódik.

A cikk példák idézésével újra és újra aláhúzza a társadalmi szervezeteknek, mint maradandó értékű iratokat képzőknek a jelentőségét. A régi, nagy intézményesen működő szervezetek mellett tömegével jönnek létre folyamatosan helyi szinten működők, amelyekről – sajnálatos módon – a levéltáraknak jószerivel nincs is megfelelő információjuk. Szerencsére a szerző nem esik abba a hibába, hogy csőlátó módon letaszítsa a hivatali iratokat a szemléleti horizontról, s hangsúlyozza, a nem hivatali iratokat a hivataliak értékelésével szükséges korrelálni.

Érdekességként említjük meg, hogy főként az általános – tehát a tartományi, területi és önkormányzati – levéltárak esetében a releváns hivatali, illetve nem hivatali iratok közötti „választási dilemmán” túlmenően az utóbbi időszakban egyes *speciális levéltári gyűjtemények*, mint elkülönült forráslehetőségek is az érdeklődés homlokterébe kerültek. A folyóirat múlt évi 2. száma ennek megfelelően a különféle művészeti jellegű levéltári gyűjtemények helyzetét állította középpontba.

Míg korábban szaklevéltárak foglalkoztak főként művészek különféle hagyatékaiknak gondozásával, mára azonban a levéltárak kapuikat időnként tágra nyitják, s a hagyományos gyűjteményi tematikák mellett új forrásterületeket is keresnek. A művészeti levéltárak esetében már nem csupán az egyes kiállítások szervezésének történeti háttere, s annak szöveges dokumentumai állnak a közösségi irányú törekvések homlokterében, hanem olyan újszerű kommunikációs tevékenység is, mint például az egyes művészekkel való együttműködés lehetőségének keresése.¹⁸

A levéltári használat változó formái és keretei

Az elmúlt évi évfolyam két száma is bő teret szentelt a levéltárhasználat megváltozott módozatainak és a levéltárak szolgáltatási arculata átalakulásának. Az 1. szám elvi szinten vetette fel a levéltárhasználat meghatározó szempontjait, a 3. szám pedig a virtuális kutatóterem gyakorlati kérdéseket felvető szituációját érinti.

Michael Hollmann a Bundesarchiv iratainak internetes közzétételével kapcsolatban fölmerülő kérdéseket állítja cikke homlokterébe.¹⁹ Jóllehet manapság igencsak divatba jött a levéltári állományok bizonyos darabjainak vagy egyenesen nagyobb egységeinek online formájú közzététele, fontos kérdések merülnek fel ezzel kapcsolatosan: így például – mekkora előkészület szükséges ahhoz, hogy az információ a kutatás, illetve a levéltárhasználat számára ilyen módon rendelkezésre álljon. A szerző értekezik a temati-

¹⁸ PRÜGEL, ROLAND: Das Deutsche Kunstarchiv im Germanischen Nationalmuseum. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 69. évf. 2016. 2. sz. 110–113.

¹⁹ HOLLMANN, MICHAEL: Deutschland in zwei Nachkriegszeiten. Der Einstieg in das Online-Archiv des Bundesarchivs. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 69. évf. 2016. 1. sz. 6–9.

kus portálok és az online galériák fenntartásának és aktualizálásának költségkihatásairól is, és a megoldást a digitalizálás intenzívebbé tételében látja.

Az elmúlt két évtizedben a német levéltárak jelentős erőfeszítéseket tettek a nyilvánosság fokozása érdekében. Joggal állapítja meg a szerző, hogy a demokratikus politikai kultúra nem érhető el, ha az alapvető forrásokat nem tesszük széleskörűen hozzáférhetővé. A hagyományos kiállítások, nyitott napok, sokrétű kiadványok mellett a „digitális fordulat” következtében az online közzététel is egyre nagyobb szerepet játszik. Intézményi információk, majd levéltári metaadatok kerültek fel fokozatosan az internetre, majd a technikai lehetőségek függvényében a levéltári feltárómunka eredményei is. A szerző úgy véli, záros határidőn belül minden német levéltár anyagának alapadatai egy zárt rendszeren belül hozzáférhetőek lesznek. Digitális reprodukciók érhetőek el tömegesen az egyes oldalakon. Ám az online-közzétételnek mégis többnek kell lennie, mint egyfajta kiállításnak a kiválogatott iratokból.

A Bundesarchiv már több mint 15 éve prezentálta honlapján az első digitális iratokat (Galéria). Ezek főként a mindennapi munka során feltárt különféle anyagok voltak. A galéria fontos lépést jelentett a nyilvánosság felé, hozzájárult az általános történeti-politikai képzéshez, ám még nem rendelkezett rendszeres építkezési tervvel. A témaválogatás széleskörű volt, s a prezentációt a vizuális hatás szempontja uralta; ezek messze felülreprezentáltak voltak a levéltári iratok arányához képest. Valójában – véli a szerző – az iratok megjelenítési és értelmezési nehézségei (semmiképpen sem analóg voltak), valamint az a körülmény, hogy az esztétikai érték nem mindig esik egybe a tartalom jelentőségével – képezi az igazi problémát. A galéria elismertségére utal ugyanakkor, hogy számos más online felület vesz át innen tartalmakat.

A szerző ezt követően visszatekintve az I. világháborús, valamint a német újraegyesítés alkalmából készített kiállításokra, a közeljövő két évfordulója alkalmából megvalósítandó közös tematikus portál ötletére – Németország két világháború után (a weimari köztársaság 100., illetve a II. világháború 75. évfordulója) – veti tekintetét. Bár nem tisztázott a rendelkezésre álló erőforrások kérdése, ezen feladatok elől nem lehet kitérni, feltéve, hogy a levéltár nem akar marginalizálódni. Mivel rendelkezésre állnak a technikai feltételek, már az évforduló előtt is közzé lehet tenni a dokumentációt, amit az általános online keresőplatformon is könnyűszerrel el lehet érni. Egész irategyütteseket is prezentálni lehet ily módon, ami elrugaszkodást is jelenthet a kiállítási vagy tematikus paradigmától, és az online-levéltár, avagy a digitális olvasóterem képzetét vetíti elénk.

Összekötve az elháríthatatlant a szükségessel és a fontossal, merült fel az iratok online prezentációjának átfogó ötlete: „*Deutschland in zwei Nachkriegszeiten*”. Olyan levéltári anyagokat dolgoznának fel kontextuális adatokkal együtt (iratok, fotók, filmek, hangzóanyag), amelyek tematikai és kutatási szempontból is alapvető jelentőségűek. A weimari köztársaság-témára vonatkozó iratok kiválasztásánál az értelmezés különféle lehetőségeit biztosítanak, nem csupán egy végleges narratíva lehetőségét. *Weimart* ennek megfelelően nem elsődlegesen a bukás perspektívájából dokumentálnák, hanem a siker reményével kecsegtető német parlamentáris demokrácia kísérlete gyanánt is.

A felhasználó-központú iratprezentációnak levéltárközi együttműködés keretei között történő megvalósítását ismerteti ugyanennek a lapszámnak a *DAF-projekt*ről szóló közleménye.²⁰

A reformációs jubileumra való emlékezés szövetségi szintű és pénzügyileg is támogatott együttműködést tett lehetővé Hessen, Sachsen-Anhalt és Thüringia állami levéltárai között egy közös projekt keretében. Bár a reformáció alapidokumentumai közül igen sokat kiadtak, ám – érvel a cikk szerzője – az új felhasználók csoportjai és az új technikák együttesen indokolják a kezdeményezést, amelynek révén a levéltárak már nem csupán tudományos, hanem széleskörű érdeklődést is kielégítenek. *A reformáció digitális levéltárát* („Digitales Archiv der Reformation”) 2015. november 3-án mutatták be. A kétmodulos dokumentumprezentáció az iskolásoktól a tudományos szakemberekig kívánja kielégíteni a forrásigényeket: a részben eltérő forrásfelhasználás részint a helytörténészek, részint a tudósok igényeit kívánja kielégíteni.

A levéltárosok is megérkeztek már a Web 2.0 világába. A Facebookon a felhasználók és kollégák által kommentelt aktuális levéltári hírek, a Twitteren rövid kis megbeszélések olvashatók. Tematikus blogok fókuszálnak történeti eseményekre. Mindez aktív szerepre ösztönzi a levéltárakat. Ámde nem késztet továbbmenő használatra a szociális média? Adódik-e vajon lehetőség a klasszikus munkaterületnek, mint a kutatóteremnek a virtuális térben való pótlására? – Teszik fel a kérdést a 3. szám szerkesztői. Különösen érdekes fénytörésbe helyezi ezeket a kérdéseket *a kölni levéltár összeomlásának tragédiáját megélt igazgató tollából* született cikk.²¹

Mind a másolati digitális, mind az eredeti elektronikus iratok használatának perspektíváira vonatkozó kérdések sorát veti fel a szerző, s eközben megpendíti azt is, hogy az újfajta használat milyen hivatásképet eredményez a levéltárosok között. Az egyik – ma már egyre inkább kifutó értelmezésmód – szerint a digitális anyag csak a mikrofilm egyfajta minőségi változata, s az internetelés csak kiterjesztett hozzáférési lehetőségként szolgál. Ma még azonban nem jósolható meg igazán a digitalizáció távlatja. A kölni szituáció ugyanakkor a digitális verzió fokozott jelentőségére figyelmeztet, s nyilvánvaló, hogy amilyen gyorsan csak lehet, mennél több anyagot kell átmenteni ebbe a változatba.

Az igazgató nem ad hosszú időt az eredeti, papíralapú iratoknak, ám úgy véli, hogy azok főként bizonyos segédtudományi stúdiumokhoz szükségesek, valamint jogbiztosítási szempontból is nehezen kiválthatók.

Történész körökben már elkezdődött a digitális hozzáférhetőség elfogadása. Ennek nagy hátránya, hogy kezdenek leszokni az eredeti anyag használatáról és komolyan vehető kutatási projektek is csupán a digitálisan hozzáférhető iratokra korlátozódnak. A digitális állománnyal rendelkező könyvtárak lassanként kutatóhelyként funkcionálnak, s a regesztakiadásoknak is ilyen értelemben negatív a hatásuk.

²⁰ BLAHA, DAGMAR: Das „Digitale Archiv Reformation – Schriftzeugnisse aus den staatlichen Archiven in der Mitte Deutschlands”. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 69. évf. 2016. 1. sz. 10–15.

²¹ PLASSMANN, MAX: Archiv 3.0? Langfristige Perspektiven digitaler Benutzung. *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen*. 69. évf. 2016. 3. sz. 219–223.

Pozitív hozadéka viszont az új típusú adathozzáférésnek – mutat rá a szerző –, hogy az online használat új dimenziói egy új minőség felé nyitnak kaput: közvetlen adatcsere a használók között, az iratok kommentelése, átírásban és értelmezésben egymás segítése.

Mi lesz a szerepe a levéltárosnak ebben a környezetben, teszi fel a kérdést a szerző. A választ a levéltáros másfajta, a korábbiaknál interaktívabb szerepében véli megtalálni. Olyanfajta felhasználói érdeklődés kerül ugyanis egyre inkább előtérbe, amely nem kizárólagosan az iratanyag használatára vonatkozik. Az internetes kutatás bármely pontján felmerülő különféle tartalmi jellegű kérdések is elvezethetik az érdeklődőt a levéltárhoz. A kölni levéltár igazgatója szerint a jövő kutatási sajátosságai az alábbi pontokon térnek majd el a jelenlegitől:

- A levéltár pusztán információszerzési célból való megkeresése, az iratanyagba való betekintési igény nélkül.
- A levéltárat történeti kérdések kompetencia-központjának tekintik.
- A kutatási lehetőség biztosítását igénylő kérdések arányának csökkenése.
- A levéltár egyfajta logisztikai központtá válik.
- A levéltáros közvetítője lesz a forrásoknak, sok esetben a tartalmi elemekre való tekintet nélkül.
- Elmosódik a tudományos és nem tudományos jellegű használat közötti különbség, s utóbbi egyre kisebb jelentőségűvé válik.
- Meghatározott információcsatornákon a tanácsadás jellegű nyílt konzultáció kommentekkel jelenik meg.
- A használat egyre anonimebb, a személyes kontaktus jelentősége levéltáros és használó között csökken.

Nem tudni milyen arányban válnak dominánssá ezek a jelenségek, ez részben levéltár-függő is. Mindenesetre fontos szempont a szükséges források biztosítása.

A tanácsadó, kutatói referensszolgálati jelleg gyakorlati alkalmazására vonatkozóan kapunk betekintést szintén ugyanezen lapszámban a *Svájci Szövetségi Levéltár munkatársától* az online tanácsadás megvalósított módozata kapcsán.²² A cikkből megtudható, hogy mivel a levéltár 2020-tól teljeskörű digitális hozzáférést biztosít állományaihoz, ehhez online tanácsadást is rendelkezésre bocsájt majd. Ebben a virtuális olvasóteremben a kutató megrendelheti a már digitalizált iratokat, s nem szükséges befáradnia a levéltárba, ellenkezőleg, a virtuális térben kap tájékoztatást, hiszen aki jelen van a digitális térben, az kommunikációképes is. Jóllehet ma is folytat e-mail kontaktot a levéltár, de ez lassú és körülményes.

Mindennek érdekében a Svájci Szövetségi Levéltár 2015 novembere és decembere között virtuális tanácsadási kísérletbe kezdett. A levéltáros chatkapcsolatba lépett a kutatóval, s a tanácsadást egy mindkettejük által látható megosztott képernyős megjelenítés támogatta. A kísérletet sikeresnek minősítették, amelyet folytatni fognak.

²² KURTH-BÜRGI, BEATRICE: Die Online-Beratung des schweizerischen Bundesarchivs Erste Schritte in Richtung „virtueller Lesesaal“. *Archivar. Zeitschrift für Archivreisen*. 69. évf. 2016. 3. sz. 228–230.

A példaként hivatkozott virtuális tanácsadás esetében, a vízerőművek iránt érdeklődő kutató 245 találatot kap a levéltár adatbázisában, ám nehézségei vannak a további szűrés tekintetében. Chatkapcsolatba lép a levéltárossal, aki tanácsot ad neki a találati halmazon belüli további keresésre, viszont a kutató nem jár eredménnyel. Erre a levéltáros a közös böngészővel megmutatja a képernyőjén, hogyan tud az érdeklődő továbbjutni az adatbázisban.

A kísérlet kétségkívül a kutatókkal való interakció új formáját jelenti. Fontos megjegyezni, hogy a tanácsadás sem előzetes jelentkezést, sem külön szoftverinstallációt nem igényel. A kísérlet során két hozzáférési modellt biztosítottak: a/ a kutatóterem korlátozott nyitvatartási ideje alatti funkció; b/ egész héten át, teljes munkaidőben.

A kiértékelés során megállapították, hogy érdemben nem különbözött egymástól a virtuális és a fizikai kutatótermi kérdések jellege. A svájci kollégák kutatói oldalról nagy meglepetéssel találkoztak, jóllehet az egyhónapos kísérleti periódus során csupán napi egy-két alkalmazó vette igénybe a szolgáltatást.

A fentiekben ismertetett írások – úgy vélem – elégséges módon tanúsítják, hogy a bevett szakmai gyakorlathoz és gondolkodásmódhoz amúgy szigorúan kötődő német levéltáros társadalom meghatározó jelentőségű szakmai műhelyei és személyiségei is olykor meglepően új utakat keresnek és találnak a fontos levéltári feladatok, tevékenységi körök újraértelmezése során. Intézményi jelleg és levéltárhasználat tekintetében ennek figyelemre méltó példája a frankfurti városi levéltár várostörténeti intézetté szervezése. Fontos hangsúlyoznunk, hogy jóllehet a levéltári anyag rendelkezésre bocsátása (távoli használat, online kutatóterem, egyáltalán a levéltári intézmény társadalmi és kulturális „átértelmezése”) igen erőteljesen foglalkoztatja a német nyelvterületen dolgozó szakembereket, ugyanakkor a forrásbiztosítás kérdése is nagy jelentőséggel merül fel a folyóirat közleményeiben. Hiszen a digitális korszak mind a hagyományos proveniencia-elv megkérdőjeleződése, az iratképzés összetett volta, egyáltalán az elektronikus irat/adat értelmezési nehézségei folytán újragondolásra késztet bennünket. Végül – talán legfontosabb mozzanatként – a „levéltári fordulat” jelensége említhető: azaz a döntően az állam és az önkormányzat oldaláról értelmezett közlevéltári funkcióknak és szerepkörnek *a forrásbiztosítás tekintetében is társadalmi jellegűvé* alakulása érdemel figyelmet. Ennek megfelelően Németországban a különféle közigazgatási szinteken (szövetségi, tartományi, területi, városi/községi) elhelyezkedő levéltárak egyre inkább arra törekednek, hogy iratértékelési, illetve -gyarapítási tevékenységüket a tartalmi kiürülés jeleit mutató köziratok körén túlmenően a társadalom színes és jelentésteli világára, annak személyes és intézményi szervezeteire is kiterjesszék.

MÉRLEG

A *GYŐRI TANULMÁNYOK* LEGÚJABB KIADVÁNYA

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS
ÖNKORMÁNYZATÁNAK TUDOMÁNYOS
SZEMLÉJE 37/2016.

Felelős szerkesztő BANA JÓZSEF
Győr, 2016. 120 p.

A 2016-os évben a nagy múltú Győri Tanulmányok periodika két ígéretes kiadványa is napvilágot látott, egy forráskötet és egy a hagyományokhoz igazodó tanulmánygyűjtemény. Most ennek a kiadványnak a vázlatos ismertetésére vállalkoztunk, hogy a nemes tradíciókat megismertessük és ápoljuk. Ezek a tradíciók egészen 1971-ig nyúlnak vissza, amikor Győr Megyei Jogú Város Tanácsának Végrehajtó Bizottsága, engedve a több éve folyamatosan jelentkező kutatói igényeknek, megalakított egy majdani tudományos kutatóintézet magját alkotó csoportot. A csoport egyik legjelentősebb tevékenysége volt az 1973-tól megjelenő várostörténeti periodika, a Győri Tanulmányok útnak indítása. A kezdeti céloknak megfelelően az első években elsősorban urbanisztikai, városépítészeti írásokat közöltek, majd az 1980-as évek derekától tovább gazdagodott a sorozat arculata azzal, hogy rendszeresen megjelentetett helytörténeti, szociológiai, gazdaság- és kultúrtörténeti tanulmányokat. Ezzel a kiadványok intézményi háttere is megerősödött, és állandó programot adott a különböző történeti korszakok vertikális kutatásához és publikálásához. Létrejött az a szerző- és kutatógárda is, amelynek tagjai elkötelezettként tárták fel Győr és környéke történeti múltját. A kiadványok népszerűsége növekedett, s a kötetek ma már szinte elengedhetetlen részei a Rába parti város kulturális értékeinek. A rendkívül gazdag történeti múlt és a kutatói felkészültség is indokolta, hogy egyes tematikák önálló füzet formátumban is megjelenhettek. Napjainkban az alkotó műhely közössége folyamatosan tárja fel azokat a kevésbé ismert területeket, amelyekkel mindaddig adós maradt a jeles helyi történészgárda. Az igényes szerkesztésű kiadványok legutolsó, immár 37. kötetét veheti kézbe az olvasó.

A már említett sokszínűséget, kutatói felkészültséget és igényességet méltán képviseli kötetünk hét szerzője. Elsőként *Bagi Zoltán Péter* főlevéltáros, a Szegedi Tudományegyetem tudományos munkatársának kérielt írása olvasható a kötetben „»Azmikor az vaspléhből csinált torony tetejére helyeztetett kakas megszólalna« Győr visszafoglalása 1598. március 28–29.» címmel. Győr történetének egyik legfrekvenciáltabb eseménye szinte folyamatosan terítéken van – méltán – a neves hazai és olykor a külföldi történészek körében. A szerző arra vállalkozott, hogy a Bécs védelmének szempontjából stratégiai fontosságú erődváros visszavételéről az eddigi legteljesebb képet adja. Mindezt három fő eseménysorozatra koncentrálni vázolja fel a szerző: felkészülés a támadásra, a támadók és a védők ereje, a visszafoglalás eseményei. Részlete-

sen bemutatja a felkészülést a támadásra és az előzetes haditerv kidolgozásának menetét, s eközben részletesen kitér a tizenöt éves háború alsó-magyarországi hadszíntereinek eseményeire, az Udvari Haditanács stratégiájára, s különböző ezzel kapcsolatos, a térségben zajlott hadműveletekre, a különböző végvárak és hadi objektumok megerősítésére. A következő alfejezetben a haditerv kidolgozását és a támadásra való felkészülést ismerteti, gyakran hivatkozva egykorú szerzők beszámolóira. Az uralkodó, illetve az Udvari Haditanács végül is a Bécs védelmének megszervezésére rendelt Adolf von Schwarzenberget vezényelte a magyar hadszínterre, akinek haditerv javaslatát is elfogadták. Ezt követően, szintén korabeli visszaemlékezésekre és forrásokra hivatkozva a támadók és a védők összetételének és létszámának részletes elemzését adja meg a szerző. Ütközteti az ellentmondásos adatokat, az előzőleg nem ismert vagy tévesen következtetett eseményeket. Végül a két napig tartó ostromot, a vár visszavételét Istvánffy Miklós „Magyarok dolgairól írt históriájából” kölcsönzött alcímmel – Az ellenség elméjében az micinknek oly megvetése vala – mutatja be. A szerző végül az Utószóban a hatalmas diadal utóéletéről, a nagyszabású ünneplésekről és megemlékezésekről ad képet, amelyek elsősorban Bécs és Prága városait érintették. Mindezek mellett a győri erődváros állapotáról is képet kaphatunk egy korabeli forrás, Habsburg Máttyás főherceg 1601-ben keletkezett beszámolója alapján.

A második szintén érdeklődésre érdemes írást *Csik Tamás* levéltáros (Szépművészeti Múzeum irattára), jegyezte „A Szépművészeti Múzeumból elszállított műkincsek Pannonhalmán 1944–1945” címmel. A tanulmány Csánky Dénesnek, a Szépművészeti Múzeum igazgatójának és Kelemen Krizosztomnak, a Pannonhalmi Bencés Főapátság vezetőjének a műkincsek megmentésre érdekében tett közös fellépését ismerteti. A szerző gazdag jegyzetapparátusra hivatkozva Csánky napjainkban ellentmondásos megítéléséről és Kelemen egyértelmű elfogadásáról is megemlékezik. Ezt követően röviden vázolja a kérdéses műkincsek biztonságba helyezésének előzményeit: 1943-ban sok műtárgyat (festmények, szobrok, grafikák) Veszprémbe szállítottak a Magyar Nemzeti Bank ottani sziklabunkerébe. Ezt követően a német, majd a szovjet megszállás műkincseket érintő veszélyeiről és az elkobzott vagy magánvillákban őrzött ún. zsidóvagyon sorsáról is olvashatunk, elsősorban Csánky Dénes visszaemlékezései alapján. Az értékes műkincsek biztonságba helyezéséről több alternatíva is felmerült, végül Pannonhalmára lett a műkincsek jelentős részének végállomása. Egy külön alfejezetben ismerteti a szerző a rendkívül kiélezett politikai helyzetben lezajlott egyeztetéseket, tárgyalásokat, ami végül is szabad utat biztosított 1944. november–decemberében a szállításhoz. Ezt az előkészítő és szervező munkát gazdag szakirodalomra és a Pannonhalmi Főapátság Perjel naplójának adataira hivatkozva ismerhetjük meg. Az első szállítmányok novemberben érkeztek meg Pannonhalmára. A zűrzavaros időkről és a menetközben elkészült műtárgylistákról, az elhelyezésről, majd a következő év februári továbbszállítás kaotikus körülményeiről megrendítő képet kapunk. Eredetileg a szentgotthárdi apátság pincéjébe vitték volna a műkincseket, de a számtalan – hóviharral is kísért – kitérő során fosztogatások is csökkentették a műkincsek mennyiségét. Szentgotthárdról a szállítmány megmaradt részét tovább vitték Grassaubá, ahol Csánky Dénes átadta a III. amerikai hadseregnek. Innen ideiglenes helyre kerültek Münchenbe, majd 1946 decemberében szállították vissza Budapestre, ahol újabb „atrocitások” érték a gyűjteményt. A harmadik írás *Horváth József*, történész, könyvtáros, a dr. Kovács Pál

Megyei Könyvtár igazgatóhelyettesének tollából „Az ifjú Gárdonyi és a garabonciás diák” címmel következik a kötetben. A színvonalas szintézis először arra igyekszik választ adni, hogy az 1880-as évek közepén, amikor az ifjú Gárdonyi Győrben tartózkodott, a győri sajtó milyen helyzetben volt. Így rövid betekintést kaphatunk a Győri Közlöny, a méltán nagy hírű, ma már kultikusnak mondható Hazánk, a Győri Lapok és a Győri Híradó működésébe. Megjegyzem, az a fejlődési vonal, amit a szerző remekül tár elénk, tökéletesen egyezik a többi dunántúli nagyobb város sajtótörténeti struktúrájával. Következő lépésként megismerhetjük, hogy milyen szerepet játszottak az élclapok az ifjú Gárdonyi életében. A szerző a Szávai Gyula – Győr egyik legmarkánsabb szerkesztője volt a korszakban – alapította Garabonciás című élclap kezdeti időszakát emeli a középpontba, és a fiatal Gárdonyinak a laphoz fűződő kapcsolatát, ennek fontosabb állomásait mutatja be. Gárdonyi Győrbe érkezésekor dolgozott pár hónapig a Hazánk c. lapban, a sajtó alapítású Tanítóbarát című folyóiratban, 1887 nyarán pedig a Győri Hírlap újságírója lett. Pár hónap elteltével, szeptemberben vette át Szávai Gyulától a Garabonciás szerkesztését. A Győri Garabonciásnál előbb, mint felelős szerkesztő működött, majd 1888-tól a lap kiadói és tulajdonjogát is elnyerte. A szerző rávilágít a lap működésének „titkaira”, s eközben érinti Gárdonyi és Szávai kapcsolatát is: Gárdonyi humoros írásait többnyire álnévvvel jelentette meg, amelyek között hasonló hangvételű előfizetési felhívásokat is közzé tett. A tanulmány befejező része Gárdonyi szerkesztői, szervezési munkáját, kapcsolatrendszerét, ekkor megjelent írásait elemzi.

A kultúrtörténeti elemzést követően egy nem kevésbé izgalmas írás következik *Pál István*, az ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke adjunktusának köszönhetően „Gyáros. Egy győri születésű brit vállalkozó beszerzésének tervezete és bukása” címmel. Ez a történet már a hidegháborús 1950-es és 1960-as évekbe kalauzol minket, szinte alappéldáját adva a kommunista diktatúrák politikával átszőtt, gazdasági erő- és tényeresésének kísérletébe. A tanulmányból ugyanakkor a korszak nagyon árnyalt gazdaság-, társadalom- és politikatörténeti hátterét is megismerhetjük. A tanulmányból az egykor Győrben született Stolczer Cheyne Lajos, fedőnéven „Gyáros” megfigyelésének és beszerzési kísérletének szövevényes történetét ismerhetjük meg. Az az érzésünk támadhat olvasás közben, hogy a győri származású vállalkozó működése, illetve az ellene szerveződő beszerzések különböző állomásai szinte ürügyet jelentenek a szerző számára, hogy felfejtse, illetve elénk tárja ezt a csaknem áttekinthetetlen hálózatot. Újból megelevenednek szocialista korszak szereplői – rokonok, munkatársak, beszerzők, politikusok, ügynökök, gazdasági szakemberek – s a háttérben a korabeli biztonsági és külkereskedelmi kapcsolatok rendszerét ismerhetjük fel. Ugyanakkor a célszemély beszerzésének, megfigyelésének részleteit, a főbb eseményeket és magát a kudarcot is a Tavasz 17 pillanata c. emlékezetes szovjet filmsorozatból megismert precíz módszerességgel ismerhetjük meg. A „Gyárost” azonban a módszeres és kimerítő beszerzési és adatgyűjtő manőverek ellenére sem sikerült az állambiztonsági erőknél megnyerni. Kár, hogy a szerző nem közli a kudarc utóéletét, a következményeket vagy a tanulságokat.

Egészen más területre kalauzolja az olvasót *Perger Gyula* néprajzkutató „A Borsos-életmű elveszett darabjai” című feldolgozása. A szerző olyan kordokumentumokat közöl, amelyek a Győrhez több szállal is kötődő Borsos Miklós szobrászművész szerep-

vállalásait tükrözik. Ezek a dokumentumok újságtudósítások, személyi hagyatékok, visszaemlékezések, önéletrészek, biográfiai szemelvények, levelezések köréből kerülnek ki, s jól dokumentálják a Borsos életművet, a győri kötődést, valamint az eltűnt Borsos-szobrok utáni oknyomozást is. Az 1979 novemberében Győrben megnyitott Borsos életmű-kiállítás értékét nagyszerűen reprezentálják a korabeli sajtótudósítások. A szerző számos magánlevéllel idézi meg ezt a korszakot, amelyek révén jut el a szerző a tulajdonképpeni mondanivalójához, az elpusztult Borsos-szobrok sorsának felderítéséhez. A püspökségen megőrzött karmelita naplókban sok utalás és adat található a szobrok történetéről. Így – más forrásokra is támaszkodva – kirajzolódik azoknak az alkotásoknak a sorsa, amelyeket 1941 áprilisában, illetve júniusában ajándékozott a karmeliták temploma számára; ezek Szent Teréz és Szent Antal életnagyságú fából faragott szobrai voltak. Az ünnepélyes átadás és a felszentelés emlékezetes pillanatainak felidézése során a szobrok megsemmisülésének valódi okait is ezen forrásokra hivatkozva rögzíti a szerző. A rend felszámolása és kiköltözése során valószínűleg úgy ítélték meg, hogy ezek a szobrok nem tartoznak a megmentésre érdemes értékek közé, ezért – mivel kevés volt akkor a tüzelő – egyszerűen felaprították. Az egykori szemtanúk pedig szabadkozni, hogy bár a szobrokat nem mentették meg az enyészettől, de amit tudtak, igyekeztek biztonságba helyezni, így az irattárat, könyvtárat, mintegy 40 képet s egyéb tárgyakat. A szerző kényszerűen elfogadja a szoborpusztulás zord tényét, de reménykeltően jelenti ki, hogy „a szobrok sorsa ma sincs megnyugtatóan lezárva”.

A kultúrtörténeti értekezést követően *Galambos Krisztina*, a győri Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Tér könyvtárosának „Adalékok a győri bolgárkertészek történetéhez” című írása olvasható. A szerző sorra veszi azokat az eddig megjelent bibliográfiai forrásokat, amelyek a hazai és a győri bolgárkertészek történetével foglalkoznak. Megemlíti, hogy írásának elkészítéséhez sok segítséget kapott egy bolgárkertész felmenőjétől is: családi iratok, fényképek, visszaemlékezések, – oral history közlései – így jelentősen kiegészítették forrásbázisát. A bolgárkertészet a 19. században terjedt el a Magyarországon, először Főton telepedtek le, majd közel tíz év múlva, 1874-ben Győrt is elérték, s a Holt-Rábca partján kezdték a kertművelést. A helyi hatóságok mondhatni kiemelten támogatták a bolgárkertészeket, akik számos eddig nem ismert technológiát honosítottak meg, mint az öntözéses gazdálkodást, a melegházi termelést, s hamar népszerűek lettek a városban, s a régióban is. A 20. század elejétől számos bolgárrendszertű kertészet alakult az országban. Győrött négy bolgár és hat bolgárrendszertű magyar kertészet működött, a jelek szerint igen eredményesen. A szerző „Bolgárkertészek a győri piacon (kezdetektől 1915-ig)” c. alfejezetben táblázatba foglalva évkörönként közli a bolgárkertészek nevét, a piac helyét, a stand nagyságát és az éves piaci bérleti díjakat. Képet kapunk a helyi lakosok és gazdálkodók közötti ellentétekről is, s érdekes, hogy a hatóságok vitás esetekben a bolgárkertészetet támogatták. Az 1912-ben kitört Balkán-háború miatt a bolgárkertészek zöme azonban hazatért, s ez elég komoly negatív következményekkel (pl. áremelkedés, áruhiány) járt. Az 1930-as évektől újabb családok települtek ide Bulgáriából, s ez ismét a zöldségtermelés fellendülését hozta magával. A II. világháború után a győri bolgárkertészek többsége Győrben maradt, de az általuk megművelt terület fokozatosan csökkent, ráadásul a szerveződő termelőszövetkezetekbe sem léptek be. Az 1960-as évektől már nem tudtak megélni a kertészetből, s a következő generáció pedig már felhagyott elődeik foglalkozásával. A szer-

zõ ezt követően a bolgár közösségek szokásairól, hagyományairól tesz említést, végül összegzésében a bolgárkertészet jelentőségét foglalja össze.

A kiadvány utolsó, befejező tanulmányát *Borbély Tamás*, Győr Megyei Jogú Város Levéltárának levéltárosa jegyzi „Galíciai menekültek fogadtatása Győrben az első világháború idején” cím alatt. A Nagy Háború alatt két jelentős menekülthullám érte a hátországot. Először 1914 őszétől, az orosz hadműveletek hatásaként Galíciából és Bukovinából érkeztek menekültek. A másik nagyobb menekültáradat 1916 augusztusában, az erdélyi román betörés miatt lepte el az országot. A szerző ismerteti a két menekülthullám eltérő megítélését a politika, a sajtó és az államigazgatás szempontjából, kiemelve, hogy a Galíciából érkezett – főként ortodox zsidók – iránt általános ellenérzés volt tapasztalható, ráadásul osztrák állampolgárok voltak, így nem Magyarországot illette volna az eltartásuk. A szerző a Győrben előforduló két menekültcsoport közül elsősorban a galíciaiakkal foglalkozik, főként a helyi sajtó közléseit ismerteti időrendi sorrendben, s megállapítja, hogy ez a sajtóvisszhang az országos trendet követte. Az első hullámmal pár száz fő érkezhettek, míg a második alkalommal 1915-ben jóval többre becsülték a létszámukat. A róluk való gondoskodást, elhelyezésüket, segélyezésüket is megtudhatjuk, kiemelve a városi izraelita hitközség és más szervezetek segélyakcióit. 1916-ban már néhány menekült elleni hatósági eljárásokról, árdrágításokról tudósít a sajtó, aminek egyenes következménye volt a város és a menekültek közötti fokozatos feszültség. Az Erdélyből érkező menekültek tovább nehezítették a város menekültpolitikáját, ugyanis a két menekültcsoport szembeállítására és megítélése egyre markánsabb lett, antiszemita felhangokat is megütve olykor. A helyi sajtóban is ellentmondásos volt a két menekültcsoport, főleg a galíciaiak megítélése. Ugyanakkor a menekültek létszáma, a súlyosbodó ellátási körülmények amúgy is megterhelték a város élelmiszer tartalékait. A szerző szerint valószínűleg ezzel is magyarázható, hogy 1916 októberében a Galíciából érkezettek elhagyták a várost, Morvaországba telepítették őket. Győr városa fellelegzett, de ezzel a galíciai menekültek sorsa korántsem rendeződött, s kálváriájuk a háború befejeztével sem oldódott meg, mivel az ismét létrejött Lengyelország sem fogadta őket szívesen.

Az értekezések méltó módon igyekeztek feltárni a nagy múltú város történelmét. Fontos megemlíteni a városban folyó tudományos kutatásokat, s az ebből létrejött kiadványokat támogató és fenntartó Győr Megyei Jogú Város Önkormányzatát is. Kévszám olyan város van, ahol ilyen magas szinten támogatják a történelmi múlt módszeres feltárását. A kötet szerkesztője *Bana József*, Győr Megyei Jogú Város Levéltárának igazgatója, aki hosszú évek óta irányítja a Győri Tanulmányok munkálatait.

Márfi Attila

DICSŐSÉGE KÖVETENDŐ PÉLDA – PAULER GYULÁRA EMLÉKEZTEK BADACSONYTOMAJON

Hazánk első levéltárnokára emlékeztek születése évfordulóján 2017. május 14-én nyughelyén, a Szent Donát kápolnában.

Az emlékező szentmisét *Földi István* plébános celebrálta, majd az ünnepségre egybegyűlteket a szervező *Nők a Balatonért Egyesület* helyi csoportjának vezetője, *Farkas Éva* köszöntötte. A levéltárnok, jogász történész, író életútját *Szabó Csaba*, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója elevenítette fel. Mint mondta, *Pauler Gyula* 1841-ben született, 1874-ben nevezték ki országos levéltárnoknak. Közel harminc éven át kitartással végezte munkáját.

Hozzáfogott a levéltár újjászervezéséhez. Példásan rendezte az új anyagokat, és a levéltárat az európai tudományosság színvonalára emelte. Történészként az Árpád kori magyar történelemmel is foglalkozott. Javaslatára fogadták el a millennium évének az 1895-ös esztendőt. *Pauler Gyula* munkája nyomán a régi országos levéltár néhány száz méternyi anyaga jelentősen gyarapodott, halálakor elérte a tizenöt kilométert. A zsúfoltság már akkor komoly problémát jelentett. Sajnos nem érthette meg, hogy az iratok méltó helyükre kerülhessenek. Érdeme, hogy hosszú és tartalmas munkássága 29 éve alatt a gyűjteményekből tudományos igényű levéltárat teremtett. Neki köszönhetjük többek közt, hogy kialakult a mai diplomatikai levéltár, a középkori oklevelek gyűjteménye. Jelentős levéltár-szakmai és tudományos tevékenysége mellett igazgatási feladatokat is ellátott. 1903 nyarán badacsonytomaji birtokán töltötte szabadságát, ott érte a halál. Budapesten helyezték örök nyugalomra, unokája, *Bogyai Piroska* azonban a badacsonyi Szent Donát kápolnába hozatta hamvait. Őt tekintik az Árpád kori magyar történelemmel kapcsolatos tudományos kutatások megalapozójának Magyarországon.

1999-ben díjat neveztek el róla, a *Pauler Gyula díj* a levéltáros társadalom legnagyobb elismerése – mondta a főigazgató. Hangsúlyozta, hogy az elődök dicsősége követendő példa az utódok számára. Reményét fejezte ki, hogy ha legközelebb eljönnek hamvaihoz, már arról is beszámolhat az első levéltárnoknak, hogy a kormányzat – átérzve a nemzet történetének megőrzésében a levéltár fontosságát – támogatja őket, és ami ma még csak ígéret, talán akkor elmondhatja, hogy épül az új országos levéltár.

Berecz Nikolett a városi művelődési központ igazgatója a hazai levéltár kiemelkedő alakjáról szólva *Pauler Gyula* kutatásai eredményét, a településhez való kötődésének történetét osztotta meg a hallgatósággal, amelynek soraiban jelen voltak a leszármazottak is. Az ünnepségen a résztvevők az emlékezés koszorúit, virágait helyezték el a kápolna kriptájánál, közreműködött a *Nők a Balatonért Egyesület* helyi csoportjának kórusa.

Tóth B. Zsuzsa /VEOL

ÚJ INTÉZMÉNYVEZETŐK

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ÚJ FŐIGAZGATÓJA

DR. HABIL SZABÓ CSABA

2017. április 18-ával Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere *dr. Szabó Csabát* nevezte ki a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatójának.

Szabó Csaba 1967. július 7-én, Nován született. Általános és középiskolai tanulmányait Zalaegerszegen végezte. Még általános iskolás korában megismerkedett a Zala Megyei Levéltárral, ahova középiskolás korában már rendszeresen járt, kutatott. Érettségi után 1991-ben magyar–történelem szakos általános iskolai tanári diplomát szerzett a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. 1989-ben az Országos Tudományos Diákköri Konferencián első helyezést ért el *A tibanyi bencés apátság egyházi nemesei a középkorban* című dolgozatával. 1992 és 1997 között Németországban az Eichstätti Katolikus Egyetemen történelmet, gazdaság- és társadalomtörténetet, művészettörténetet hallgatott, tanulmányait magiszter diplomával zárta. Tanulmányai során nemcsak a német nyelvet sajátította el, hanem a kultúrát is jól megismerte. 2000-ben, Németországban PhD fokozatot szerzett. *Die katholische Kirche Ungarns und der Staat in den Jahren 1945–1965* című disszertációja 2003-ban, Münchenben könyv formájában is megjelent. 2005-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltár szakán diplomázott. 2010-ben, szintén az ELTE-n habilitált történettudományi területen.

Pályafutását 1997-ben kezdte Budapest Főváros Levéltárában, ahol segédlevéltárosi, levéltárosi majd főosztályvezető-helyettesi munkaköröket töltött be. Munkája során számos publikációt adott közre, köztük dokumentum-köteteket és kézikönyvet önállóan és társszerzőként is. 2003-ban került át a Magyar Országos Levéltárba, ahol kezdetben az 1945 utáni kormányzervek főosztálya vezetőjeként dolgo-

zott. Erre az időre esett a főosztály összevonása a volt pártiratok főosztályával, valamint az új, Kormányzati Gyűjtőterületi Főosztály megszervezése, amelynek kiemelt feladata az államigazgatás iratkezelésének felügyelete, ellenőrzése. 2004-ben sikerrel pályázott a főigazgató-helyettesi posztra. Két ciklusban is ellátta az 1945 utáni politikai és gazdasági kormánysszervek, pártiratok, a gazdasági iratok és gyűjtőterületi főosztályok, valamint az informatika felügyeletét. Ez utóbbi területen kiemelten kezelte és támogatta a levéltári anyag digitalizálását, elektronikus nyilvántartását, adatbázisok építését. Mindezt nemcsak papíralapú dokumentumok, hanem hangzó- fénykép- mozgóképes anyagok esetében is szorgalmazta. 2007 őszétől a MOL Európai Unió projektjének (konzorciumban a BFL-lel és a KopintDatorg Zrt-vel), az Elektronikus Levéltárnak lett az Országos Levéltár oldali vezetője. Ezzel európai színvonalú levéltári nyilvántartást és hosszú távú megőrzésre szolgáló informatikai megoldást sikerült Magyarországon bevezetni. Az Országos Levéltárban eltöltött hét év során számos publikációt jelentetett meg. Kiemelkedő jelentőségű, hogy Nagy Imre és mártírtársai perének ötvenedik évfordulójára virtuálisan egyesítette munkatársaival a per teljes anyagát. Ezzel a módszertani szempontból is úttörő munkával sikerült a huszonháromezer oldalnyi iratanyag mellett hiánytalanul feltárni és digitálisan is felújítani a per hangzó anyagait, amelyet DVD-n is kiadtak.

2010 őszén felkérést kapott a Balassi Intézet – Collegium Hungaricum Bécs tudományos igazgatóhelyettesi és egyben a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatói posztjának betöltésére, ahol 2015 nyaráig dolgozott. Számos rendezvény (például több kiállítás és nemzetközi konferencia) megszervezése mellett kiemelten kezelte az intézet német nyelvterületen rangos, keresett és citált tudományos kiadványsorozatát, a *Publikationen der ungarischen Geschichtsforschungot*, amelynek tizennegyedik kötete 2015 decemberében jelent meg. Tizenhárom kötet kiadása igazgatói megbízatása idejére esett, három kötetet maga szerkesztett, négy kiadványnál társszerkesztő volt, több kötetben publikált tanulmányt. A sorozatban megjelentek klasszikus forráskiadványok, monográfiák és tanulmánykötetek is.

Kiküldetése lejártával hazaköltözött, és korábbi munkahelyén, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, az 1945 utáni politikai és gazdasági kormánysszervek és pártiratok főosztályának vezetőjeként helyezkedett el. Fél év elteltével általános főigazgató-helyettesi megbízást kapott, amelyet 2017 áprilisi főigazgatói kinevezéséig töltött be. Fél évig hozzá tartoztak az intézményből távozó megyei főigazgató-helyettes feladatai is.

Több szakmai és civil szervezetnek tagja, így a Levéltári Kollégiumnak, a Magyar Levéltárosok Egyesületének és a Hajnal István Körnek is. Tizenhárom könyvet jegyez szerzőként, tizenötöt szerkesztőként, ezeknek közel harmada idegen nyelvű. Tudományos közleményeinek száma száz fölött van. Számos konferencia és kiállítás megrendezése kötődik nevéhez. Hazai és külföldi kutatásai főként a huszadik századhoz kapcsolódnak, különös tekintettel a magyar katolikus egyház működésére és helyzetére a létező szocializmus időszakában.

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRÁNAK ÚJ FŐIGAZGATÓJA

DR. CSEH GERGŐ BENDEGÚZ

Kérdések és válaszok

Eddigi szakmai tevékenységed során mely kérdések izgattak leginkább?

Éppen negyedszázada dolgozom levéltárosként, ennyi időbe pedig sok minden belefér. Az első pillanattól kezdve 20. századi levéltári anyag közelében dolgoztam, ez szabta meg főbb kutatási területeimet is, persze úgy is fogalmazhatnánk, hogy alapvető érdeklődésem vezetett erre a területre. Magyarország 1945 utáni történelme különösen vonzó és újonnan kínálkozó kutatási perspektívákat nyújtott a '90-es évek elején, ezért is kezdtem foglalkozni például a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hazai működésével és annak nemzetközi hátterével (ez később a doktori disszertációm témáját is adta), vagy a Kádár-kor sajtó- és tájékoztatáspolitikájával. Levéltárosként ugyanakkor mindig fontosnak tartottam az iratok keletkezési körülményeinek, a létrehozó szervek intézménytörténetének a feltárását és persze az iratanyag feldolgozásának elvi és gyakorlati kérdéseit. A '90-es évek közepén jutott el az informatika a napi levéltári használat szintjére (jól emlékszem, ahogy az osztályra érkezett első közös használatú számítógépet a csodáknak kijáró áhítattal álltuk körbe), életkori adottság is volt tehát, hogy az akkori ÚMKL, illetve a Magyar Országos Levéltár egyik legfiatalabb levéltárosaként ebbe is beleártsam/beleássam magam. A levéltári informatika az említett áhítatos pillanat óta is meghatározó szerepet tölt be a szakmai munkámban: a levéltári adatbázisok, különböző digitális tartalmak előállítására és közzététele mind elméleti, mind pedig gyakorlati téren folyamatosan „izgalomban tart”, ha szabad visszautalni a kérdésre. Az állambiztonsági levéltárba is ez a speciális helyzet vezérelt: az 1997-ben létrejött Történeti Hivatalba kimondottan az informatikai feldolgozás és a digitalizálás megszervezésére hívtak át, itt egészen mostanáig közvetlenül is irányítottam ezt a területet. Az állambiztonsági iratanyag feldolgozatlansága nyilvánvalóan

megkövetelte az intézménytörténeti, archontológiai kutatások beindítását, majd ezek eredményeinek közzétételét is. Ugyanezen iratanyag hiányosságai pedig ráirányították a figyelmet a klasszikus állami levéltári iratok fogyatékoságaira, a kollektív emlékezet forrásainak a kibővíthetőségére: ezért is kezdtem/kezdünk az elmúlt években alaposabban is foglalkozni magániratok, hagyatékok gyűjtésével, vagy oral history interjúk készítésével. A titkosszolgálati iratok azonban nem csak ezen a téren jelentettek új kihívásokat: a levéltári szakma egyik nagy újkori dilemmája, a kutatás szabadságának és a személyes adatok védelmének kettőssége itt hatványozottabban jelentkezett és jelentkezik ma is. Biztos vagyok abban, hogy ez a kérdéskör sokáig izgalomban fogja tartani a hazai és nemzetközi levéltári területet, és úgy sejttem, ebből a közös szakmai izgalomból ki fogom venni a részem a jövőben is.

Milyen intézményképet látsz magad előtt?

Az állambiztonsági iratokat és az azt kezelő levéltárat rengeteg téves előítélet övezi ma is. Az egyik ilyen közkedvelt toposz, hogy egyszer végre le kellene zárni a múltat és mindent nyilvánosságra kellene hozni. Szegény történész szakma lehúzhatná a rolót, ha a történelem bármely szakaszát le lehetne zárni. Szintén beívódott a köztudatba, hogy itt minden anonimizálva ismerhető csak meg, az igazi nagy titkokat máig rejtegetjük, bezzeg ezeket a kérdéseket külföldön már sokkal jobban megoldották. Kollégáimmal közel húsz éve dolgozunk azon, hogy ezeket a tévképzeteket eloszlassuk, mára már mutatkoznak ennek a munkának az eredményei. Ezen az úton kellene továbbra is haladnunk, hogy az ÁBTL egy nyitott, politikamentes, a társadalmi tudatba jobban beágyazott, szakmailag is hiteles, az információs kárpótlást a leghatékonyabban szolgáló levéltár legyen. A modern levéltárak ma már amúgy is elsősorban az egyéni és közösségi identitáskeresés helyszínei, ehhez pedig az ÁBTL speciális iratanyaga kimeríthetetlen forrásként szolgál.

Ezeknek a céloknak egyik közvetlen előfeltétele, hogy a jelenlegi, időben lezárt gyűjtőkört feloldja a törvényhozó, és az ÁBTL az 1990 utáni titkosszolgálati iratok tekintetében is illetékességet kapjon.

Másik fontos probléma az általunk őrzött iratanyag hiányos volta, ezen a téren (is) rengeteg tennivalónk van még. A hazai levéltárakban őrzött állambiztonsági vonatkozású anyagok virtuális egyesítése, a külföldi társintézményekben végzett iratfeltárások, vagy a személyes irathagyatékok gyűjtése vezethet el bennünket a meglévő fehér foltok csökkentéséhez. Mindehhez nagy szükség van a hazai levéltárakkal való hatékony együttműködésre, ezért komoly figyelmet kívánok fordítani az ÁBTL intézményközi kapcsolataira és a kölcsönös érdekeltségen alapuló kooperációra.

Milyen módon képzeled el az ideális intézmény megalósítását?

A szükséges személyi, szervezeti változásokon javarészt már túl vagyunk, ezek reményeim szerint jelentős mértékben szolgálni fogják a feladatok hatékonyabb ellátását. A levéltár jelenlegi együttműködési megállapodásait kivétel nélkül áttekintjük, és folyamatban van számos új kooperációs program beindítása hazai kutatóhelyekkel és külföldi partnerekkel egyaránt. Nagy energiákat fordítunk az állampolgári adatszolgáltatási határidők csökkentésére, jelenleg azonban a gyorsan növekvő számú megkeresések éppen ellene hatnak ezeknek a törekvéseknek. Az ÁBTL nyitottságát és (el)ismertségét

leginkább a közművelődési, oktatási programok szolgálhatják, ezért középiskoláknak, egyetemeknek is kínálunk a jövőben előadásokat, intézménylátogatásokat, vagy akár az interneten keresztül hozzáférhető oktatási segédanyagokat. Mindezt igyekszünk a lehető legtöbb és legkorszerűbb információs csatornán is szolgáltatni, enélkül ugyanis ma már minden közgyűjtemény halálra, de legalábbis feledésre van ítélve.

Az egykori titkosszolgálatok iratanyagának foghíjas volta nem csak a levéltár saját problémája: mivel az információs önrendelkezési jog biztosítását csak a mi intézményünk számára írja elő a törvény, az ÁBTL elemi kötelessége mindent megtenni az állambiztonsági vonatkozású források „gyarapítására”. Ez természetesen jelenti a jelenlegi szolgálatoknál lévő, 1990 előtt keletkezett iratok mind szélesebb körének átvételét (ez nyilvánvalóan nem rajtunk múlik elsősorban), a magyar levéltárakban őrzött állambiztonsági iratok digitalizálását és saját anyagunkkal való virtuális kiegészítését, a román, szlovák, cseh, német, lengyel társintézményekben (és egyszer talán a moszkvai levéltárakban) őrzött, magyar vonatkozású iratok másoltatását, az egykori áldozatok személyes irathagyatékainak feltárását és gyűjtését, vagy az állambiztonsági történetek egykori szereplőivel történő oral history interjúk készítésének felgyorsítását.

A fent jelzett változások legfontosabb előfeltétele persze leginkább a résztvevőkben rejlik: ha komolyan vesszük a „nyitott levéltárak” és a „szolgáltató közgyűjtemény” koncepcióját, akkor ahhoz nyitottságra képes és kész, szolgáltatásra alkalmas munkatársak és hozzáállás szükséges.

Melyek lennének a legsürgetőbb/ legfontosabb tennivalók?

Jelenleg legfontosabb gyakorlati feladatnak a levéltár befogadóképességének növelése látszik: iratraktáraink gyakorlatilag megteltek, ezért sürgős megoldást kell találnunk újabb iratőrző helyiségek kialakítására az Eötvös utcai épületen belül. A folyamatosan növekvő állampolgári és kutatói érdeklődés további sürgető kérdéseket is felvet: a levéltár informatikai szolgáltatásainak fejlesztése, az oktatási és PR-tevékenység kiszélesítése vagy az iratfeltárási és digitalizálási programok bővítése a korábbiaknál nagyobb személyi és anyagi ráfordításokat követel meg, a fent jelzett szervezeti és személyi változások már jórészt ezt a célt szolgálták. A fejlesztéseknek jelentősek a költségei, ezért a rendelkezésre álló anyagi erőforrások felhasználásánál is szükség lesz hangsúlyváltásokra, új finanszírozási lehetőségek és módszerek keresésére.

SZÉKESFEHÉRVÁR TOPOTÉKA ÚJ VIRTUÁLIS GYŰJTEMÉNY ŐRZI EMLÉKEINKET

A Városi Levéltár és Kutatóintézet is csatlakozott a Topotéka virtuális dokumentum-gyűjteményhez, amely egy osztrák magánkezdemenyezésből nőtte ki magát európai szintű projektté. A felület egy település, településrész vagy akár egy helyi közösség múltjához, történetéhez és mai életéhez kapcsolódó fényképeket, dokumentumokat, hangfelvételeket és más archív anyagokat hivatott megőrizni és bemutatni. A Topotéka projekt célja, hogy a magánkézben őrzött dokumentumok az adott közösség minden tagja számára térítésmentesen hozzáférhetőek legyenek egyetlen felületen, úgy, hogy közben az anyag szakszerű módon történő rendezése is megvalósuljon. Lényeges az is, hogy a fellelhető dokumentumok változatos szempontok szerint kereshetők, indexelhetők és pontosan lokalizálhatóak legyenek. A Városi Levéltár és Kutatóintézet gondozásában működő Székesfehérvár Topotékát május 17-én, szerdán délután mutatták be.

Csurgai Horváth József, a Városi Levéltár igazgatójának köszöntője után Garami Erika, Budapest Főváros Levéltára referense kiemelte, egyedülálló, hogy rekordsebességgel ilyen állapotba hozza egy város a Topotéka oldalát. Elmondta, hogy Székesfehérvár az országban az első város, amely a szorosan vett projekten kívül is bővíti az oldal lehetőségeit. Kiemelte, hogy ha valaki szeretné digitális formában megőrkíteni fotóit, képeit, festményeit, az adott oldal impresszumában megtalálhatja, kihez kell fordulni. Szólt arról is, hogy a projekt során a legtöbben fotókat küldenek, de várják a közelmúlt tárgyi emlékeit, például buszjegyeket, színházjegyeket, térképeket is digitalizálásra.

Bakos Edina, a Városi Levéltár és Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa elmondta, hogy a feltöltött fotók között számos szempont alapján kereshetünk, többek között aszerint, hogy mit és hol ábrázol, az idővonalas keresés pedig az általunk kiválasztott időpontban készült képeket hozza fel. Működik egy nagyító, mellyel a fotók apró részleteit is láthatjuk, illetve közzéteszik a képek elkészültének időpontját és tulajdonosának nevét is. Bakos Edina hozzátette, hogy a jelenleg feltöltött mintegy 136 fénykép csak bemutató, az igazi munka most kezdődik, hiszen csak ezután keresik fel a városi közösségeket, iskolákat, nyugdíjas klubokat, hogy fényképeikkel csatlakozzanak a projekthez.

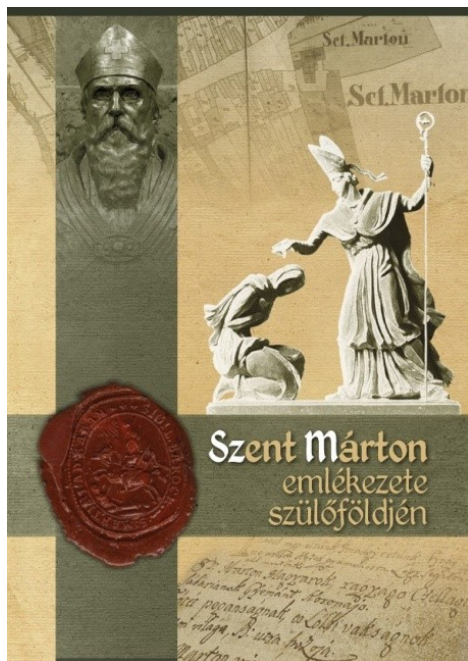
„SZENT MÁRTON EMLÉKEZETE SZÜLŐFÖLDJÉN”

RENDRHAGYÓ LEVÉLTÁRI KIÁLLÍTÁS SZOMBATHELYEN

A Szent Márton születésének 1700. évfordulójára szervezett országos emlékvé alkalomból a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára olyan kiállítással állt az érdeklődő közönség elé, amely az ókortól napjainkig adott történeti áttekintést a Szent Márton tisztelet hagyományainak szombathelyi és Vas megyei emlékeiről.

A kiállítóteret teljes egészében kitöltő nagyszabású tárlat nem pusztán a szokványos levéltári kiállítások repertoárját vonultatta fel, nem kizárólag iratokra építkezett, hanem számos kiegészítő látványelemet, műtárgyat, öltöztethető bábut, épített elemeket, makettet is felhasznált. A tárlaton feltűnt a korhű római páncélba öltöztetett Márton életnagyságú alakja és a didergő koldus is, akire köpönyegét ráterítette. A Salgo állványzati elemek felhasználásával épített stilizált várfal és templom fölött egy projektor segítségével a levéltár archív fotóiból összeállított vetítés képkockái peregtek, és repítették vissza az érdeklődőket az 1913. évi Szent Márton ünnep időszakába. A kiállítóterben látható volt az egykori szombathelyi várostorony erre az alkalomra készített, térbe helyezett méretarányos makettje, valamint egy nagyméretű térkép-asztal, amely a Szent Márton titulusú Vas vármegyei templomok földrajzi elhelyezkedését szemléltette 3D-s épületmodellekkel. A látogatók bepillanthattak a terméskövekből kirakott legendás Szent Márton-kútba, akár emlékpénzeket is dobhattak a vízbe.

A látványelemek mellett a tárlat tartalmi, levéltárszakmai szempontból is igen gazdag és értékes ismeretanyagot vonultatott fel. Az időrendben elhelyezett 15 tematikus tábló összeállítását több hónapos intenzív kutatómunka előzte meg, a munkában az intézmény öt levéltárosa és három külső szakértő vett részt. A szisztematikus forrásfeltárás nyomán számos új adat került napvilágra, amelyek értékes adalékokkal gazdagították a Márton-kultuszhoz kapcsolódó tudásanyagot.

A képekkel gazdagon illusztrált tablók bemutatták a Szenthez fűződő hagyományok helyszíneit és a kultuszához levéltári dokumentumokat, emlékeket. A látogatók a kiállítóterben barangolva megismerhették a Szent élettörténetét, az ő égi oltalma alá helyezett egyházmegyét, valamint a történeti Vas vármegye Szent Márton titulusú templomait, továbbá a szombathelyi régészeti ásatások során feltárt Szent Márton-kutat, a Gosztonyi János győri püspök által Szombathely városa számára 1525-ben kibocsátott kiváltságlevelet és még számos relikviát.

A kiállítás külön tablót szentelt azoknak a forrásoknak, amelyek az ókori Savariát már a korai középkortól kezdve Szent Márton születési helyeként azonosították. A látogatók megismerhették a 12. századi Angliában készült Hereford-i világtérkép ábrázolását, valamint Antonio Bonfini és Paolo Giovio középkori krónikáinak a témához kapcsolódó leírásait.

A bemutató kuriózuma volt az a tabló, amely kiválóan foglalta össze a Szent Márton kultusz évszázadokon átívelő folytonosságának bizonyítékait. A várost 16-19. század során felkereső híres utazók – a németalföldi Carolus Clusius, az angol Richard Pococke és Jeremiah Miles – leírásai minden kétséget kizáróan igazolják, hogy a Szent tisztelete az újkor hajnalán is élő volt a vasi megyeszékhelyen.

A domonkos szerzetesek 1638-ban, a Szombathely határában található Szentmárton községben történt letelepedésével a „Márton-kultusz” új lendületet nyert. A rendi levéltárból származó dokumentumok hírt adnak arról, hogy a szerzetesek kü-

lönös tisztelettel ülték meg Szent napját. Az ünnepi misét zenei kíséret mellett tartották és ezen a napon mindig közszemlére tették a templomban őrzött Márton-ereklyét, amelyet a hagyomány szerint Mátyás király kincstárából kaptak.

A kiállítás bőségesen illusztrálva mutatta be a kultusz 19-20. századi fejlődését is. Ennek nevezetes eseménye volt Szent Márton ereklyéjének a szülővárosba érkezése. Mikes János akkori szombathelyi püspök kérésére a Tours-i Érsekség a szent földi maradványaiból egy koponyacsont darabot ajándékozott a Szombathelyi Egyházmegyének. A relikviát a Franciaországból Szombathelyre kísérő delegáció 1913. június 13-án érkezett az egyházmegye székhelyére. A „szülőföldjére hazatérő” Szent Márton méltó fogadására nagyszabású ünnepséget szerveztek a városban, az ereklyét diadalmenettel felérő grandiózus körmenet keretében vitték a végső elhelyezésre szolgáló püspöki székesegyházig, ahol az ünnepi alkalomra készített hermába helyezték, amelyben azóta is őrzik.

A kiállítás különlegessége volt az interaktivitást biztosító tér, ahol a látogatásra érkező tanulócsoportok a levéltár munkatársai által készített – leírásokat és fényképeket tartalmazó – adatbázis segítségével tájékozódhattak a történeti Vas vármegye Szent Márton titulusú templomainak történetéről. A gyermekeket a tárlathoz kapcsolódó levéltárpedagógiai foglalkozások várták, a komolyabb, gondolkodtató feladatoktól a keresztrejtvényen át a képkirakókig.

Az újszerű, a levéltáraktól eddig meg nem szokott megoldásokat alkalmazó, közönségcsalogató tárlatot a nyitva tartás 7 hete alatt több mint 700 látogató, köztük számos külföldi turista tekintette meg. A helyi televízió a levéltárosok bevonásával a 15 tablót ismertető kisfilm-sorozatot készített, amelyet az év folyamán számos alkalommal bemutattak. Az élményközpontú tárlat alapkonceptiója Mayer László levéltáros-tól, valamint a technikai kivitelezésben segédkező restaurátortól, Hesztera Aladártól

származott, aki külső munkatársként több mint egy évtizede vesz részt az MNL Vas Megyei Levéltára kiállításainak megvalósításában.

A „Szent Márton emlékezete szülőföldjén” című kiállítás egyedi alkalomra készült, és a Szent születésének 1700. évfordulójára Szombathely város által szervezett jubileumi esztendő egyik emlékezetes epizódja, egyben a levéltár eddigi legsikeresebb tárlata volt. Annak érdekében, hogy az időszaki kiállításon bemutatott gazdag ismeretanyag ne tűnjön el nyomtalanul, egy reprezentatív ismertető kiadvány készült, amelynek grafikai tervezését – amint a kiállítási tablókat is – Németh József levéltári munkatárs végezte. Szombathely Megyei Jogú Város anyagi támogatásának köszönhetően a két ív terjedelmű kiadvány magyar és angol nyelven is megjelent. Az igényes megjelenésű, enciklopedikus jellegű munka méltó emléket állít Szent Márton helyi kultuszának és az MNL Vas Megyei Levéltára munkatársai által elvégzett rendkívül alapos, minden részletre kiterjedő szakmai kutatómunkának.

Szent Márton emlékezete szülőföldjén. Szerk. MAYER LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára; Képeslevelezőlap-gyűjtők Egyesülete, Szombathely, 2016. 35 p.

Remembering St Martin in his birth place. Editor MAYER LÁSZLÓ. Hung. Nat. Archives Vas County Archives; Society of Picture Postcard Collectors, Szombathely, 2016. 35 p.

Aigner Géza

MOZAIKOK GYŐR TÖRTÉNETÉBŐL

VÁROSMONOGRÁFIA MŰHELYNAP

2017. május 15.

A 2017. március 14-én tartott első győri Városmonográfia műhelynap folytatásaként május 15-én ismét fontos rendezvényen vehettek részt a város története iránt érdeklődők. Amíg az első – a házigazda Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér által megszervezett – konferencián rangos előadók (*Gyáni Gábor* akadémikus, *Kaposi Zoltán* professzor, *Deák Ernő* várostörténész) közreműködésével a várostörténeti kutatás módszertani kérdéseire, valamint az eddigi győri kutatási eredmények bibliográfiai számbavételére került a hangsúly, most – Győr Megyei Jogú Város Levéltára szervezésében – a város múltjának vázlatos áttekintése volt a kitűzött cél.

A Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér Kisfaludy Károly Könyvtárának rendezvénytermében megtartott műhelynapon – csakúgy, miként két hónappal korábban – *Fekete Dávid*, Győr Megyei Jogú Város alpolgármestere köszöntötte a megjelenőket. Rövid köszöntőjében utalt arra, hogy e rendezvények fontos részét képezik egy városmonográfia előkészítésének, melyet a város 1271. évi kiváltságlevele kiadásának 750. évfordulójára, 2021-ben terveznek megjelentetni. 1971-ben, a 700. évfordulón egy várostörténeti tanulmánykötet jelent meg (*Dávid Lajos*, *Lengyel Alfréd* és *Z. Szabó László* szerkesztésében), most egy több kötetes, az újabb kutatási eredményeket szintézisbe foglaló vállalkozás körvonalai kezdenek kirajzolódni. Az előmunkálatok fontos része más városok gyakorlatának megismerése is, két hónappal ezelőtt a pécsi, most a székesfehérvári monográfia-írás tapasztalatairól hallhatnak a jelen lévők.

A konferencia első előadását *Hornáth Richárd* (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) tartotta „Győr a középkorban” címmel. Az egykoron pályáját a Győri Egyházmegyei Levéltár munkatársaként kezdő kutató a téma teljességre törekvő áttekintésére már csak idő hiányában sem vállalkozhatott, a régészeti eredményeket pedig – mint mondotta – a régészeknek kell majd számba venniük. Az előadó néhány általa fontosnak tartott kérdés vizsgálatán keresztül igyekezett rávilágítani a korszak kutatásának legfontosabb problémáira. A győri püspökség alapítási évének bizonytalanságára csak utalva részletesebben foglalkozott az 1271. évi kiváltságlevél körüli problémákkal. Megtudtuk, hogy az több változatban maradt fenn, és fordítása még több variációban ismert; az eltérő tartalmi változatok, illetve az azokról – különböző korszakokban – készült fordítások alapos kritikai összevetése önmagában külön tanulmányt igényelne. De sok a bizonytalanság a város-topográfia terén is; nem dönthető el például egyértelműen az a kérdés, hogy mely korban mit értettek „Királyföldre” alatt. A középkor első századaiból becslése szerint kb. 20-25 győri polgárt ismerünk mindössze név szerint; ezek száma a középkori oklevéltárak szisztematikus átnézésével bizonyára gyarapítható lenne – fáradságos munkával. Fontos lenne a győri püspökök szerepének alaposabb vizsgálata is; hiszen olyan – országosan elismert – személyek ültek a győri püspöki székekben, mint – csupán a 15. századiak közül említve néhányat – Salánki Ágoston, Nagylucsei Orbán, Bakócz Tamás –

vagy éppen a 16. század elején Gosztonyi János. A város jelentősége a *Kubinyi András* által kidolgozott ún. centralitási pontok alapján jól meghatározható; komoly feladatot jelent viszont a királyi, a püspöki és a káptalani levéltárak e korszakra vonatkozó iratanyagának átnézése. Mindez azért is nagyon fontos lenne, mert – megítélése szerint – Győr város középkori történetével kapcsolatosan számos legenda terjedt el, s itt lenne az ideje az ezekkel kapcsolatos kérdések tisztázásának.

Az elmúlt évben látott napvilágot a *Székesfehérvár története az Árpád-korban* című impozáns kötet, a várostörténeti monográfia első darabjaként; a kötetet – és elkészítésének legfontosabb tanulságait – *Zsoldos Attila* akadémikus (MTA BTK TTI) és *Csurgai Horváth József*, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltárának igazgatója mutatta be. A kötet nagyobb hányadát jegyző Zsoldos Attila arról beszélt, miért olyan lett a kötet, amilyen. 2001-ben fogott hozzá a munkához, amelynek az eredeti tervek szerint egyedüli szerzője lett volna; később azonban fontosnak tartotta – egy-egy téma kapcsán – két társszerző bevonását is, *Thoroczkay Gábor* (Eötvös Loránd Tudományegyetem) és *Kiss Gergely* (Pécsi Tudományegyetem) személyében. Beszélt a korszak forráshiányos voltáról, megemlítve többek között azt is, hogy a győriek szerencsésebb helyzetben vannak, mert itt legalább fennmaradt a kiváltságlevél – Fehérváron még az sem. Így több témakör feldolgozásakor csak elszórtan fennmaradt adatokra tudott támaszkodni, melyek összegyűjtése sok fáradsággal járt, és sok időt igényelt. Felhívta a figyelmet arra is, hogy számos kérdést már az elején célszerű eldönteni; így mindenekelőtt azt is, kinek készül a kiadvány.

Csurgai Horváth József bevezetésként utalt arra, hogy Székesfehérvár történetéről már az 1910-es évek első felében készült egy négy kötetes monográfia Lauschmann Gyula orvos, amatőr helytörténet-kutató szorgalmának köszönhetően, ez azonban akkor kéziratban maradt; nyomtatásban csak 1993 és 1997 között láthattak napvilágot a kötetek, komoly érdeklődést váltva ki a helybéliekben. Ezért is tartották fontosnak egy modern szemléletű városmonográfia megírását, amelynek első kötete – amint arra Zsoldos Attila is utalt – 15 év munkájával készült el. A következő feladat az 1543-ig –

a város török megszállásáig – terjedő időszak bemutatása lesz, ez azonban – az eddig elkészült kéziratok terjedelme alapján – várhatóan két kötetben jelenik hamarosan.

A konferencia következő előadója *Gecsényi Lajos* professzor – a győri megyei levéltár, majd a Magyar Országos Levéltár egykori igazgatója, főigazgatója – volt. „Győr, a katonai és gazdasági központ a kora újkorban” című előadásának elején utalt arra: utoljára 1971-ben látott napvilágot terjedelmesebb várostörténeti munka, több kiváló tanulmánnyal; ezek azonban többnyire – néhány kivételtől eltekintve – a két világháború közötti kutatások eredményeit összegezték. Azóta számos értékes forráskiadással, illetve segédlettel bővült a kutatók rendelkezésére álló eszköztár: a vármegyei közgyűlések regesztái – hála a győri megyei levéltár munkatársainak – immár a teljes 17. századra kézbe vehetők; a városi regeszták eddig megjelent kilenc kötete – *Dominkovits Péter* szorgalmának köszönhetően – fél évszázadot ível át; de több kötetben láttak napvilágot például végrendeletek, valamint városi telekkönyvek is. Az újabb feldolgozásokat számba véve utalt többek között a Győri Egyházmegyei Levéltár tanulmányköteteire („In labore fructus”, 2011; „Primus inter omnes”, 2016), *Pálffy Géza*nak a megyei levéltár által kiadott, hadtörténeti tárgyú munkáira, valamint az egyháztörténet – főként a városban működő szerzetesrendek múltja – terén elkészült tanulmányokra (külön is kiemelve *Kádár Zsófia* egy héttel korábban megvédett disszertációját). A felsoroltak mellett említést tett a bécsi levéltárakban végzett forrásfeltáró munkáról is. A korszak várostörténetét vázlatosan áttekintve az erődváros kialakulására, illetve az ezzel járó változásokra helyezte a hangsúlyt, de érintett olyan fontos kérdéseket is, mint Győr város 1609. évi – fontos privilégiumokat tartalmazó – kiváltságlevele, a város társadalmának és foglalkozási összetételének változása – és néhány legenda valóságtartalmáról is szó esett előadásában.

Fazekas István egyetemi docens (ELTE) „Győrről, mint egyházigazgatási és oktatási központról a 16–18. században” című előadásában először a 17. századi püspökök

szerepéről szólt. Kiemelte, 1635-ig szinte mindegyikük a királyi kancellári tisztséget is viselte – így komoly befolyásuk volt országos ügyekben is. A káptalan tagjainak száma 13 főre csökkent; az a tény viszont, hogy tagjai között több felszentelt püspök is volt, a győri stallumok fontosságát mutatja. A szerzetesrendek közül a ferencesekről, illetve a jezsuitákról szólt részletesebben. Az előbbiek népszerűségét mutatja, hogy az 1654. évi tűzvészben megrongálódott templomuk és kolostoruk újjáépítéséhez komoly segítséget kaptak a város lakosságától is. Mivel azonban a pozsonyi rendi levéltárból a győri kolostorra vonatkozó anyag hiányzik – ez lényegesen megnehezíti a kutatást. A jezsuiták győri működéséről az utóbbi években – főként Kádár Zsófia kutatásainak köszönhetően – számos újabb adat került elő: az oktatói munka mellett lelkipásztori működésükről is jelentősen bővültek ismereteink, főként az általuk vezetett vallásos társulatok kapcsán. A város további oktatási intézményei közül az orsolyitáknak a leánynevelés terén végzett munkáját, valamint az evangélikus kisgimnázium szerepét emelte ki, míg a vallási élet terén a már említett szerzetesrendek mellett az 1697-ben letelepedett karmeliták, valamint az 1760-as években érkező kamillánusok működését érintette röviden – hogy azután a feloszlott jezsuita rend örökébe lépő bencések oktatói munkájáról is ejtsen néhány szót.

Hermann Róbert hadtörténész, egyetemi tanár (Károli Gáspár Református Egyetem) „Győr hadtörténete az 1848–49-es szabadságharc idején” címmel foglalta össze e témára vonatkozó ismereteinket. Bevezetésképpen utalt 1998-ban megjelent munkájának („Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben”) keletkezéstörténetére, valamint további, Győr 1848–49-es hadtörténetét érintő tanulmányaira. Megállapította: a forradalom és szabadságharc győri eseményeinek megismerését olyan kiváló munkák segítik, mind például a néprajzkutató *Zsupos Zoltán* impozáns kötete („Hirdetmények, színlapok, aprónyomatványok. Győr 1848–1849”), ugyanakkor számos fontos forrás kiadásra vár még – ez utóbbiak között említette például Ecker János naplóját, melyből három alkalommal is jelent meg már válogatás (a legrészletesebb 1973-ban), de az igazi egy teljes kiadás lenne. Fontos feladatnak tartja a város hadtörténetének további alaposabb kutatását, hiszen Győr „a hadak útjában” fekvő városként többször cserélt gazdát, és – 1848 decemberének végén, valamint 1849. június 28-án – két jelentős ütközet is zajlott határában.

Katona Csaba történész (MTA BTK TTI) „Győr a reformkortól az első világháborúig” címmel foglalta össze gondolatait a város történetének e fontos időszakáról. A rendelkezésünkre álló szakirodalomból a reformkorra vonatkozóan *Balázs Péter*, a dualizmus korszakát érintően *Szakál Gyula* alapvető munkáit emelte ki („Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején” [1980.], illetve „Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között [2002.] – az utóbbi kapcsán főként a modellváltásra helyezve a hangsúlyt. A korszak történetének fontosabb folyamatait elemezve rávilágított arra, hogy Győr befogadó város volt. E mentalitásnak jelentős szerepe volt abban, hogy ke-

reskedővárosból ipari központtá válhatott; de ehhez – több más mellett – a fejlett iskolarendszer is szükséges volt.

Honvári János gazdaságtörténész, egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem, Győr) „Győr a huszadik század első 60 évében” című előadásában öt kérdést emelt ki, ezek vizsgálatán keresztül mutatva be a város e korszakbeli fejlődését. Először a természeti-földrajzi környezetet vázolta fel röviden, utalva például a folyók létének előnyeire, illetve hátrányaira; de kitért többek között a vasúthálózat városszerkezetet befolyásoló szerepére – így a hidak és felüljárók építésének szükségességére – is. Második pontként az egyetemalapítási kísérleteket vizsgálta, az 1870-es évekbeli kezdetektől a mai egyetem létrejöttéig tekintve át a változó elképzeléseket. Részletesebben foglalkozott a város által a két világháború közötti időszakban felvett kölcsönökkel, azok felhasználásának módjaival és a település fejlődésére gyakorolt hatásukkal. A hosszabb ideig meghatározó szerepet betöltő textilipart – idő hiányában – csak röviden érintette; részletesebben szólt viszont az ágyúgyár megalapításáról, szerepéről – majd annak 1919-ben történt kényszerű megszűnése után az épületek további hasznosításáról, a helyén létrejött ipari vállalkozások sorsáról – a Győri Szerszámgépgyárnak a Magyar Vagon- és Gépgyárba történt beolvadásáig követve a folyamatot.

A konferencia utolsó előadását *Bana József* levéltárigazgató (Győr Megyei Jogú Város Levéltára) tartotta *Győr város monográfiai bizottsága a huszadik század elején* címmel. Bevezetőjében utalt arra, hogy *Szávay Gyula* 1896-ban megjelent Győr-monográfiájával már a kortársak sem voltak teljességgel elégedettek, így hamar megkezdődtek egy újabb összefoglaló előkészítésének munkálatai. A monográfiai bizottságot *Zechmeister Károly* polgármester vezette, akinek 1910-ben bekövetkezett haláláig működött ténylegesen a testület. Tagjainak száma állandó volt, ha egy bizottsági tag meghalt, új tagot választottak helyére. (Érdekességként említette, hogy az utolsó megválasztott tag 1910 tavaszán *Giesswein Sándor*, a több tudományterületen is jelentős műveket alkotó győri kanonok volt.) A bizottság működését a levéltár állományában fennmaradt aprónyomtatványokkal – például a *Borovszky Samu* által szerkesztett monográfia előfizetési felhívásával – illusztráló előadó többször idézte *Mályusz Elemér* 1924-ben papírra vetett véleményét a helytörténeti monográfiák fontosságáról. Befejezéséppen pedig utalt az 1940-es évek monográfia-kísérletére, mely a háborús viszonyok között nem valósulhatott meg. Készült viszont 1943-ban – a szabad királyi városi kiváltságlevél kiállításának 200. évfordulóján – egy várostörténeti kiállítás, a *Győri Szemle* pedig tematikus különszám megjelenítésével emlékezett az évfordulóra.

Összegezve: egy érdekes és tartalmas konferencia részesei lehettünk. Az előadók a rendelkezésükre álló időkeretben nem törekedhettek tartalmi teljességre; az újabb kutatási eredmények vázlatos számba vétele mellett kitértek viszont az egyes korszakok fontosabb vitatott kérdéseire, utalva helyenként az alap kutatások hiányosságaira, valamint az elvégzendő feladatokra is.

Horváth József

IN MEMORIAM

GAZDAG ISTVÁN

1932–2017

„Maradj velem, mert mindjárt este van,
Nő a sötét, ó el ne hagyj, Uram,
Nincs senkim és a vigaszt nem lelem,
Gyámoltalannal, ó maradj velem.”

Az ének szerzője *Francis Lyte* angol énekköltő, aki a 19. század elején verselgetett. Sok-sok évvel ezelőtt beszélgettünk fent idézett sorairól *dr. Gazdag István*nal, levéltárunk egykori igazgatójával. 2017. április 8-án – hosszú alkony után – azonban számára is eljött az este.

Szegeden, a „napfény városában” indult életpályája 1932 őszén, de általános és középiskoláit már a cívisvárosban, Debrecenben végezte. A Debreceni Egyetemen történelem szakosként az akkor már nagyhírű tudós, *Szabó István* agrártörténész hatása alá került. Professzora hosszú ideig dolgozott az Országos Levéltárban, és sikeresen adta tovább tanítványainak a forráskutatás és a forráskritika módszereit. Határozott szemléletmódot és a minden irányú összefüggésekre figyelő történelemszemléletet tanulhatott tőle.

1956-ban kapta meg tanári diplomáját. Rövid ideig az egyetem Marxista Tanszékén dolgozott, majd egy általános iskolában és a Tóth Árpád Gimnáziumban tanított. Egy tanszékvezető professzor azonban felfigyelt szellemi értékeire és októnak hívta meg az Agrártudományi Egyetem Ideológiai Tanszékére. Közben házasságot kötött; felesége elismert pénzügyi szakemberként tevékenykedett. Egy kislányuk született, akit féltő gonddal neveltek.

A levéltár-igazgatói megbízatását 1973. január 1-jén kapta. A levéltárral még egyetemista korában ismerkedett meg egy pályázat kapcsán, majd tanári munkája során is szívesen kutatót a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban.

Így részt vett a *Komoróczy György* által szerkesztett és 1959-ben megjelent „Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban” című dokumentumkötet munkáiban. Elsősorban a munkásmozgalom-történet és az agrártörténet érdekelte. Ettől kezdve sorra jelentek meg kisebb-nagyobb publikációi, melyek száma elérte a százat.

A levéltári munkából két fontos terület érdekelte elsősorban: a tudományos kutatómunka és a tudományos szervező, publikációs tevékenység. Arra törekedett, hogy a levéltár ne zárt archívum legyen, hanem az egyetemi város szellemi életének szerves részévé váljon.

Nagyon jó kapcsolatot alakított ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének oktatóival: *Szendrey István*, *Rácz István* és *Orosz István* rendszeresen látogatta a levéltárat. Annak érdekében, hogy a levéltár közművelődési funkciókhoz is jusson, rendszeresen rendezett levéltári tudományos délutánokat, évente pedig levéltári napokat. Gazdag István szerkesztésében jelentek meg a *Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Közlemények*, az *Évkönyvek* és a *Forráskiadványok* sorozatai. Neve szerepelt a *Levéltári Szemle* szerkesztőbizottságának névsorában, amelynek szakmai értekezletein szakszerű, értékes ötleteivel szerzett elismerést. Később az egyetemen és a Tóth Árpád Gimnáziumban is tartott előadásokat, levéltári fakultációs órák keretében oktatott levéltári ismereteket.

Utolsó aktív éveiben a kárptótlással kapcsolatos levéltári munkálatok elindítása, irányítása lett a feladata. Nyugdíjasként tovább dolgozva is hasznos levéltári feladatokat látott el, a korábbi inkább elméleti munkát konkrét gyakorlati tevékenységgel váltotta fel: iratrendezéssel, ügyintézéssel, kutatószolgálati referenciával és adatszolgáltatással segítette a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár munkáját. Még évekig rendezte a volt Pártarchívum iratanyagát. Álma egy új, korszerű, a kutatómunkát nagymértékben elősegítő levéltár megvalósítása volt. 1984-ben tudományos szervező munkája elismeréseként megkapta a Szabó Ervin emlékérmét.

Hosszú betegeskedése alatt elvesztette feleségét. Megadatott azonban számára, hogy láthatta szeretett unokái, Zsuzsika és Petyka pályakezdését. Április elején bekövetkezett az utolsó szívdobbanás, melyet nem követett több. Hosszú, munkával telt évtizedek után lépett át az Örökkévalóságba.

Major Zoltán László–Szendiné Orvos Erzsébet

DR. HORVÁTH ANDRÁS**1955–2017**

Dr. Horváth András levéltáros kollégánk életének 62. évében rövid, súlyos betegség után 2017. május 28-ára virradó éjjel elhunyt. Nagy tudással és élettapasztalattal rendelkező kolléga távozott közülünk, akiről az együtt töltött rövid idő alatt is lehetett tanulni, türelmet, nyugalmat mindenképp.

Munkatársunk tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, történelem-könyvtár szakon kezdte, ahol 1982-ben vette át diplomáját, később a József Attila Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán jogászai képzetséget is szerzett, jogi tanulmányait Európa-jogi szakjogász végzettséggel is kiegészítette. A tudományos életben is jeleskedett, 1990-ben bölcsészdoktori fokozatot szerzett.

Bölcsésztanulmányait követően 1982-ben helyezkedett el Budapest Főváros Levéltáránál, ahol az 1873–1949 közötti polgármesteri és kerületi előljárási iratanyag referense volt. 1992-től hét éven keresztül a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársa volt, ahol több területen is dolgozott előbb történészként, majd levéltárosként, és könyvtárosként. Tudományos munkásságát követően más területen folytatta pályafutását. 1999-től a Külügy-minisztériumban dolgozott, amelynek keretében külszolgálaton több országban is képviselte hazáját. A külügyi szolgálatot követően visszatért a tudományhoz, előbb a Holocaust Emlékközpontban dolgozott történészként, majd 2017 januárjától a VERITAS Történetkutató Intézet Levéltáránál helyezkedett el.

Tudása, a munka iránti elhivatottsága példaértékű volt, a levéltári munkákban még betegségének kezdetén is részt kívánt venni, pedig akkora már egészsége ezt nem tette volna lehetővé. Türellemmel viseltetett az ifjú munkatársak világmegváltó tervei iránt, lehetőségeihez képest alkalmazkodott is hozzájuk, megosztotta velük tapasztalatait az egyes szakmai kérdésekben. Kedves, toleráns ember volt, mindig volt egy jó szava nemcsak munka, hanem magánügyekben is kollégáihoz.

Hiányozni fog az a nyugodt erő, amelyet ő képviselt.

Kedves András, emlékedet megőrizzük, nyugodj békében.

A VERITAS Történetkutató Intézet dolgozói

INHALT

Bericht über die Arbeit der Archivfachaufsicht Ungarns in 2016 (<i>Cseh, Gergő Bendegúz</i>).....	5
--	---

QUELLE UND WERT

KOCSIS, PIROSKA: Der Weg des Aktennachlasses der Familie Teleki aus Argentinien nach Ungarn ins ungarische Staatsarchiv	17
--	----

AUSSICHT

GARADNAI, ZOLTÁN–SZATUCSEK, ZOLTÁN: Die internationalen Beziehungen des Ungarischen Nationalarchivs	45
HORVÁTH J., ANDRÁS: Archivauslegung, Quellenbewertung und Archivbenutzung in leitenden Studien der Zeitschrift <i>Archivar</i> zwischen 2010 und 2016.....	59

BILANZ

Die neueste Ausgabe der <i>Raaber Studien</i> (<i>Márfi, Attila</i>)	77
--	----

NACHRICHTEN

Neue Archivdirektoren:

SZABÓ CSABA	83
CSEH GERGŐ BENDEGÚZ	85
„Die Erinnerung von heiligen Martin auf seinem Geburtsland“ – Unregelmäßige Archivausstellung (<i>Aigner, Géza</i>)	89
Mosaik aus der Geschichte von Raab (<i>Hornáth, József</i>)	93

IN MEMORIAM

GAZDAG ISTVÁN 1932–2017 (<i>Major, Zoltán László–Szendiné Orvos, Erzsébet</i>)	99
HORVÁTH ANDRÁS 1955–2017 (<i>VERITAS Történetkutató Intézet</i>)	101

CONTENTS

Annual Report of the Archives Inspectorate (2016) (<i>Cseh, Gergő Bendegúz</i>).....	5
---	---

SOURCES AND VALUES

KOCSIS, PIROSKA: The Adventurous Journey of the Archive of the Teleki Family.....	17
--	----

OUTLOOK

GARADNAI, ZOLTÁN–SZATUCSEK, ZOLTÁN: The International Contacts of the Hungarian National Archives.....	45
HORVÁTH, ANDRÁS J.: The Interpretation of the Archives, the Appraising of the Records and the Usage of the Archives in the Leading Papers of the Periodical <i>Archivar</i> (2010–2016).....	59

BALANCE

The Recent Part's of the <i>Studies of Győr (Márfi, Attila)</i>	77
---	----

NEWS

Appointments:

SZABÓ, CSABA.....	83
CSEH, GERGŐ BENDEGÚZ.....	85
„ <i>The Recollection of St. Martin in his Homeland</i> ” – An Unusual Exhibition in an Archive (<i>Aigner Géza</i>).....	89
Mozaiks from the History of Győr – A Workshop about City-Monography (<i>Horváth József</i>).....	93

IN MEMORIAM

GAZDAG, ISTVÁN 1932–2017 (<i>Major, Zoltán László–Szendiné Orvos, Erzsébet</i>)	99
HORVÁTH, ANDRÁS 1955–2017 (<i>VERITAS Research Institute for History</i>)	101

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Budapest Főváros Levéltára
1139 Budapest, Teve u. 3-5,
E-mail: leveltar.sz@gmail.com

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A **KÉZIRATOT** kérjük, hogy e-mailben, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség vagy a szerkesztők egyikének címére.

A szerkesztőség másfél ívnél (60 000 „n”) nagyobb terjedelmű kéziratot **nem fogad el!** A szerkesztőség a tanulmányok esetében a 20–30 ezer, míg a recenziók esetében a 10–12 ezer „n” terjedelmű kéziratokat tekinti ideális hosszúságúaknak.

Szöveggözi illusztrációként a kézírathoz fényképet, grafikont, ábrát stb. lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni.

A **kiemeléseket** a szerző a kéziratban kurziválva jelezze, a jegyzeteket lábjeget formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza.

A **jegyzetapparátusban** a szerző csak a hivatkozott mű szerzőjét KISKAPITÁLIS-sal, a kiadás évszámát, és a pontos oldalszámát adja meg. A tanulmányok végén kérjük megadni a források és a szakirodalom teljes bibliográfiai adatait. KISKAPITÁLISSAL kérjük megadni a felhasznált mű szerzőjének teljes nevét, a mű címét (folyóirat, tanulmánykötet esetén annak a címét) kurziválva emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai és levéltári adatokat.

A **recenziók** fejszövegében pontosan kérjük megadni a címen kívül a többi bibliográfiai adatot is: a szerző(k), a szerkesztő, a kiadó nevét, a megjelenés helyét és évét, továbbá a terjedelmet (oldalszámban).